

YEREL VE
BÖLGESEL
DİNAMİKLERİYLE
DEAŞ AFRIKA

TEMMUZ 2025

RA-
POR

Milli İstihbarat Akademisi

YEREL VE BÖLGESEL DİNAMİKLERİYLE **DEAŞ AFRİKA**

RAPOR / TEMMUZ 2025

Telif
Millî İstihbarat Akademisi © 2025
Ankara - TÜRKİYE

Yayın Tarihi: Temmuz 2025

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları Millî İstihbarat Akademisine ait olup 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Millî İstihbarat Akademisi

E-Posta: bilgi@mia.edu.tr

"Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin 2'nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir."

YEREL VE BÖLGESEL DİNAMİKLERİYLE **DEAŞ AFRIKA**

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
YÖNETİCİ ÖZETİ	7
GİRİŞ	9
BÖLÜM 1	
Afrika'da Radikalleşme Dinamikleri ve Yapısal Faktörler	14
BÖLÜM 2	
DEAŞ'ın Afrika'da Yayılım Süreci, Örgütlenme Yapısı ve Saha Dinamikleri	30
BÖLÜM 3	
Afrika'da DEAŞ'ın Varlık Zemini: Finansal Yapılar, Doğal Kaynaklar ve Çevresel Tetikleyiciler	40
BÖLÜM 4	
Afrika'da DEAŞ ve Radikalleşmeyle Mücadelede Çok Boyutlu Yaklaşım İhtiyacı	48
SONUÇ VE ÖNERİLER	64
KAYNAKÇA VE NOTLAR	68

ŞEKİL

Şekil 1: Afrika'da Radikalleşmenin İtici ve Çekici Faktörleri..... 21

Şekil 2: Terör Örgütlerini Destekleyen Pozitif Geri Bildirim Döngüleri..... 51

TABLO

Tablo 1: DEAŞ'ı Afrika'ya Çeken İtici ve Çekici Faktörler..... 22

Tablo 2: DEAŞ'ın Kontrol Ettiği Başlıca Petrol ve Doğal Gaz Alanları (2014-2017)..... 42

Tablo 3: DEAŞ'ın Enerji Altyapısı Saldırıları (2014-2022)..... 43

GRAFİK

Grafik 1: Bölgelere Göre DEAŞ Tarafından Üstlenilen Saldırıları 32

Grafik 2: Terör Saldırılarının Bölgesel Dağılımı..... 58

HARİTA

Harita 1: Terör Ölümleri ve Altın Madenleri..... 41

Harita 2: Sahel Bölgesi Ekolojik Tehdit Raporu ve Terör Kaynaklı Ölümler (2021) 45

ÖN SÖZ

Uluslararası güvenlik ortamı, son yıllarda derin bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Devlet dışı silahlı aktörlerin artan etkinliği, çatışmaların sınıraşan nitelik kazanması ve istikrarsızlık alanlarının coğrafi olarak genişlemesi, güvenliğe dair klasik yaklaşımları yetersiz kılmakta; çok boyutlu, dinamik ve adaptif tehdit türlerinin öne çıkmasına yol açmaktadır. Bu yeni güvenlik mimarisi içinde DEAŞ, yalnızca Orta Doğu merkezli bir yapı olmanın ötesine geçmiş; farklı coğrafyalarda, özellikle de Afrika kıtasında, yerel şartlara uyum sağlayarak etkinliğini artırmıştır.

Bu rapor, DEAŞ'ın Afrika'daki yapılanmasını sadece bölgesel güvenlik meselesi olarak değil, aynı zamanda küresel terörizmin evrimi bağlamında da ele almaktadır. Örgütün; Sahel kuşağından Orta Afrika'ya, Mozambik'ten Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alanda farklı biçimlerde örgütlendiği, yerel çatışma dinamikleriyle iç içe geçtiği ve uluslararası güvenlik dengeleri üzerinde etkili olmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda çalışma, DEAŞ'ın sadece operasyonel varlığına değil; söz konusu varlığı mümkün kılan siyasi, toplumsal ve jeopolitik koşullara da mercek tutmaktadır.

Raporun hazırlanış sürecinde, örgütün Afrika'daki yayılımını besleyen sorunlu devlet yapıları, sınır güvenliği açıkları, etnik ve mezhepsel fay hatları gibi yapısal unsurlar bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Aynı zamanda dış aktörlerin bu süreçteki etkileri, bölgesel güvenlik iş birliklerinin kapasitesi ve Türkiye dâhil çeşitli ülkelerin bu tehdit algısına verdiği tepkiler de değerlendirilmiştir.

Millî İstihbarat Akademisi (MİA) olarak güvenlik çalışmalarına disiplinler arası bir perspektif kazandırmayı, güncel tehditleri stratejik düzeyde anlamlandırmayı ve karar alıcı aktörlere sahaya dönük nitelikli bilgi sunmayı öncelikli hedeflerimiz arasında görmekteyiz. Bu doğrultuda hazırlanan mezkûr raporun, DEAŞ'ın Afrika'daki yapılanmasına ilişkin hem akademik hem kurumsal düzeyde yürütülen çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Prof. Dr. Talha Köse

Millî İstihbarat Akademisi Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

- DEAŞ, Irak ve Suriye'deki kayıplarının ardından stratejik odağını Afrika kıtasına kaydırmış; sorunlu devlet yapıları, yaygın sosyoekonomik eşitsizlikler ve güvenlik boşlukları nedeniyle burada yeni alanlar kazanmıştır. Vilayet sistemiyle yeniden örgütlenen DEAŞ, kıtadaki farklı bölgelerde yerel yapılarla esnek ilişkiler kurarak kalıcılığa eğilimi göstermektedir.
- Örgütün; Libya ve Sina'dan başlayarak Sahel, Orta Afrika ve Mozambik gibi bölgelere yayılması, vilayetleşme stratejisinin başarılı bir şekilde uygulandığını göstermektedir. ISWAP (Batı Afrika), ISCAP (Orta Afrika), ISSP (Sahel) gibi yapıların her biri, yerel koşullara uyarlanmış biçimlerde faaliyet göstermektedir. Bu da DEAŞ'ın merkezî yapısına kıyasla daha ademimerkeziyetçi bir modele geçiş yaptığını ortaya koymaktadır.
- Afrika'daki radikalleşme süreci yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda yapısal koşulların da ürünüdür. Etnik ve dinî ayrışmalar, genç işsizliği, devletlerin hizmet sunma kapasitesindeki eksiklikler ve siyasi dışlanma, örgütün taban bulmasını kolaylaştırmaktadır. DEAŞ, özellikle genç erkekleri hedef alarak onlara aidiyet, ekonomik güvence ve statü vadetmekte; kimi bölgelerde ise halkla kurduğu ilişkiler aracılığıyla yerel meşruiyet kazanmaya çalışmaktadır.
- Finansal olarak DEAŞ, klasik petrol gelirlerinin yerine Afrika'daki çatışma ekonomisinin sunduğu olanaklara yönelmiştir. Örgütün ekonomik sürdürülebilirliğini; kaçakçılık, fidye, uyuşturucu ve silah ticareti, tarım ürünlerinden zorla vergi alma gibi yöntemler sağlamaktadır. Bu yönüyle örgüt, suç ağlarıyla iç içe geçmiş hibrit bir yapı sergilemektedir.
- Operasyonel düzeyde DEAŞ, düşük maliyetli teknolojileri ve yerel malzeme kullanımına dayalı taktikleriyle öne çıkmaktadır. El yapımı patlayıcılar, sivil hedeflere yönelik baskınlar ve insansız hava araçlarının saldırı amaçlı kullanımı, örgütün esnekliğini artırmaktadır. Bu taktikler özellikle Mali, Mozambik ve Nijerya gibi ülkelerde etkili sonuçlar doğurmuştur.
- Çevresel krizler de örgütün yayılma zeminini beslemektedir. Kuraklık, göç ve su kaynaklarının tükenmesi gibi faktörler, özellikle tarıma dayalı ekonomilerde birey ve grupların savunmasızlığını artırmakta, DEAŞ gibi yapıların sunduğu alternatif düzen önerilerini cazip hâle getirmektedir.

- Buna karşılık birçok Afrika ülkesi güvenlik ve yönetim kapasitesi bakımından ciddi zaafılar içindedir. Sınır güvenliğinin sağlanamaması, yerel güvenlik güçlerinin eğitimsizliği ve merkezî yönetimle halk arasındaki mesafenin artması, DEAŞ'ın kıtadaki etkisini pekiştirmektedir. Ayrıca yolsuzluk, başarısız yönetimler ve toplumsal adaletsizlikler devletlerin meşruiyetini aşındırmakta ve örgütün sosyal zeminini genişletmektedir.
- Türkiye başta olmak üzere uluslararası aktörlerin müdahalesi DEAŞ'ın Orta Doğu'daki etkisini asgariye indirse de örgüt, odağını Afrika'ya kaydırarak stratejik bir dönüşüm geçirmiştir. Bu durum, bölgesel güvenlik iş birliğinin ve bütüncül stratejik yaklaşımların önemini ortaya koymaktadır. Sosyoekonomik kalkınma, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri, de-radikalizasyon programları, propaganda karşıtı stratejiler ve şeffaf yönetim reformları; uzun vadeli çözüm için kaçınılmaz önlemler olarak öne çıkmaktadır.

GİRİŞ

Sovyet-Afgan Savaşı'ndan başlamak üzere Birinci Körfez Savaşı (1990-1991) ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Usame bin Ladin'in 1996 ve 1998 yıllarında fetvalar yayımlayarak tüm Müslümanları Batı merkezli işgal girişimlerine karşı silahlı mücadeleye çağırmasına¹ ve günümüzde bilinen şekliyle küresel radikal yapıların ilk ve pek çok yerde de rol modeli olan el-Kaide'nin kuruluşuna giden yolu açmıştır. Ancak bu radikal şiddet dalgası, özellikle el-Kaide'nin 11 Eylül terör saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan ve Irak müdahaleleriyle yalnızca Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile sınırlı kalmamış; Avrupa, Amerika ve Uzak Doğu Asya da dâhil olmak üzere pek çok noktaya sıçrayarak terör saldırılarının artan bir oranda ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Diğer yandan 2011 yılında Tunus'ta başlayıp tüm Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini etkileyen Arap Baharı süreci, birçok siyasal rejimin çökmesine yol açmıştır. Bu durum özellikle Irak, Suriye, Libya ve Yemen gibi ülkelerde, kırılan devlet yapıları karşısında yarı devlet rolü üstlenerek meşruiyetlerini ve toplumsal desteklerini artırmak isteyen devlet dışı silahlı aktörler için fırsat penceresini aralamıştır.²

Irak'ta dış müdahaleler çerçevesinde temelleri atılan ve sonrasında Suriye'deki iç savaş koşullarından faydalanarak sözde İslami bir devlet kurma iddiasıyla ortaya çıkan DEAŞ, bunun en belirgin örneklerinden birini teşkil etmektedir. Günümüzde bu radikal şiddet dalgası özellikle Kuzey Afrika'nın da ötesine geçerek Afrika'nın birçok noktasında etkisini göstermekte ve kendine yeni yaşam alanları bulmaya çalışmaktadır.³ Nitekim DEAŞ, kıtanın kuzeyinde Libya'dan başlayıp güneyde Mozambik'e; doğuda Somali'den başlayıp batıda Mali'ye kadar uzanan geniş bir jeopolitik hat üzerinde etkinliğini giderek artırmaktadır. Dolayısıyla el-Kaide ve DEAŞ özelinde radikalleşme ve örgütler ağı üzerine araştırma yapan pek çok araştırmacı veya kurum, "Afrika bu tür örgütler için yeni bir merkez mi?" sorusu üzerine eğilmeye başlamıştır.⁴ Bu bağlamda şiddet içeren aşırıcılığın üç farklı tarihsel süreçten geçerek günümüz el-Kaide ve DEAŞ terör örgütlerinin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir.

İlk tarihsel deneyim esas olarak Soğuk Savaş sonrası döneme tekabül etmektedir. Sovyet işgaline karşı mücadele etmek üzere Afganistan'a gidenlerin; Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır gibi Kuzey Afrika ülkelerine geri dönmeleri üzerine ortaya çıkmıştır. Örneğin, pek çok yabancı savaşçı bu dönemde Cezayir iç savaşında, hükûmete/orduya karşı çatışmalar yürütmüş ve bu örgüt daha sonrasında

İslami Mağrip'teki el-Kaide (AQIM) olarak faaliyet göstermiştir. Bu dönem; Usame bin Ladin'in, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline karşı ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçlerinin Suudi Arabistan topraklarını askerî operasyonlar için kullanmasına itiraz ettiği bir zaman dilimi olarak da öne çıkmıştır. Suudi Arabistan yönetimine yönelttiği eleştiriler nedeniyle Ladin, bir süre sonra Sudan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Ladin; 1996 yılında Sovyet işgali sonrası Afganistan iç savaşında, Afganistan/Pakistan sınırına yerleşmiş olsa da 1998 yılında Nairobi (Kenya) ve Darüsselam'da (Tanzanya) ABD büyükelçiliklerine yönelik gerçekleşen saldırılar, el-Kaide'nin örgütsel kapasitesine ve ağlarına yönelik ilgiyi artırmıştır.⁵ 1998 yılındaki terör saldırıları sonrası Sudan'ın saldırıların planlandığı ve yönetildiği merkez olarak düşünülmesi üzerine el-Turabi/el-Beşir yönetimi, ABD tarafından ağır baskılar altında kalmıştır. Öyle ki Hartum'daki eş-Şifa İlaç Fabrikası, Ladin'in kimyasal silah üretmeye çalıştığı gerekçesiyle ABD Hava Kuvvetlerine bağlı savaş uçakları tarafından bombalanmıştır.⁶ Bu gelişmeler, ilerleyen süreçte Sudan'ın ABD tarafından terörü destekleyen devletler listesine alınmasına ve ağır askerî ambargolar ve ekonomik yaptırımlarla yüz yüze gelmesine sebep olmuştur.⁷

İkinci önemli tarihsel süreç, el-Kaide ile irtibatlı kişiler tarafından 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezine yönelik terör saldırıları ve sonrasında ABD'nin "Teröre Karşı Küresel Savaş" kampanyası kapsamında Afganistan/Pakistan sınırında Taliban ve el-Kaide yapılanmalarına yönelik askerî müdahalelerini içermektedir. Ayrıca bu süreç, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları ürettiği gerekçesiyle ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun Irak'a yönelik askerî müdahalelerini de kapsamaktadır. Askerî operasyonlar ve sıkı takip mekanizmaları ile operasyonel kapasitesi büyük ölçüde akamete uğratılan el-Kaide, bundan sonraki süreçte geçmiş dönemlere kıyasla sahada yer almaktan daha çok, radikal örgütler için bir tür ideolojik, lojistik ve network kaynağı olarak faaliyet yürütmeye başlamıştır. El-Kaide'nin görünürlüğü'nün giderek azaldığı, buna karşın arka planda saldırılar için ideolojik ve lojistik destek unsuru olarak yer aldığı bir süreçte, bir diğer önemli radikal örgüt olan DEAŞ, Irak işgali sonrası -başta Irak olmak üzere- Orta Doğu'da kendine yer edinmek için faaliyet yürütmeye başlamıştır. Irak'ın işgali sonrası ortaya çıkan kaotik ortamda, Afganistan'da Sovyet işgaline karşı bulunduğu yıllardaki deneyim ve bağlantılarına dayanan Ebu Musab ez-Zerkavi, günümüzde DEAŞ olarak adlandırılan radikal örgütün temellerini atmıştır.⁸

Son olarak DEAŞ'ın bir terör örgütü olarak hem bölgede hem de uluslararası kamuoyunda ön plana çıkışı, 2010 yılında Arap Baharı ile başlayan sürecin Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki siyasal rejimleri dönüştürmeye başladığı üçüncü tarihsel süreç ile gerçekleşmiştir. Arap Baharı, bölgedeki pek çok ülkeyi etkilemiş; Tunus, Mısır ve Yemen'de olduğu gibi sırasıyla Zeynel Abidin bin Ali'nin, Hüsnü Mübarek'in ve Ali Abdullah Salih'in yönetimlerine son vermiştir. Söz konusu gelişmeler, genel anlamda Arap Baharı'nın bölge toplumları nezdinde istenilen sonucu vermediği; Yemen'de olduğu gibi yeni bir iç savaş ile neticelendiği bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu süreç başta DEAŞ olmak üzere pek çok devlet dışı silahlı örgütün oluşumu ve gelişimi için yeni fırsat pencerelerini aralamıştır. Nitekim Suriye'de yaşanan iç savaş, DEAŞ'ın Suriye topraklarına da nüfuz ederek Ebu Bekir el-Bağdadi liderliğinde sözde halifeliğin ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. DEAŞ'ın sivillere yönelik aşırı şiddet kullanımı, katliamları ve insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamına girebilecek saldırıları, örgüte karşı uluslararası düzeyde

bir mücadeleyi kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu süreçte başta Türkiye'nin doğrudan yürüttüğü askerî ve istihbari operasyonları; buna ek olarak ABD öncülüğünde kurulan koalisyon hava gücünün müdahalesi sebebiyle örgütün Orta Doğu'daki kapasitesi ve gücü büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Bu tür radikal ağların ve yapıların ideolojik kaynaklarına dair, özellikle 9/11 terör saldırıları sonrasına ilişkin ve DEAŞ özelinde şiddet içeren radikal grupların, Afrika'da ortaya çıkmasına neden olan tarihsel süreçlerin varlığına yönelik pek çok araştırma ortaya konulmuştur.⁹

Orta Doğu'daki gücünü yitirmesinin ardından örgüt; "devlet kapasitesi ve sınır güvenliğinin kısıtlı olduğu, farklı etnik ve dinî kökenlere ya da geçim kaynaklarına sahip toplumsal gruplar arasında silahlı çatışmaların görüldüğü, hâlihazırda şiddet kullanan çeşitli radikal grup ve çetelerin faaliyet gösterdiği ayrıca petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynaklar açısından zengin Afrika'da" etkinlik göstermeye ağırlık vermiştir. Bu amaçla özellikle Sahel, Afrika Boynuzu, Çad Gölü havzası, Orta Afrika ve Kuzey Afrika başta olmak üzere beş bölgede etkinlik göstermeye başlayan örgüt; Mali, Burkina Faso, Nijer, Nijerya, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Mozambik gibi ülkelerde etkili olmaktadır.

"Yerel ve Bölgesel Dinamikleriyle DEAŞ Afrika" başlıklı bu rapor, DEAŞ'ın Afrika'daki radikal şiddet pratiklerini çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerine dayanan çalışma; genel olarak tarihsel, yapısal, sosyoekonomik ve jeopolitik düzlemleri birlikte ele alarak radikalleşme olgusunu hem mikro hem de makro düzeylerde anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Çalışma aynı zamanda eleştirel bir tarihsel perspektife sahiptir. Sömürgecilik sonrası devlet inşası, yönetim krizleri, yeni sömürgeci yapılar ve dış müdahalelerin Afrika'daki radikalleşme süreçlerine etkisi detaylı biçimde analiz edilmiştir.

BÖLÜM 1

AFRİKA'DA RADİKALLEŞME DİNAMİKLERİ VE YAPISAL FAKTÖRLER

Bu bölüm; radikalleşme sürecini etkileyen itici ve çekici faktörlere değinmekte ve Afrika bağlamında söz konusu sürecin yapısal dinamiklerine odaklanmaktadır. Sömürgeciliğin Afrika toplumu ve siyasetinde yarattığı etki, kıtanın her yerinde yaşanan sorunların kalıtsal bir hüviyete bürünmesindeki en temel dinamiktir. Sömürgecilik mirası, Afrika toplumlarında bağımlılık ilişkilerini kalıcı hâle getirmiş ve etnik rekabeti körüklemiştir. Üstelik Afrikalı devletlere sömürgecilik döneminden miras kalan ilişki tarzı, bu ülkeleri yer yer dış müdahale ve nüfuza açık hâle getirmektedir. Siyasi kurumsallaşmada eksiklikler, dış nüfuz, etnik rekabet, siyasi dışlanma, yoksulluk, patronaj düzenleri ve pretoryan¹⁰ mücadele gibi koşullar; askerî darbe, isyan ve iç savaş gibi siyasal şiddet olaylarını mümkün ve devamlı kılmaktadır. Üstelik bu durum Afrika'ya has bir durum olmamakla birlikte sömürge geçmişi olan ülkelerin tamamında farklı boyutlarda ve kapasitelerde gözlemlenebilir. 11 Eylül saldırısı sonrasında meydana çıkan küresel bağlamda aynı koşullar bu kez terörün yükselişine neden olmuştur. Günümüzde Afrika'da; DEAŞ başta olmak üzere silahlı eylemler gerçekleştiren tüm örgütler, iç ve dış dinamiklerin zayıflatıldığı devlet otoritesine yönelik meydan okumalardan güç almaktadır.

Afrika, dünya genelinde radikalleşme dalgalarından en fazla etkilenen bölgeler arasındadır. Kıtanın siyasi, sosyal ve ekonomik dinamiklerinden bağımsız düşünölemeyecek bu durum; irili ufaklı silahlı grupların, şiddeti kullanan radikal örgütlerin, ayrılıkçıların, suç örgütlerinin, kaçakçıların ve her türlü yasa dışı trafiğin varlığına imkân tanımıştır. 11 Eylül sonrasında el-Kaide ve DEAŞ gibi küresel terörizmin aktörleri üzerinden dünya gündemine dâhil olsa da radikalleşmenin biçim, araç ve platformları büyük bir çeşitlilik arz etmekte ve zamanın/mekânın değişen koşulları içerisinde dönüşöme uğrayabilmektedir. Kıtanın pek çok yerinde, farklı motivasyonlarla gerçekleşen silahlı eylemler, radikalleşmenin yapısal nedenlerini ele almaya yönlendirmekte ve zorlamaktadır.

Afrika toplumlarında, radikalleşmenin arkasında yatan yapısal sorunlar nedeniyle suç ve terör yoluyla özne olma iddiasında bulunan sosyal grupların ortaya çıkması öngörölebilir bir durumdur. Çoğu ülkede devlet olgusu literatürde genel kabul gören biçimiyle tam olarak tekâmöl edememiştir. Siyasetin kurumsallaşması, ulus inşa süreci ve mutlak egemenliğin tesis edilmesi gibi alanlarda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca birçok bölgede sınırların geçişken yapısı da devam eden sorunlar arasındadır.¹¹ Bu nedenle Afrika'da gözlemlenen radikalleşme süreçleri; doğrudan sömürgecilik, sömürge sonrası devlet yapılanmaları ve kıtanın sosyoekonomik dinamikleriyle şekillenen tarihsel bir sürecin ürünüdür. Bu bağlamda siyasi ve toplumsal alanda kendini fazlasıyla hissettiren sömürgeciliğin mirası, Afrika toplumunu ve siyasetini derinden etkilemiş ve kimi durumlarda etnik rekabetin ve ayrışmaların/dışlamaların nedeni olmuştur.¹²

Bu bölüm; Afrika'da radikalleşme olgusunun yapısal, tarihsel ve dışsal dinamiklerini bütöncöl bir çerçevede ele almaktadır. Öncelikle sömürgecilik mirasının Afrika devletlerinin kurumsal zayıflığı üzerindeki etkisi incelenmekte; ardından bu kırılğan yapının pretoryan mücadele, etnik rekabet ve siyasal dışlanma gibi olgularla nasıl birleşerek radikal eğilimleri beslediği açıklanmaktadır. Terörizmin itici ve çekici faktörleri, bireysel ve toplumsal düzeylerdeki motivasyonlarla birlikte kavramsal düzeyde değerlendirilirken diasporalar, sosyal medya ve dijital platformlar gibi yeni araçların radikalleşme

süreçlerini nasıl dönüştürdüğü tartışılmaktadır. Bölümün ilerleyen kısımlarında, dış aktörlerin etkisiyle radikalleşmenin nasıl uluslararasılaştığı ve silahlı örgütlerin finansman ve örgütlenme mekanizmaları üzerinden nasıl sürdürülebilir hâle geldiği analiz edilmektedir. Bu çerçevede radikalleşmenin yalnızca güvenlik değil; aynı zamanda devlet kapasitesi, toplumsal meşruiyet ve tarihsel adaletle doğrudan ilişkili çok katmanlı bir meydan okuma olduğu da vurgulanmaktadır.

Sömürgecilik Mirası ve Toplumsal Boyut

Afrika toplumlarının günümüzde karşı karşıya kaldığı sınamalar ve bu toplumları temsil etme iddiasında bulunan siyasi kurumların yaşadığı meydan okumalar, elbette sömürgecilik mirasının sosyolojik boyutlarından bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Afrika siyasetinde klasik sömürgeciliğin temel parametrelerinin etkili olması, diğer etkenlerle birlikte kıtada zayıf ve başarısız siyasal yapılar oluşmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu parametreler, sömürgeciliğin tarihsel gelişimi içinde oluşmuştur. Birinci parametre; sömürgecinin tüm ekonomik beklentilerin “dini yayma ve hâkim kılma” söylemiyle perdelendiği bir düzlemde gerçekleştirdiği **kutsal istila** anlayışıdır. İkinci parametre; aydınlanmadan çeşitli ideolojilerin yayılmasına kadar varan süreçte ortaya çıkmış bir **medenileştirici misyon** gerekçesidir. Medenileştirici misyon, kendini “medeni” olarak tanımlayan Batılıların “öteki” olarak gördüğü tüm toplumları “barbar ve ilkel” olarak vasıflandırmasından doğan bir projedir.¹³ Daha doğrusu dönemin kolonyal elitleri, kendilerinden olmayan her kesim üzerinde kendilerini kategorik bir üstünlük olarak değerlendirerek sözde geri kalmış ilkel toplumları medenileştirmek gibi bir vazife çıkarmışlardır.¹⁴

Afrika, Avrupa’nın sömürgecilik döneminden çok önce köklü ve gelişmiş medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Antik Mısır’ın bilim, yazı, mimari ve devlet örgütlenmesi alanındaki birikimi; Batı Afrika’daki Mali ve Songhay imparatorluklarının ileri düzeyde ticaret ağları, eğitim kurumları ve kültürel üretimi; Güneydoğu Afrika’da Büyük Zimbabwe gibi şehirlerin mimari ve ekonomik kapasitesi, Afrika’nın kendi içinde zengin ve kurumsallaşmış bir sosyal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Timbaktu’daki Sankore Üniversitesi gibi merkezler, kıtanın eğitim ve bilgi üretimindeki tarihsel önemini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Batılı güçler, Afrika toplumlarını çoğunlukla “barbar” ve “ilkel” olarak tasvir eden bir söylem geliştirmiştir. Bu yaklaşım, Afrika’nın sömürgeleştirilmesini ideolojik olarak meşrulaştırma amacı taşımış ve kıtanın kadim başarıları sistematik biçimde küçümsemiştir. Batılı tarihçiler Afrika’daki gelişmiş devlet yapılarını, mimari eserleri ve kültürel üretimi ya görmezden gelmiş ya da bunları dış unsurlara atfetmiştir. Böylece Afrika’nın tarihsel birikimi kasıtlı biçimde yok sayılarak sömürgeci müdahaleler “medenileştirme misyonu” adı altında meşru gösterilmiştir. Afrika’nın kadim kültürlerinin ve uygarlıklarının küçümsemişi ve tarihsel birikiminin inkârı, aynı zamanda Batı merkezli oryantalist bakışın da bir yansımasıdır.

Günümüzde yapılan kapsamlı akademik araştırmalar, Afrika’nın sömürgecilik öncesi dönemde gelişmiş siyasi organizasyonlara, ticaret ağlarına ve kültürel çeşitliliğe sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Antik ve Orta Çağ Afrika tarihine yönelik modern çalışmalar; Batı merkezli ön yargıların gerçeği yansıtmadığını, aksine kıtanın özgün ve köklü medeniyet geçmişini bastırmaya yönelik ideolojik bir

çaba olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Afrika'nın tarihi yalnızca sömürgecilik sonrası bağlamda değil, kendi iç dinamikleri ve başarıları üzerinden de değerlendirilmelidir.¹⁵

Beyaz üstünlükçülüğü fikrini temsil eden kesimler, sömürgecilik faaliyetleri kapsamındaki her türlü eylemi "medenileştirici misyon" üzerinden kendine hak görmüş; çeşitli şiddet eylemlerini yine bu şekilde meşrulaştırma yoluna gitmiştir.¹⁶ Örneğin dönemin Belçika sömürge yönetiminin 19. yüzyılda Kongo'da gerçekleştirdiği katliamlar, medenileştirici misyonun bir gereği olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷ Kolonizasyonu, sözde tarihsiz toplumları dış dünyaya açarak onları çizgisel tarih anlatısı içerisinde arızı ve edilgen bir yapıya indirgemek suretiyle tarihin bir anlatısı hâline getirdikleri iddiasında bulunan bir yaklaşımın önünü açan medenileştirme misyonu,¹⁸ esasen klasik sömürgeciliğin en temel ve en belirgin özelliği olarak kendini göstermektedir.

Üçüncü parametre, sömürgeciliğe dair en yaygın bilinen motivasyon olan doğal kaynakların mülkleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Sömürgecilik, ticari metanın ele geçirilmesi maksadıyla yapılmaktadır. Fakat bununla sınırlandırılması sömürgeciliğin anlaşılmasının önüne geçecektir. Sözde medenileştirici misyonda görüldüğü gibi sömürgeciliğin kimliklerle doğrudan bir meselesi bulunmaktadır. Doğal kaynakların mülkleştirilmesi yalnızca yer altı ve üstündeki maddi kaynakların gasbedilmesi değil, aynı zamanda bireyin de mülkleştirilmesi sürecini içermektedir. Köleleştirme ve köle ticareti, asırlar boyunca sömürgeciliğin en önemli faaliyet alanlarından biri olmuştur.¹⁹ Ucuz veya bedelsiz iş gücünü en acımasız ve barbar şekilde kullanan Avrupalı sömürgeciler, sömürgeleştirilen topraklarda maddi değeri olan ne varsa el koymuş ve kaçırmakta beis görmemiştir.

Dördüncü ve son parametre ise siyasal şiddettir. Gerek dinî motivasyon gerek medenileştirici misyon nedeniyle olsun, "ötekiyle" kurulan ilişkinin onu yok etmeye varması her defasında yaşanan bir durum olmuştur. Sömürgecinin, sömürge halklarını insan olarak kabul etmemesi bir yana, onları çok çeşitli yöntemlerle ortadan kaldırmaya yönelmesi kendi üstünlüğünü dayatma amaçlı siyasal bir şiddet eylemidir. Kongo'da, Cezayir'de ve Ruanda'da bu siyasal şiddetin soykırım düzeyinde yaşandığı ve aslında sömürgecilerin şiddette hiçbir sınırı tanımadığı belgelenmiştir. Sömürge halklara tatbik edilen sınırsız şiddetin esasen toplumsal hafıza ve kimliğin yok edilmesi amacına bağlı olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.²⁰ Yaşanan her şiddet eylemi ve bu eylemlerin doğurduğu şoklar, toplumlarda kalıcı hasarlar bırakmakta; toplumların kimliğine ve öz güvenine dair yarıklar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte sömürgeci şiddet, Afrika'daki postkolonyal dönem siyasal şiddet sarmalının fitilini ateşlemiştir.

Söz konusu parametrelerin Afrikalı toplumlara sirayeti, etnik ve dinî rekabete yönelen sosyal grupların siyasi dışlama ve şiddet eylemlerini palazlandırmıştır. Asırlar boyu farklı kimliklerle beraber yaşamaya alışmış olan Afrikalı toplumlar, de-kolonizasyon sonrasında her türlü siyasal şiddet eylemini tecrübe etmek zorunda kalmıştır. Kolonyal elitlerin perdeleyici dinî motivasyonu ve bahsi geçen medenileştirici misyon merkezli uygulamaları, Afrika'da yaşayan her sosyal grubun politik davranış biçimlerinde yeniden hayat bulmaya başlamıştır. Bu çerçevede çok dilli/kültürlü bir kıta olan Afrika'daki her etnik ve dinî grubun kendini diğerlerinden üstün kabul etmesi; buna bağlı olarak gerçekleştirdiği dışlamaları kimi zaman dinî motivasyonlara kimi zaman da renk ve ırka dayandırması geçmişten gelen bir tavrı da ifade etmektedir. Elbette sömürgecinin kategorik ayrımının kolonyal iktidarlara sağladığı söylemsel

ve eylemsel somut üstünlük düzeyinin cazibesinin, bunda etkili olduğunu söylemek gerekir. Daha kalabalık olan, daha fazla materyale ulaşabilen veya güçlü dış aktörlerin desteğine daha fazla sahip olan etnik grupların, siyaseti sıfır toplamı bir zeminde yürütmek istemesi, sömürgecinin tutumuyla uyumluluk arz etmektedir. Dolayısıyla sömürgecinin ayırt edici vasıflarının Afrika siyasetini paradigma seviyesinde etkilediğini, bu olgunun sömürgecilik mirasına eklemelendiğini belirtmek gerekmektedir.

Doğal kaynakların mülkleştirilmesi davranışı için de aynı durumdan söz etmek mümkündür. Afrika siyaseti; sahip olunan kısıtlı imkânların farkında olan aktörler arasındaki mücadelenin kamu kaynakları doğrultusunda yürütüldüğü bir zeminde inşa edilmiştir. Afrikalı siyasi elitler için önemli olan kendi sosyal gruplarını mobilize ederek kamu kaynaklarına erişmektir. İktidarı ele geçiren hâkim elitler, ellerindeki kaynağı öteki olarak vasıflandırdığı kesimlerden esirgeyecek ve bu kesimleri her türlü kamusal imkândan mahrum bırakacaktır.²¹ Bu nedenle iktidar, her sosyal grup açısından varoluşsal bir değer taşımaya başlamaktadır. Sonuçta, iktidara erişim ve kaynakların paylaşımı uğruna her yol meşru görülmektedir. Afrika'da sıkça karşımıza çıkan siyasal şiddet olayları da bu çerçevede ele alınmalıdır. Sosyal gruplar, kendilerini üstün görüp iktidarı ele geçirmeyi varoluşsal bir gereklilik olarak kabul ederek bu aktörler tarafından kategorik olarak tanımlanan iç düşmanlara karşı siyasal şiddet uygulamayı meşru görmektedirler. Örneğin 2013 sonrasında Orta Afrika Cumhuriyeti'nde gerçekleşen askerî darbe ve iç çatışmalar sırasında Müslüman azınlığa yönelik şiddetin kritik boyutlara ulaşması, sömürgecilik mirasının yansıması olarak anlaşılabilir.²² 1990 yılı sonrasında Afrika'nın pek çok yerindeki iç savaşlardaki şiddetin dozu yine bu doğrultuda ele alınabilir. Ruanda soykırımında gözlemlendiği gibi tarafların sadece hükmetmek değil, üstünlüğünü kalıcı olarak dayatmak saikiyle gerçekleştirdiği bu siyasal şiddet örnekleri her türlü sınırı aşan eylemleri ihtiva etmektedir.

Siyasal Kurumlar ve Pretoryanizm

Samuel P. Huntington, kurumsallaşmamış siyasi düzenlerdeki mücadele biçimini pretoryan mücadele olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, siyasetin kurallar ve kurumlar üzerinden değil, güç mücadelesi ve baskı yoluyla şekillendiği bir durum söz konusudur. Huntington'a göre kurumsallaşma parametrelerinden (uygulanabilirlik, tutarlılık, özerklik ve karmaşıklık) yoksun olan siyasal sistemlerde, yerel-geleneksel oligarşik yapılar ile siyasi elitler arasındaki mücadele siyasetin üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır.²³ Böyle sistemlerde sosyal grupların çıkarları birbirleriyle örtüşmez ve kamu kaynakları adına gerçekleşen siyasi mücadelede taraflar birbirinden tümüyle ayırır. Farklı sosyal grupların kümelenildiği ve her bir vatandaşa hizmet verme sorumluluğu olan kurumlar, sayısal çoğunluğu elde eden sosyal grupların çıkarı adına işlevsellik kazanırlar. Devlet daireleri, üniversiteler, sendikalar, ulusal ordular, kolluk kuvvetleri gibi kurumlar normal koşullar altında ülkenin her vatandaşına hizmet vermekle yükümlüdür fakat böyle sistemler, hangi sosyal grubun eline geçmişse o gruba hizmet etmektedirler. Siyaset ve çıkar mücadelesi, ulusun tümüne yönelik hizmet yarışını aşmakta ve söz konusu sosyal gruplar için varoluşsal bir anlam kazanmaktadır. Normlar ve prensiplerin değil, küçük grup çıkarlarının öne çıktığı bu tip bir siyasi mücadelede siyasi karşıtlık düzeyi giderek artar. Her bir sosyal grubun diğer tüm sosyal gruplara karşı amansız mücadelesi, siyasi şiddeti mübah görecektir bir siyasal karşıtlığa evrildiğinde, çatışma kaçınılmaz olur.

Huntington, böyle bir durumda elinde silah olanın kazanacağını ifade eder.²⁴ Söz konusu sosyal gruplar arasında elinde silah olanlar, orduyu kontrol eden etnik gruplardır. Pretoryan analiz çerçevesi, uzunca bir süre Batı dışındaki ordu-toplum ilişkilerini ve askerî darbe olgusunu anlama bağlamında kullanılmıştır. Askerî darbe, bu yaklaşıma göre temellerini sömürgecilerin attığı siyasi düzenlerde iç ve dış dinamiklerin kışkırttığı etnik rekabetin siyasi karşıtlığı en yüksek seviyeye ulaştırmasıyla söz konusu olmaktadır. Huntington, mezkûr askerî darbeleri bilhassa Afrika ülkelerinin modernleşmesi için gerekli bulmak gibi tartışmalı bir kanaate sahip olsa da²⁵ ortaya koyduğu çerçevenin kıtadaki siyasal şiddet olaylarına ışık tuttuğu görülmektedir. Afrika'da 1950 yılından bu yana gerçekleşen yaklaşık 220 askerî darbenin varlığı, araştırmacıları bu toplumlarda müşterek bir sosyopolitik düzlemin inşa edilememesi gerçeğiyle baş başa bırakmaktadır.

Aynı toplumsal analiz çerçevesinden farklı siyasal şiddet olayları da incelenebilmektedir. Philip Roessler, "Ethnic Politics and State Power in Africa: The Logic of the Coup-Civil War Trap" başlıklı eserinde, toplum içindeki koalisyonların boyutu üzerinden bir analiz gerçekleştirmiştir. Buna göre yöneten koalisyonun geniş olması durumunda, askerî darbe ihtimalinin yükseldiğini; dar olması durumunda ise iç savaş ihtimalinin yükseldiğini öne sürmüştür.²⁶ Her iki durumda da devletin tekâmülünün sağlanmaması, kurumların özerkliği ve siyasetin ortak meşruiyet ekseninde kurumsallaşmaması temel bir sorun olarak kabul edilmektedir. Afrika'da devlet olgusunun otorite ve kapasite açısından yaşadığı çeşitli sınamalar kendini etnik ve dinî mensubiyete dayandıran grupların her türlü isyana ve silahlı eyleme yönelebileceği bir zemin oluşturmaktadır. Devletin kurumsal kapasite ve iktidar sağlama çabaları hem dış tehditler hem de iç aktörler karşısında zayıflamasına yol açmıştır. Üstelik bu durumu yaşayan Afrikalı devletlerin karşı karşıya kaldığı tek risk askerî darbe veya iç savaş değildir; terör örgütleri de söz konusu eksikliklerden cesaret almaktadır. Devletin; merkezileştirmede ve toplumun tüm kesimlerinde aidiyet duygusu oluşturmada zorlandığı bir politik ortamda, siyasi karşıtlık en üst düzeye ulaştığında "silaha sahip olanın kazanacağı" düşüncesi hâkim olabilir. Bu durumda, silahlı eylemler her sosyal grubun iktidar mücadelesinde öncelikli siyasi araç hâline gelmektedir.²⁷

Afrika'da radikalleşmenin; DEAŞ bağlantılı şiddet içeren radikal örgütlerin yaygınlaşmasına dair itici faktörlerden olan yapısal çerçevesi, devletin bu kırılgan ve bağımlı konumundan beslenmektedir. Söz konusu yapısal çerçevenin tamamlayıcısı hükmünde olan faktörler şöyledir:²⁸

- etnik rekabet sonucu oluşan siyasi ve ekonomik dışlanma,
- yöneten koalisyonun dışında kalmanın sonucu olan zayıf sosyal statüler, siyasi baskı, şiddet olayları ve
- kamu hizmetleri kaynaklarının dışında kalma neticesinde ortaya çıkan yoksulluk seviyesi.

Afrika'da bu duruma verilebilecek pek çok örnek mevcuttur. En bilinen örnek, Nijerya'nın Maiduguri bölgesinde kökleşip bölgeyi etkisi altına alan Boko Haram örgütünün ortaya çıkışıyla kendini göstermektedir.²⁹ "Nijerya'da 1966 yılından 1990'ların sonuna kadar gerçekleşen altı askerî darbe, pek çok başarısız darbe girişimi ve Biafra iç savaşı" gibi şiddet olayları tam da ortaya konulan toplumsal analizin geçerliliğini teyit eder niteliktedir. Ülkedeki dört büyük etnik/dinî sosyal grup olan Yorubalar,

Igbolar, Hausalar ve Fulaniler arasındaki etnik rekabetin sık sık çatışmaya dönüşmesi, bu grupların devlet mefhumu üzerinde ortak paydada bir araya gelememesi olarak gösterilebilir. 1966 yılının başlarındaki ilk askerî darbe; ordudaki Igbo subaylarının, kendi bölgelerinden çıkan petrolü etnik grupları hükûmetten ve kamu kaynaklarından uzaklaştırma motivasyonu ile gerçekleşmiştir.³⁰ Bu darbeyle başlayan süreç önce karşı darbeleri, ardından da Biafra iç savaşı gibi neredeyse tüm dünyanın müdahil olduğu bir savaşı meydana getirmiştir. Biafra iç savaşının 1970 yılında sona ermesi aradaki şiddetli ve kanlı rekabeti sona erdirememiş; askerî darbe girişimleri sıkça tekrarlanmıştır. Toplumsal gruplar; askerî darbenin, iç savaşın ve her türlü silahlı eylemin güç elde etmede ne kadar etkili bir araç olduğunu müşahade etmişler ve her fırsatta bunu kullanmaya yeltenmişlerdir. Devletin, tarafları tek bir kimlik ve amaç doğrultusunda bir araya getiremediği durumlarda, kapasite ve otorite eksikliğinden neşet etmişlerdir.

Toplumsal ve siyasal ayrışmayı teşvik eden bir bölgesel fenomene özellikle değinilmesi gerekmektedir. Batı Afrika bölgesinin genelinde, Atlas Okyanusu'nun doğu yakasında ve bilhassa Gine Körfezi çevresinde denize kıyısı olan sosyal gruplarla iç kesimlerde yaşayanlar arasında net bir "kuzeyliler-güneyliler" ayrımı söz konusudur.³¹ Ticarete ve limanlara hâkim olan, petrolün çıkarıldığı ve enerji yollarını kontrol edebilen güney bölgelerindeki zenginliğe karşın Sahra Çölü'nün uçsuz bucaksız arazileri içinde suya ve gıdaya erişim güçlüğü yaşayan kuzeyli gruplar bu ayrımı belirginleştirmektedir. Batı Afrika'da oldukça keskin bir şekilde tebarüz eden kuzey-güney ayrımı, kimlik mücadelesine dönüşerek siyasallaşmıştır. Siyasetten ve kamu kaynaklarından dışlanma sonucunda ortaya çıkan toplumsal öfkenin doğurduğu mobilizasyon, şiddet eylemlerine farklı seviyelerde kapı aralamıştır. Askerî darbeler ve Biafra iç savaşı bunun en önemli tezahürleridir. Kuzey bölgelerinin içinde, Nijerya'nın Çad sınırında ve coğrafi olarak uç sayılabilecek bir kısımda yer alan Maiduguri; bahsi geçen ayrışmanın en çok hissedildiği kesim olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla siyasal şiddeti ortaya çıkaran yapısal çerçevenin siyasal ve toplumsal boyutları aracılığıyla kurulan nedensellikte uyum göstermektedir. Boko Haram'ın oluşumunda; kendine has tarihsel, ideolojik ve dinî niteliklerin varlığı yadsınamaz. Ancak ortaya çıkışı Nijerya'daki genel toplumsal ve siyasal düzlemde bağımsız ele alınamaz bir mahiyet taşımaktadır. Batı Afrika'daki kuzey-güney ayrımı da bölgesel düzeyde bir sosyal fenomen niteliğiyle analizi derinleştirmektedir.

Terörizmin İtici ve Çekici Faktörleri

Terörizmin yükselişi ve yaygınlaşmasına ilişkin literatür, radikalleşmenin sirayetini farklı yaklaşımlarla açıklamaktadır. Bu açıklamalar arasında "sosyoekonomik, sosyopsikolojik, politik, kimlik merkezli, ideolojik, kültürel, organizasyonel, kurumsal³² ve süreç odaklı"³³ yorumlar yer almaktadır. Bu açıklamalar analiz seviyeleri açısından; bireysel, grup/sosyal hareketler, kurumsal ve sistemsel düzeylerde ele alınabilir.³⁴ Sosyoekonomik düzlemde radikalleşmeyi teşvik eden ekonomik ayrıştırma, dışlama ve yoksulluğun etkili olduğunu³⁵ vurgulayan çalışmalar olduğu gibi radikalleşmeyi sınıfsal kutuplaşmaya dayandıran yaklaşımlar da söz konusudur.³⁶ Buna göre ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan sosyal gruplar, temel ihtiyaçlarına erişememenin doğurduğu memnuniyetsizlikle radikalleşmeye ve silahlı eylemlere eğilim gösterebilmektedir. Radikalleşmenin siyasal dışlama sonucu meydana geldiği fikrini

savunan çalışmalar da söz konusu olmuştur.³⁷ Sert etnik rekabet neticesinde iktidar dışında kalan sosyal grupların yalnızlaştırılması, siyasetten dışlanması ve katılımın engellenmesi nedeniyle radikal eğilimlerin ortaya çıktığı bilinmektedir.

Küresel politik koşulların, örneğin Batılı ülkelerde Müslümanlara yönelik saldırılar ile İslam'a karşı geliştirilen provokatif söylemlerin, radikal eğilimleri beslediği; dahası dış müdahaleler ile terör saldırıları arasında nedensellik ilişkisi olduğunu öne süren çalışmalar da mevcuttur.³⁸ Devletlerin azınlıklara, çeşitli sosyal gruplara yönelik yaklaşım tarzı ve uyguladığı şiddet tatbikinin, karşı şiddet eğilimini ortaya çıkardığı ve şiddet içerikli radikalleşmenin fitilini ateşlediği de yine bu literatürde ele alınan konular arasında yer almaktadır.³⁹ Bireylerin çocukluk çağlarından itibaren yaşadığı bireysel ve sosyal travmaların yarattığı psikolojik kırılganlıkların, radikal eğilimleri artırdığına yönelik sosyal psikoloji tabanlı çalışmalara dair örnekler de söz konusu olmuştur.⁴⁰ Diğer yandan şiddet eylemlerinin her zaman radikal fikir ve inançlarla ilişkili olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Radikalleşme üzerine yapılan bazı akademik araştırmalar; aşırı inanç/fikirlere sahip bireylerin mutlaka terör eylemlerine başvurmayaabileceğini; terör eylemleri gerçekleştiren bazı bireylerin de ideolojik bir davaya derinden bağlı olmalarına rağmen geleneksel radikalleşme yolunu izlemeyeabileceğini iddia etmektedir.⁴¹

Radikalleşmenin süreçsel ve ilişkisel mantığına vurgu yapan çalışmalar ise şiddet içeren radikal örgütlerin bir zamanlar parçası oldukları sosyal hareketlerin geniş siyasi bağlamla rekabetçi ilişkilerini ve bu durumun muhtemel sonuçlarını incelemektedir.⁴² Afrika'daki diasporaların da radikal hareketleri besleyici etkisi önemli bir başlık olarak öne çıkmaktadır. Diasporalar; kimlik aidiyeti, mağduriyet söylemleri ve küresel ağlar üzerinden hem ideolojik aktarım sağlamış hem de mali ve lojistik destek mekanizmaları oluşturmuştur. Özellikle Avrupa ve Orta Doğu'daki Afrika kökenli diasporaların, sosyal medya aracılığıyla yürüttükleri kampanyalar ve ağ oluşturma faaliyetleri, yerel gençler üzerinde etkili olmuş ve radikalleşme süreçlerini hızlandırmıştır.⁴³ Dolayısıyla diaspora kaynaklı radikalleşme, sadece bireysel radikalleşmeyi değil, aynı zamanda örgütlenme ve mobilizasyon kapasitelerini de artıran bir unsur hâline gelmiştir.

Batı Avrupa'daki Afrika kökenli gençlerin radikalleşme süreci; yapısal dışlanmışlık, kimlik inşasında yaşanan kırılmalar ve ekonomik eşitsizlikler gibi faktörlerle sosyal medya aracılığıyla yayılan aşırı ideolojilerin kesişiminde şekillenmektedir. Dijital platformlar yalnızca radikal içeriklerin gençlere ulaşmasını kolaylaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda benzer düşüncelere sahip bireyler arasında aidiyet duygusunu pekiştiren sanal topluluklar da oluşturmaktadır. Toplumsal aidiyet krizinin, ayrımcılık deneyimlerinin ve tarihsel mağduriyet anlatılarının etkisiyle gençlerin radikal ideolojilere açıklığının arttığı gözlemlenmektedir.

Bu süreç yalnızca düşünsel düzeyde kalmayıp zamanla şiddet eylemlerine de evrilebilmektedir. Radikalleşen gençlerin bir kısmı yabancı çatışma alanlarına katılmakta bir kısmı ise yaşadıkları ülkelerde münferit şiddet eylemleri gerçekleştirme eğilimi göstermektedir. Diasporaların ideolojik ve lojistik destek mekanizmaları, radikalleşme ile eylem arasındaki geçişi kolaylaştıran bir diğer unsurdur. Bu çerçevede Batı Avrupa'daki Afrikalı gençlerin radikalleşmesi; çok boyutlu sosyal, psikolojik ve

dijital dinamiklerin etkileşimiyle hız kazanan, küresel ve yerel faktörlerin ortak etkisiyle biçimlenen karmaşık bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Gençlerin sosyal hoşnutsuzluğu ve enerjisini, silahlı gruplara eleman temin etme amacıyla kullanılan internet kanalları oldukça merkezî bir temas noktası olarak görülmektedir.⁴⁴ Radikalleşmede sosyo-ekonomik ve politik bileşenlerin ele alınmasında itici ve çekici faktörlerin varlığına dair bir çerçeve ortaya koymak da mümkündür.⁴⁵ Özellikle Afrika toplumlarında devletin oluşumundan itibaren kurumsallaşma ve yönetim sorunlarının doğurduğu bu faktörler, etnik rekabet ve rejimin yapısıyla şekillenmektedir.

Moussa Bourekba'ya göre radikalleşme (bk. Şekil 1), sadece ona has olmamakla birlikte Afrika siyasetinde rastlanan a) siyasi, ekonomik ve toplumsal dışlanmanın, b) bu yolla gerçekleşen izolasyon ve marjinalleşmenin, c) kimliğinden ötürü toplumun geneline ve devlete karşı aidiyet krizinin yarattığı yabancılaşmanın ve tüm bunlara ek olarak devletin şiddet araçlarıyla baskı altına girmenin birer itici faktörüdür.⁴⁶

Şekil 1: Afrika'da Radikalleşmenin İtici ve Çekici Faktörleri

Kaynak: Moussa Bourekba, 2021.

Afrika'da de-kolonizasyon sonrasında devletlerin nasıl kurulduğu, kurumsallaşma sürecinde özerklik kavramının önem kazanmasına neden olmuştur. Devletin toplumla karşılaştığı bu ilk alan, etnik rekabet seviyesi nedeniyle siyasetin "sıfır toplamı bir oyun" şeklinde tezahürüyle daha da genişlemiştir. İktidar koalisyonunu ele geçiren etnik grupların diğer sosyal gruplara yönelik tutumları; mezkûr kesimleri siyasi temsilden, ekonomik kaynaklardan ve toplumsal statüden yer yer mahrum bırakmaktadır. Sonraki aşamalarda marjinalleşme ve yabancılaşma, iktidar dışı sosyal grupları toplumun genelinden uzaklaştırmış; siyasi iktidarın çoğunlukla şiddet türevlerini kullanarak tatbik ettiği kontrol, silahlı grupların ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Bu durumun, ana hatlarıyla Afrika'ya has bir durumu yansıtmadığının ve çok farklı bölgelerde gözlemlenen bir olgu olduğunun vurgulanması da gerekir.⁴⁷ Bourekba'nın ortaya koyduğu çekici faktörler, bahsi geçen sorunlara toplumsal bir cevap olarak tasvir edilmektedir. Hoşnutsuzluğu ve siyasi karşıtlığı yüksek seviyeye ulaşan sosyal grupların

silahlı eylemlere yönelmesi; aynı hoşnutsuzluğu paylaşan halklar arasında bu grupların toplumsal olarak kabul görölmelerine ve itibar kazanmalarına neden olmaktadır. Silahlı eylemlerle sağlanan maddi kazançlar, bu durumu güçlendirmektedir. Özellikle bireyin toplum nezdindeki öznellik durumunu kanıtlama isteğı gibi çeşitli psikososyal getiriler, bu tür eylem biçimlerini desteklemektedir.⁴⁸ Bourekba'nın çizdiği perspektif, aslında itici ve çekici faktörlerin kesişiminde radikalizmin vücut bulmasıdır. Radikalleşmenin bu iki kanadı, silahlı eylemleri ve şiddeti benimseyen silahlı grupların varlığı açısından çok boyutlu bir açıklama arz etmektedir. Devletin ortak meşruiyet alanını inşa etmedeki zorlukları ve buna bağlı otorite ve kapasite eksikliği; radikalleşmenin yapısal yönünü oluşturmaktadır. Devletin, siyasetin ve otoritenin bölgelerdeki eksikliği, iktidarın silah ve zor kullanarak elde edildiğı bir zeminin oluşumuna hizmet etmektedir.

Radikalleşme matrisinin yapısal boyutu esas itibarıyla devletin/siyasetin niteliğı ve rejimin kimliğı ile doğrudan ilişkilidir. Radikalleşmeyi teşvik edici, asli ve arızı belirleyici göstergeler şöyledir:

- rejimlerde siyasi dışlama,
- siyasi baskılar ve sivil özgürlüklerin kısıtlanması,
- insan haklarının ihlali ve orantısız güç kullanımı,
- toplumsal hoşnutsuzluğun ifade edilebileceğı mekanizmaların olmaması ya da oldukça sınırlı oluşu,
- kötü yönetim, aşırı yoksulluk ve temel ihtiyaçlara erişim zorluğu.

Söz konusu olumsuz unsurlar, aşırı ve şiddet içerikli ideolojilere eğilim gösteren sosyal grupların yaygınlaşmasına yol açan bir kısır döngüye kapı aralamaktadır. Afrikalı toplumların de-kolonizasyonla başlayan devletleşme ve siyaset süreçleri radikalleşmenin merkezinde olduğı için bu olguların niteliğini ele almak, yapısal faktörleri anlamak açısından faydalı görünmektedir.

Tablo 1: DEAŞ'ı Afrika'ya Çeken İtici ve Çekici Faktörler

İTİCİ FAKTÖRLER	
İktisadi Gelişim Durumu	DEAŞ'ın faaliyet gösterdiği Afrika ülkeleri, ekonomik gelişmişlik ve kalkınma düzeyleri açısından dezavantajlı ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerdeki sosyal eşitsizlik ve güvenlik sorunları, değişken siyasi dinamiklerle birleştiğinde, terör örgütlerinin bu sorunları meşruiyet aracı olarak kullanıp destek bulmalarını kolaylaştıran etkenler ortaya çıkarmaktadır.
Siyasi Faktörler	Bazı Afrika ülkelerinde, devlet yapısının kırılganlığı ve kurumsal zayıflıkları nedeniyle askerî müdahalelerin sıkça yaşandığı; temel hak ve özgürlüklerin sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca yolsuzluğun yaygın olduğu durumlarda, çeşitli düzeylerdeki baskılar ve siyasi istikrarsızlık mevcut hükûmetlere yönelik memnuniyetsizliği artırmaktadır. Bu ortam, radikal görüşlerin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır.

İTİCİ FAKTÖRLER	
Güvenlik Sorunları	Afrika devletlerinin çeşitli alanlardaki kırılgan yapısı güvenlik açıklarını beraberinde getirmektedir. Devletlerin terörizmle mücadele kapasitelerinin kısıtlı oluşu, çeşitli örgütlerin sınır aşmalarını kolaylaştıran bir etken olmaktadır. Sınırların geçişkenliği nedeniyle komşu ülkelerdeki çatışmalardan kaynaklanan güvenlik sorunları kaçınılmaz olarak diğer ülkelere de sıçramaktadır. Böyle bir ortamda aşırılıkçı oluşumlar, devletleri tarafından terk edildiklerini düşünen bireylerin güvenlik kaygısının ve ihtiyacının giderilmesinde önemli fırsatlar sunabilmektedir.
Etnik, Dinî ve Kültürel Bölünmüşlük	Afrika, etnik ve dinî çeşitliliğe sahip olmakla birlikte bu alandaki çatışmaların yaygın olduğu bir kıtadır. Çoğu Afrika ülkesinde etnik siyaset oldukça yaygındır. Bu durum, kimi ülkelerde iktidar mücadelesiyle başlayan iç karışıklıkların din ve etnik temelli çatışmalara dönüşmesiyle daha da karmaşık hâle gelmektedir. Radikal oluşumlar; bu bölünmelerden, kişinin kimliği nedeniyle maruz kaldığı/kaldığını düşündüğü ayrımcı politikalarından ve yabancılaşma hissinden faydalanmaktadır. Bazı durumlarda radikal gruplar etnik gruplar arasındaki rekabeti körükleyip bu durumu kendi avantajlarına çevirmektedir.
Sosyolojik Faktörler	Avrupa ülkelerinde Afrikalı göçmenlere karşı izlenen (ayrımcı) politikalar bu mağduriyet hissini artırmıştır. Öte yandan, Afrikalı hükümetlerle iş birliği yapan paramiliter grupların sivil halka yönelik insan hakları ihlalleri de dış güçlere karşı mevcut nefreti körüklemektedir. Bu durum, bireyin dış müdahalelere karşı hak, adalet ve/veya intikam arayışına cevap verme iddiasında olan silahlı örgütlerin faaliyetlerinin gelişmesi için elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Ek olarak bireyin yakın çevresiyle yaşadığı sorunlar ve takdir edilme ihtiyacı da rol oynayabilmektedir.

ÇEKİCİ FAKTÖRLER	
İdeolojik Faktörler	Bireylerin toplumsal aidiyet arayışlarına cevap verme ve toplumdaki izolasyonlarını sonlandırma iddiasına sahip örgütler, kardeşlik ve dayanışma gibi değerleri vurgulayarak özellikle alternatif çıkış yolları arayan gençleri kendilerine katılma yönünde motive etmektedir. Bununla birlikte söz konusu yapılar, Batı kültürünün Müslümanlara zarar verdiği söylemiyle gençleri bu kültürün zararlı etkilerine karşı koruma vaadinde de bulunmaktadır.
Finansal Getiriler	Terör ile sosyoekonomik eşitsizlikler ve yapısal sorunlar arasında yakın bir ilişki olduğu yönünde güçlü bir literatür mevcuttur. Özellikle istihdam olanaklarının kısıtlı, ekonomik güvencenin zayıf olduğu ve genç nüfusun yüksek oranlara ulaştığı toplumlarda, silahlı örgütler bu dezavantajlı koşullardan istifade etmektedir. Örgütler, geçim sıkıntısı yaşayan gençlere iş ya da evlilik gibi çeşitli maddi/manevi destekler sunarak taraftar devşirebilmekte ve bu şekilde toplumsal zemin kazanabilmektedir.
Sosyal Statü Gereksinimi, Prestij ve Heyecan Arayışı	Aşırı örgütler, bireylerin statü arayışlarına cevap vermekte; örgüt içindeki statü ve prestijleri ile toplumdaki dışlanmışlıklarından kurtulma yolunda sahte bir çıkış yolu sunmaktadırlar. Bazı üyeler "şehit" olarak toplumda saygı görüp önemli bir figür olarak kabul edilmeyi arzulamaktadır. Özellikle genç bireyler için bu aşırı yapılar, sıradan hayattan ve onun sorunlarından kaçış ve macera arayışıyla da ilişkilendirilebilir.

Afrika Siyaseti ve Radikalleşmede Dış Faktörler

Afrika'da sömürgecilik dönemi sonrası oluşan kurumsal yapılar, siyasi sistemlerin kırılganlık sorununu çözememiştir. Söz konusu süreç, Afrikalı toplumları dış etkilere açık hâle getirmiştir. Bu dönemde siyasi, hukuki, askerî, ekonomik ve kültürel alanlarda devam eden ilişki ağları, genellikle eski sömürgeci güçler tarafından yönlendirilen yeni aktörler tarafından istismar edilebilen bir ortam oluşturmuştur. Bu müdahaleci aktörler, Afrikalı toplumların içindeki etnik ve dinî temelli sosyal grupların rekabetinde de rol oynamıştır.⁴⁹ Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde, Batılı devletlerin desteklediği siyasi gruplar iktidar mücadelelerinde öne çıkmıştır. Bu durum, askerî darbelere ve iç isyanlara/savaşlara giden yolu açan etkenler olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰ De-kolonizasyon sürecinde Afrikalı devletlerin sınırları, sömürgeci güçlerin çıkarları doğrultusunda çizilmiş ve çoğunlukla etnik yapılar göz ardı edilmiştir. Bu sınırların dış aktörlerin desteğiyle korunması, kıtada büyük ölçüde sabit bir sınır düzeninin oluşmasına yol açmıştır.⁵¹ Bu durum, klasik "Vestfalyan" sistemdeki egemen devletler anlayışından farklıdır. Zira Afrika'da sınırlar korunurken devletlerin iç işlerine yönelik dış müdahaleler devam etmiş ve yapısal bağımlılık ilişkileri derinleşmiştir. Dolayısıyla Afrika'da sınırların değişmemesi, egemen devletler arası bir karşılıklı tanıma sürecinden ziyade, dış aktörler arasındaki çıkar dengelerinin bir sonucu olarak şekillenmiştir.

Bu çerçevede kıtada, devletler arası büyük ölçekli savaşların nadir görülmesi; buna karşılık iç çatışmaların yaygınlaşması dış etkilerin sürekliliğiyle ilişkilendirilebilir. 21. yüzyılda Afrika'da beliren yeni aktörler de mevcut nüfuz ilişkilerine eklenmiştir. Örneğin Çin, ticaret diplomasisi ve yüksek miktarlarda sağladığı hibeler ve krediler aracılığıyla kıtadaki nüfuz alanını genişletirken⁵² Rusya, özel askerî şirketler üzerinden "sert güç" temelli bir varlık oluşturmuştur. Yeni aktörlerin farklı araçlar kullanması, Afrika'daki hegemonya mücadelesinin hem aktörler hem de yöntemler bakımından çeşitlendiğine işaret etmektedir.

Dış aktörlerin müdahaleleriyle zedelenen ve sömürge sonrası dönemin travmalarıyla malul hâle gelen Afrika'daki kırılgan toplumsal barış, bölgesel gruplar arasındaki etnik rekabetin ve siyasi dışlamanın kurumsallaşmasıyla daha da zayıflamıştır. Sudan, Nijerya ve Fildişi Sahili gibi ülkelerde gözlemlenen bu tür bölgesel/siyasi ayrımlar, ulusal kimlik inşasını zorlaştırmış ve devlet kurumlarına yönelik aidyet duygusunun güçlenmesini engellemiştir.⁵³ Uluslararası rekabetin mücadele alanına dönüşen Afrika'da, toplum içi aktörler kendi öznelliklerini yitirmiştir. Bu durum, çeşitli etnik grupların görünürlük ve özne olma arayışlarını farklı yollardan sürdürmelerine neden olmuştur. Meşru siyasi kanalların yetersizliği, bazı grupları gayrimeşru yöntemlere yöneltmiştir. Özellikle silahlı mücadele, isyan ve terör gibi yöntemler, bu arayışın bir parçası hâline gelmiştir. Bununla birlikte Afrika toplumlarında şiddet ve radikalleşmenin kökenlerinin yalnızca siyasi ve yapısal nedenlerle açıklanamayacağı açıktır. Mevcut zemini besleyecek şekilde şiddet içerikli ideolojilerin başta eğitim ve medya olmak üzere farklı yollarla bu toplumlara sirayet etmesi de radikalleşmeyi besleyen başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Yurt dışına eğitim için giden Afrikalı gençlerin kıta için yeni sayılabilecek fikirleri, dinî hükümleri yeniden yorumlama biçimleri ve çatışmayı alevlendirecek potansiyel eğilimlere sahip olmaları, söz konusu dış etmenlerin bir diğer boyutunu teşkil etmektedir. Söz gelimi Nijerya'dan 1970'lerin

ikinci yarısından itibaren yurt dışına eğitim için giden gençlerin, dönüşte çok çeşitli dinî yorumları da beraberinde getirmeleri, kendi toplumlarıyla aralarında din ve ideoloji merkezli bir ayrışmanın ortaya çıkışına neden olmuştur.⁵⁴ Toplumsal adaletsizliğin beslediği nefretin radikal fikirlerin kök salmasını kolaylaştırdığı böyle bir toplumda, dinî pratiklerden siyasi iktidara yönelik tavra kadar pek çok durum yeniden yorumlanmıştır. Toplum içindeki geleneksel yapılar bu değerlendirmeler neticesinde, kısmi sert eleştirilerin yeni objeleri olmuştur.

Söz konusu toplumlarda silahlı terör eylemlerinin açığa çıkması, 11 Eylül'ün hemen sonrasında oluşan atmosferle gerçekleşmiştir. 2002 yılında "Davet ve Cihad İçin Ehli Sünnet Cemaati" adıyla Nijerya'nın kuzey bölgesinde yer alan Maiduguri'de kurulan, dünyadaki bilinen adıyla Boko Haram örgütü, silahlı eylemlerinin çok büyük bir çoğunluğunu Nijerya halkına ve devletine yönelik olarak gerçekleştirmiştir.⁵⁵ 2015 yılında Boko Haram'dan ayrılan bir grup, DEAŞ Batı Afrika Vilayeti'ni (ISWAP) oluşturmuş olup Boko Haram ve DEAŞ/ISWAP, günümüzde çatışma hâlinindedir. Boko Haram'ın oluşum güzergâhındaki belirgin yapısal faktörler şöyledir:

- dış nüfuz altında siyasi kurumsallaşma eksikliği,
- etnik rekabete dayalı olarak siyasi dışlama ve sosyal adaletsizlik,
- bireysel güvenlik yoksunluğu etkisi altında nefret ve radikalleşmenin gözlemlenmesi,
- 11 Eylül sonrasında terörün, küresel politik bağlama eklenmesi ve
- radikalleşme eğilimine uygun⁵⁶ ortamlardaki toplumların mobilizasyonunu hızlandırması.

Bu bağlamda dış aktörlerin, Afrikalı devletlerin oluşumundan örgütlerin ortaya çıkışına kadar önemli bir etkiye sahip oldukları açıkça görülmektedir.

11 Eylül saldırıları sonrasında terör yöntemlerinin ve silahlı grupların ortaya çıkışında, iç ve dış dinamikler öne çıkmaktadır. Soğuk Savaş Dönemi'nde etkin uluslararası aktörler tarafından desteklenen rejimlerin savaş sonrası ayakta kalmak için uyguladıkları orantısız şiddetin silahlı radikal grupların ideolojik tavrına can suyu olduğu, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen neredeyse tüm şiddet olaylarında gözlemlenebilmektedir. Küresel düzeydeki adaletsizliğin bölgesel ve yerel düzeylerde de kendini göstermesi radikalleşmenin önünü açmakta; bu adaletsizlikten mustarip toplumları ve gençleri silahlı grupların ağına düşürmektedir. İç ve dış yapısal koşulların toplumun asgari müştereklerini silikleştirdiği toplumlar, radikalleşmeye ve şiddete eğilim göstermekte; toplumsal hoşnutsuzluk ve söz konusu eğilimler örgütler tarafından istismar edilmektedir. Özellikle çeşitli silahlı grupların ve terör örgütlerinin ortaya çıkışı, devlet otoritesinin ve toplumsal bağların niteliğini gösteren önemli bir kriter olarak ortaya çıkmaktadır.

Örgütlenme ve Finansman

Afrikalı devletlerin otorite ve kapasite sorunları, dışa bağımlılık meselesi ve dış nüfuza açıklığı ile tüm bunlara bağlı olarak ortaya çıkan kurumsallaşma yolundaki sınamalar, sınırların kontrolündeki zorluklar ve patronaj ağlarının varlığı, örgütler için fırsatların doğmasına neden olmuştur.⁵⁷ Etnik rekabete dayalı pretoryan mücadele, toplumun bir kesimine ait devleti diğer kesimler üzerinde bir baskı

aracına dönüştürmektedir. Devletin, toplumun geneline hitap etme noktasındaki kısıtları sebebiyle oluşan boşluklar, çeşitli yerel aktörler ve silahlı gruplar tarafından doldurulmaktadır. Örgütlerin çokça argüman temin edebildiği kötü yönetim ve patronaj düzenleri, örgütlenme yöntemlerinin merkezindeki söylemi de açıkça belirlemektedir. Örneğin Boko Haram örgütü, cami vaazları aracılığıyla bu durumdan oldukça faydalanmıştır. Maiduguri'deki bu vaazlarda; siyasal sistem, yönetici sınıfın kendi ifadeleriyle "iki yüzlülüğü", suçun cezalandırılmaması, eşitsizlik, polisin ve askerin adaletsiz uygulamaları, işkence ve kötü muamele gibi iddialar eleştirilmektedir.⁵⁸ Toplumsal memnuniyetsizliğin kışkırtıldığı, siyasi iktidara karşı nefretin ve ayaklanmanın övüldüğü bu vaazlar, Boko Haram'ın örgütlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Örneğin bir Hausa bölgesi olan Maiduguri'de (Borno) yoksulluğun politik söylemlerle araçsallaştığı, örgütün tabanının bu şekilde meydana getirildiği anlaşılmaktadır.

Aynı dönemde terör olaylarına mukabil Batı'da İslam'a yönelik baskı ve İslami değerlere karşı hakaretlerin arttığı düşünüldüğünde bahsi geçen söylemin geniş kesimler tarafından nasıl kabul gördüğü kolayca anlaşılabilir. Örgütler, politik eleştiriler içeren vaazlarla başlattıkları süreci; bölge çapında yayarak hiyerarşik biçimde örgütlenerek ve silahlı eylemlere girişerek yürütmüşlerdir. Gerçekleşen silahlı eylemler hem dünya kamuoyuna mesaj vermek hem de yeni katılımların önünü açmak amacına matuf şekilde işlendiği için mümkün olduğunca sansasyonel hedefler seçilmektedir. Sansasyonel eylem, örgütün kendi ağı kadar çıkar ortaklığı yaptığı başka aktör ve ortaklara erişimi açısından da önem taşımaktadır.

Bunun yanında silahlı grupların ve terör örgütlerinin uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yollarla finansman sağladığı bilinmektedir. Neredeyse her radikal örgüt, yasa dışı ticaret yoluyla varlığını sürdürdüğü için çok katmanlı aktörlerle kurulan maddi menfaat ilişkisi varoluşsal kabul edilmelidir. Boko Haram, İslami Mağrip'teki el-Kaide, Azawad, Ansaruddin gibi örgütler için kaçakçılık faaliyetleri, yasa dışı ticaret, kara para aklama tarzı eylemler şiddet mekanizmalarının sürekliliğini sağlayan ve ayakta kalmalarını temin eden temel finansman araçları olarak ön plana çıkmaktadır. Boko Haram'ın soruşturmalar neticesinde kesinleşen finansal faaliyetleri şu şekildedir:⁵⁹

- örgüte kaynak aktarmak üzere ticaret,
- örgüte muhabere imkânları temin edecek şekilde telekomünikasyon işleri yürütme,
- hayali şirketler kurma ve hayali ihracat yapma,
- kara para aklama amacıyla ithalat ve ihracat yapma,
- silah kaçakçılığı,
- uyuşturucu madde kaçakçılığı,
- insani yardım görünümü altında örgüte para toplama,
- örgüte sempatiyle yaklaşan kesimlerden para toplama,
- dilenciler aracılığıyla para toplama,
- şirket ve işletmelerden haraç toplama,
- inşaat şirketi kurmak ve işletmek,
- adam kaçıрма ve fidye isteme.

Tüm bu faaliyetlerin; sınırlarını koruma konusunda hâlen yetersiz olan kırılgan devlet olgusundan ve patronaj-rüşvet ağlarından beslendiği hatırd tutulmalıdır. Siyasi kurumların kontrol ve denetim noktasındaki eksiklikleri, örgütlere kaynak teşkil edecek parasal faaliyetleri de kolaylaştırmaktadır. Kaynakları giderek artan terör grupları daha geniş kesimlere ulaşarak devlete ve topluma yönelik saldırılarını artırmaktadır.

Sonuç olarak Afrika'daki radikalleşme dinamikleri ve şiddet olayları yalnızca sömürgecilik mirası ve dış müdahalelerle değil, aynı zamanda kıtanın özgün siyasi, toplumsal ve ekonomik iç dinamikleriyle de doğrudan ilişkilidir. Sömürgecilik mirası, kıtadaki devletlerin kurumsallaşmasında ve siyasi meşruiyet sağlamasında temel bir zayıflık unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu miras, etnik rekabeti ve siyasi dışlanmayı körükleyerek toplumsal kutuplaşmaya neden olmuş, devlet aygıtlarının etkisizleşmesi ise güvenlik açıkları yaratmıştır. Bu ortamda, silahlı gruplar ve terör örgütleri, sosyal dışlanma ve ekonomik eşitsizlik gibi yapısal sorunlardan güç alarak büyümüştür.

Afrika'da 2023-2024 yıllarında yaşanan gelişmeler, bu dinamiklerin güncelliğini bir kez daha ortaya koymuştur. Mali, Burkina Faso ve Nijer'de art arda yaşanan askerî müdahaleler devlet otoritesinin zayıflığını ve siyasi kırılganlığı gözler önüne sermiştir. Rusya bağlantılı Wagner grubu gibi aktörlerin kıtadaki tartışmalı varlığı, dış müdahalelerin Afrika'daki güvenlik mimarisi üzerinde nasıl dönüşen etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Bölgedeki güvenlik açıkları yalnızca terör örgütlerinin değil, aynı zamanda organize suç ağlarının ve silahlı grupların da güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Afrika'da radikalleşmenin temel itici faktörleri; ekonomik yoksulluk, siyasi marjinalleşme, devlet şiddeti ve kötü yönetim iken çekici faktörler arasında sosyal aidiyet arayışı, finansal imkânlar ve toplumsal statü kazanma motivasyonu öne çıkmaktadır. Dış aktörlerin tarihsel ve güncel etkileri de radikalleşme sürecinde kritik bir rol oynamıştır. 11 Eylül sonrası küresel bağlam, kıtadaki radikalleşmeyi hızlandırmış ve örgütlerin uluslararası ağlara eklemlenmesini sağlamıştır.

BÖLÜM 2

DEAŞ'IN AFRIKA'DA YAYILIM SÜRECİ, ÖRGÜTLENME YAPISI VE SAHA DİNAMİKLERİ

Arap Baharı sonrasında yaşanan istikrarsızlaşma süreci, radikal örgütlerin sadece Orta Doğu'da değil, Afrika kıtasında da önemli bir zemin kazanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede DEAŞ, Irak ve Suriye'deki ilk çıkışının ardından uğradığı yenilgi neticesinde, faaliyetlerini farklı coğrafyalara yaymak amacıyla stratejik bir yönelim değişikliğine gitmiştir. DEAŞ için Afrika yalnızca yeni bir operasyon sahası değil, aynı zamanda örgütün ideolojik sürekliliğini sağlayabileceği, fiziki varlığını sürdürebileceği ve farklı radikal unsurlarla iş birliği kurabileceği elverişli bir zemin olarak ön plana çıkmıştır.

Bu bölümde öncelikle DEAŞ'ın tarihsel gelişimi ve örgütsel evrimi özetlenmiştir. Ardından Afrika'daki yayılım süreci, yerel iş birlikleri, örgütlenme yapısı ve bölgesel farklılaşmaları detaylandırılmıştır. DEAŞ'ın kıtadaki varlığı, yukarıda da bahsedildiği gibi sadece güvenlik boyutuyla değil; aynı zamanda etnik gerilimler, siyasi istikrarsızlık, sosyoekonomik yoksunluklar ve devlet otoritesinin zayıflığı gibi yapısal sorunlarla da yakından ilişkilidir. Örgüt, bu kırılganlıkları istismar ederek hem ideolojik hem de pratik düzeyde meşruiyet devşirmekte ve yerel halk üzerinde etkili olabilmektedir.

DEAŞ'ın Afrika'daki stratejik yayılımı, "vilayet sistemi" adı verilen yapılanmasıyla sürdürülmekte; farklı bölgelere özgü taktik ve söylemler geliştirilerek yürütülmektedir. Bölümde ayrıca örgütün el-Kaide ile benzeşen ve ayrışan yönlerine değinilerek Afrika'daki rekabetin sahaya nasıl yansıdığı analiz edilmiş; son olarak DEAŞ'ın kıta genelinde izlediği faaliyet stratejisi ve bu stratejinin Afrika güvenliğine yönelik doğrudan etkileri tartışılmıştır.

DEAŞ'ın Tarihçesi ve Stratejik Evrimi

DEAŞ'ın kökeni, ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun 2003 yılında Irak'a yönelik askerî müdahalesine kadar gitmektedir.⁶⁰ ABD'nin Irak'a girmesi üzerine el-Kaide mensuplarının bir kısmı Afrika'ya geçerek Ürdün asıllı Ebu Musab ez-Zerkavi⁶¹ liderliğinde "Cemaatut-Tevhid vel-Cihad" adında bir örgüt kurarak faaliyete başlamışlardır. Zerkavi, 2004 yılında el-Kaide'ye bağlılığını ilan ederek örgütün adını "Irak el-Kaidesi" olarak değiştirmiştir. Daha sonraki yıllarda örgütün ismi, zaman zaman elde ettiği güçle orantılı olarak değiştirilmiştir.⁶² Zerkavi'nin 2006 yılında öldürülmesi üzerine örgütün başına el-Kaide ile bağları zayıf olan Ebu Ömer el-Bağdadi olarak bilinen Hamid Davud ez-Zavi getirilmiş ve örgüt Irak merkezli hâle gelmiştir. Ez-Zavi'nin 2010 yılında öldürülmesi üzerine Ebu Bekir el-Bağdadi örgütün başına geçmiştir.⁶³

Kuruluşunun ilk yıllarında Amerikan karşıtlığı üzerinden yürütülen propaganda, bölgede örgüte önemli bir katılım ve destek kazandırmıştır. Örgüt mensuplarının özellikle kurucu kadrosunun Afganistan'dan gelen ve el-Kaide ile ilişkisi bulunan kişilerden oluşması;⁶⁴ DEAŞ'ın el-Kaide ile iş birliği yapmasını ve onun gücünden yararlanarak ekonomik, siyasi ve mezhebî argümanlar üzerinden kısa sürede önemli bir örgütsel yapıya ulaşmasını sağlamıştır. Örgüt 2011 yılında faaliyet alanını genişleterek Suriye'de Esed rejimine karşı yürütülen mücadeleye dâhil olmuştur.

DEAŞ'ın o dönemki lideri el-Bağdadi, el-Kaide lideri Eymen ez-Zevahiri'nin anlaşmazlıkların giderilmesi için önerdiği tahkim önerisini reddetmiştir. Nitekim bu fikir ayrılığı 2013 yılında DEAŞ'ın el-Kaide ile yollarını ayırmasına ve müstakil bir örgüt olarak faaliyetlerini sürdürmesine yol açmıştır.

Ez-Zevahiri, bunun üzerine ayrılık kararı almış ve el-Kaide'nin DEAŞ ile bir bağının kalmadığını ilan etmiştir.⁶⁵ El-Bağdadi, el-Kaide'nin bu kararı üzerine örgütün adını değiştirmiş, Suriye'deki mücadelesini müstakil olarak sürdüreceğini ilan etmiştir.⁶⁶

El-Kaide ile yollarını ayıran DEAŞ, sahip olduğu ekonomik ve enformatik imkânlarla kısa sürede dünyanın çeşitli bölgelerinden militarist ve radikal düşüncelere sahip gençler için bir cazibe merkezine dönüşmüştür. Silahlı örgütlerden çok sayıda militan DEAŞ'a katılmış ve örgüt, Suriye'nin kuzey bölgesinde de büyük bir askerî güce ulaşmıştır. 2014 yılında Musul'u ele geçiren örgüt, bu girişiminin ardından tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. 2015 yılında hedefini daha da büyüten örgüt, bölgesel bir yapı olmaktan çıkmış ve sözde hilafet ilan ederek adını sözde "İslam Devleti" olarak revize etmiştir. DEAŞ'ın bu dönemde bir devlet gibi hareket ederek hâkimiyet alanında bulunan insanlara çeşitli hizmetler sunması, özellikle işsiz ve eğitimsiz gençler nezdinde bir cazibe yaratmıştır. Yalnızca savaşçıların değil, aynı zamanda mezkûr sözde devlet çatısı altında yaşamak isteyen tüm radikal unsurların da bölgeye geçişine yol açmıştır.

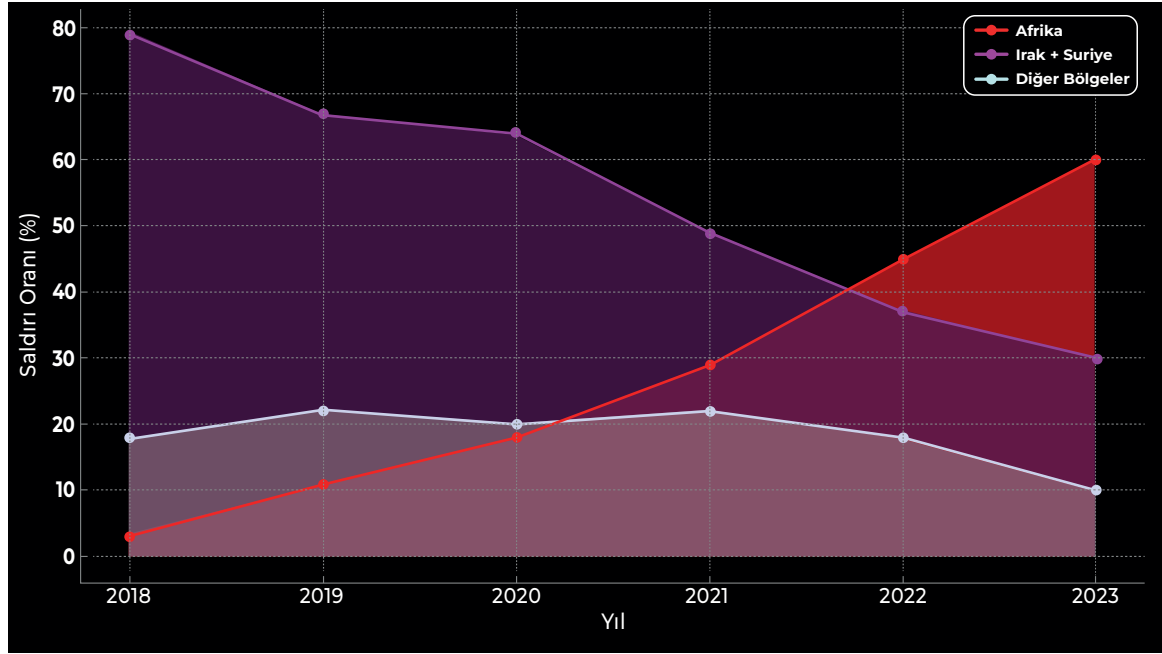
Örgütün hedef büyütürken sözde hilafet devleti kurduğunu ilan etmesi, Irak ve Suriye'de gerçekleştirdiği acımasız eylemler, başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelerde gerçekleştirdiği terör saldırıları uluslararası tepkilere sebep olmuştur. Örgüt, ortaya koyduğu geniş kapsamlı hedefle küresel bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. 2015 yılından itibaren başta Türkiye'nin doğrudan yürüttüğü askerî ve istihbari operasyonlar, buna ek olarak ABD öncülüğünde kurulan koalisyon hava gücünün müdahalesi neticesinde giderek destek ve güç kaybına uğramıştır. Bölgede tutunamaz hâle gelmiş; örgütsel yapılanma ve ideolojisini Horasan bölgesi ve Afrika gibi farklı coğrafyalara ihraç etme sürecine girmiştir.

DEAŞ, bu gelişmeler üzerine stratejik bir karar alarak varlığını sürdürebilecek daha elverişli bölgeler bulma arayışına girmiştir.⁶⁷ Varlığını sürdürebilmesi için en uygun yerler olarak siyasi istikrarsızlıkların ve iç çatışmaların yaşandığı veya devlet otoritesinin oldukça sınırlı ve kırılğan olduğu ülkeler öne çıkmıştır. Irak ve Suriye'deki operasyonlardan kurtulabilen örgüt militanları, bu tarz ülkelerdeki örgütlerle hareket etmeye başlamıştır. Örneğin iç çatışmalar nedeniyle devlet otoritesinin yok olduğu Doğu Libya'da özellikle Bingazi'de varlığını hissettirmeye başlamıştır. Aynı dönemlerde el-Kaide'nin zayıflamış olması bu bölgede DEAŞ'a olan ilgiyi artırmıştır. Libya'da el-Kaide'nin bir kolu olarak faaliyetlerini sürdüren Ensaruş-Şeria mensupları DEAŞ'a önemli bir katılım sağlamıştır. DEAŞ ve bağlantılı grupların; Batı Afrika, Sahel, Çad Gölü havzası, Nijer deltası ve Kuzey Mozambik'te büyük ölçekli kanlı saldırılara giriştikleri görülmüştür. Sadece Batı Afrika'da DEAŞ ile ilişkilendirilen saldırılarda, 2017 yılında yaklaşık 2.700 kişinin hayatını kaybettiği; bu sayının 2020 yılında yaklaşık 5.000'e çıktığı ifade edilmektedir. Örgütün, dikkat çekici bir varlık gösterdiği Mozambik'te gerçekleştirilen saldırılarda ise 1.500 kişi hayatını kaybetmiştir.⁶⁸

Örgütün kıta genelinde ulaştığı etkinlik ve gerçekleştirdiği şiddet faaliyetleri, bölgede ciddi bir güvenlik sorununun oluşmaya başladığına işaret olarak kabul edilmektedir. BM Genel Sekreter Yardımcısı Vladimir Voronkov verdiği bir röportajda, DEAŞ'ın yeni merkez üssünün artık Afrika olduğunu vurgulamış; Burkina Faso, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mali, Nijer ve Nijerya gibi Orta ve Batı Afrika ülkelerinde yoğunlaşan faaliyetlerine ve Mozambik-Tanzanya sınırında giderek

artan saldırılara dikkat çekmiştir.⁶⁹ BM Güvenlik Konseyi de 2021 yılında yayımladığı bildiride DEAŞ'ın Afrika'daki yayılımı konusundaki endişelerini dile getirmiş; giderek artan etkinin bölgenin barış, güvenlik ve istikrarı için büyük bir tehlike oluşturduğunu vurgulamıştır.⁷⁰

Grafik 1: Bölgelere Göre DEAŞ Tarafından Üstlenilen Saldırlar

Kaynak: ACLED.

DEAŞ'ın Kıtadaki Bölgesel Yayılımı ve Teşkilatlanma Yapısı

DEAŞ, Kasım 2014'te Irak ve Suriye dışında Cezayir, Mısır, Libya, Suudi Arabistan ve Yemen'e de yayılacağını duyurmasının ardından "Uzak Vilayetler İdaresi" adı verilen bir yapı kurmuştur. Yapının ismi, DEAŞ'ın o dönemde Irak ve Suriye'deki çeşitli bölgelerini yönetme şekline farklı olmuştur. Bu organ; Nijerya, Afganistan/Pakistan, Kafkasya, Somali gibi DEAŞ'ın gelecek yıllarda faaliyet gösterebileceği diğer vilayetleri de içermiştir. Ancak DEAŞ'ın iç çalışma yöntemi, Irak ve Suriye'deki alan hâkimiyetini kaybetmesiyle değişmiştir.⁷¹

DEAŞ, Kuzey Afrika'da Sina bölgesi ve Libya'dan güneydeki Mozambik'e kadar uzanan geniş bir alana yayılmıştır.⁷² DEAŞ, kurduğu sözde devleti, vilayetler sistemiyle idare etmeye çalışmaktadır. Örgütün Dabik isimli dergisinin 5. sayısında vilayetlerin kurulma ve çalışma yöntemi şu şekilde tanımlanmıştır:

Belli bir bölgedeki örgüt mensupları bir yapı içerisinde birleşerek halifeye biat etmelidir. Bu yapı altında toplanan gruplar bir vali ve bir şûra konseyi tayin ederek vilayetin topraklarını kontrol altında tutmalı, örgütün şeriat kanunlarını uygulamak için askerî bir strateji belirlemelidir.⁷³

Bu yöntemle belirlenen yapılanma resmî olarak kabul edildikten sonra DEAŞ bu vilayeti kendine bağlı bir birim olarak kabul etmekte ve yardımda bulunmaktadır. Örgütün Afrika'da değişen kapasitelerde sözde altı vilayet kurduğu ve kıtadaki faaliyetlerini bu vilayetler üzerinden yürüttüğü bildirilmektedir. Söz konusu vilayetler: Libya (2014), Cezayir (2014), Sina (2014), Batı Afrika (2015), Somali (2018) ve Orta Afrika'dır (2019).⁷⁴

Libya

2014 yılında sözde Libya Vilayeti'ni onaylayan DEAŞ, 2015 yılında Libya'nın Sirte bölgesini ele geçirerek Kuzey Afrika'da önemli bir konum elde etmiştir. Kaddafi'nin öldürülmesinden sonra Libya'da yaşanan otorite boşluğu, istikrarsızlık, belirsizlikler ve aşiret merkezli toplumsal yapı, örgütün bu bölgede kısa sürede güçlenmesini sağlamıştır. DEAŞ, bu yıllarda Libya'da doğuda Barka, batıda Trablus ve güneyde Fezzan vilayetlerinde etkin olmuştur.⁷⁵

Kuzey Afrika

Kuzey Afrika'da 2014 yılında kurulan diğer bir sözde vilayet ise Cezayir'dir. Ülkede faaliyetlerde bulunan Cundul-Hilafe isimli örgüt, 2014 yılında DEAŞ'a bağlılığını ilan etmiştir. DEAŞ elebaşı el-Bağdadi, aynı yıl Cundul-Hilafe'yi örgütün yapısına uygun olarak Cezayir Vilayeti olarak değiştirmiştir.⁷⁶ Ülkede öteden beri faaliyetlerde bulunan birçok dinî hareket olduğu için DEAŞ, Cezayir'de zemin bulamamıştır. 2014 yılında grubun lideri Halid Ebu Süleyman; 2015 yılında ise diğer askerî sorumluları Cezayir güvenlik birimleri tarafından öldürülmüştür. Örgüt, Cezayir'de güçsüzleşmiş bir vaziyettedir.⁷⁷

DEAŞ'ın Kuzey Afrika'da faaliyet gösterdiği bölgelerden biri de Mısır'ın Sina bölgesidir. Filistin ile Mısır arasında yer alan Sina'da el-Kaide'ye bağlı olarak faaliyet gösteren Ensaru Beytil-Makdis isimli örgüt, 2014'te DEAŞ'a bağlılığını ilan ederek Sina Vilayeti olarak adlandırılmıştır.⁷⁸ Mısır güvenlik güçleri tarafından sıkı takibe alınan örgüt, fazla etkin olmamakla birlikte fırsat buldukça Mısır yönetimine yönelik çeşitli terör saldırıları gerçekleştirmektedir.⁷⁹

Batı Afrika

DEAŞ'ın Batı Afrika Vilayeti, Nijerya'da faaliyetlerde bulunan Boko Haram lideri Ebubekir Şekau'nun 2015 yılında DEAŞ'a bağlılığını açıklamasıyla oluşmuştur. Ancak 2016'da DEAŞ Ebu Musa el-Bernavi'yi Batı Afrika koluna lider olarak atayınca Şekau, faaliyetlerini tekrar Boko Haram adıyla sürdürmeye devam etmiştir. Bernavi liderliğinde faaliyetlerini sürdüren sözde DEAŞ Batı Afrika Vilayeti (ISWAP)⁸⁰ bölgede hâlâ etkin aşırı örgütlerden biridir. Batı Afrika Vilayeti; Çad Gölü Kolu ve Büyük Sahra Kolu olmak üzere iki gruba ayrılmış durumdadır. Nitekim DEAŞ'ın Sahraaltı Afrika'daki bir diğer uzantısı olan ISSP (DEAŞ Sahel Vilayeti) de özellikle Mali, Burkina Faso ve Nijer sınırlarının kesişim bölgesinde etkinlik göstermektedir. ISSP, Sahel bölgesindeki yerel topluluklar arasındaki etnik rekabeti istismar ederek hızlı bir şekilde güçlenmiştir. Hem güvenlik güçlerine hem de sivil nüfusa yönelik yoğun terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Özellikle 2020 sonrasında ISSP'nin, Fransa'nın Barkhane Operasyonu'ndan çekilmesinin ardından bölgede nüfuzunu artırdığı, yeni alanlarda hâkimiyet sağlamaya çalıştığı gözlemlenmiştir. ISSP'nin operasyonel kapasitesi, ISWAP ile doğrudan bağlantılı

olmamakla birlikte DEAŞ'ın bölgedeki genel stratejik yayılımı içinde tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Çad Gölü Kolu; Nijerya, Kamerun, Çad ve Nijer'de faaliyetlerde bulunmaktadır. DEAŞ'ın Batı Afrika Vilayeti, Boko Haram'ın aksine Müslümanlara saldırmak yerine bölgedeki Hristiyan nüfusa odaklanmıştır. Örgüt, faaliyet gösterdiği alanlarda asayiş sağlamaya yönelik temel kolluk kuvvetleri oluşturarak bazı kamusal hizmetleri de yerine getirmiştir. 2020 yılında Boko Haram'ı büyük ölçüde tasfiye eden örgüt, önemli bir kapasiteye ulaşmıştır. Boko Haram lideri Şekau'nun 2021 yılında öldürülmesiyle birlikte çok sayıda Boko Haram askerî sorumlusu DEAŞ'ın Batı Afrika koluna dâhil olmuştur.⁸¹

2022 yılında BM raporunda, DEAŞ'ın Batı Afrika Vilayeti bünyesinde 4.000-5.000 arasında savaşçının bulunduğu; örgütün fidye için adam kaçırdığı, yerel nüfusu vergilendirip gelir elde ettiği ifade edilmektedir.⁸² Batı Afrika Vilayeti, özellikle Kuzeydoğu Nijerya'da aktif bir varlık ortaya koymakta, komşu bölgelere ve ülkelere silahlı saldırılarda bulunmaktadır.⁸³ Adnan Ebu Velid es-Sahra tarafından 2015 yılında kurulan ve Sahel bölgesinde yer alan Mali, Çad, Nijer, Burkina Faso ve Moritanya'da faaliyet gösteren DEAŞ Sahel Vilayeti ismiyle vilayet statüsüne erişen örgüt, 2022 yılında ISWAP'tan ayrılmıştır.

Bölgesel düzeyde bakıldığında, Batı Afrika'da terör faaliyetlerinin yoğunlaştığı iki kritik alan öne çıkmaktadır. Bu kapsamda Nijer deltası bölgesi ve Mali, Nijer ile Burkina Faso arasındaki "üç sınır bölgesi" öne çıkmaktadır. Nijer deltasında özellikle petrol altyapısına yönelik saldırılar ve fidye için adam kaçırmaya yönelik saldırılar sürmektedir; Sahel'in üç sınır bölgesinde (Liptako-Gourma) ISSP'nin etkinliği giderek artmaktadır. 2024 yılının başından itibaren Nijer'in batı ve güneybatı bölgelerinde ISSP tarafından düzenlenen saldırılarda belirgin bir artış yaşanmış; güvenlik güçlerine, yerel yöneticilere ve sivillere yönelik saldırılar yoğunlaşmıştır. Bu alanlar; devlet otoritesinin zayıf olduğu, sınır kontrollerinin yetersiz kaldığı ve yerel toplumlar arasındaki etnik/siyasi gerilimlerin radikal gruplar tarafından istismar edildiği bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle söz konusu bölgeler, Sahel güvenlik krizinin hem merkez üssü hem de terör örgütlerinin stratejik yayılım alanı olarak önemini korumaktadır.⁸⁴

Sahel bölgesindeki radikalleşme dinamiklerini anlamak için etnik yapıların rolü de dikkate alınmalıdır. Bölgedeki Fulani, Tuareg ve diğer etnik toplumlar; tarihsel dışlanma, yoksulluk ve güvenlik boşlukları nedeniyle zaman zaman radikal grupların sosyal tabanı hâline gelmiştir. Fulani toplumları; pastoralist yapıları ve devlet otoriteleriyle yaşadıkları gerilimler nedeniyle özellikle silahlı grupların etkisine açık gelmiştir. Tuaregler ise geçmişteki siyasi isyanlar ve devletle yaşanan çatışmalar sonrasında radikal gruplarla stratejik ittifaklar kurmuştur. Bu etnik temelli mobilizasyon, Sahel'deki terör gruplarının insan kaynağını ve yerel meşruiyetini güçlendiren önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Somali

DEAŞ'ın Somali'deki yapılanması, el-Şebab'tan kopan küçük bir grubun 2015 yılında Ebubekir el-Bağdadi'ye biat etmesiyle başlamıştır. Bu süreçte örgüt, esas olarak Puntland bölgesinin dağlık alanlarında kendine üs edinmiştir. 2017 yılı itibarıyla DEAŞ merkez yapılanması tarafından "Somali Vilayeti" olarak tanınmıştır.

Örgütün faaliyet sahası esas olarak Puntland'ın kuzeyindeki Bari bölgesinde yer alan Golis Dağları ile sınırlı kalmaktadır. Buradan bazı kıyı kasabalarına sarkma girişiminde bulunulmasına rağmen geniş alanlara yayılma kapasitesi kısıtlıdır. Saldırı biçimleri; küçük silahlı eylemler, suikastlar ve el yapımı patlayıcılarla gerçekleştirilen saldırılarla sınırlıdır. ABD Ulusal Terörle Mücadele Merkezi (NCTC) gibi kaynaklar DEAŞ-Somalî'nin savaşçı sayısını 100 ila 400 arasında tahmin etmektedir.⁸⁵ Örgütün sınırlı insan kaynağına rağmen sahadaki mevcudiyetini sürdürebilmesinde, Puntland federal bölgesindeki güvenlik güçlerinin parçalı yapısı ve merkezî hükûmetle yaşadığı koordinasyon sorunlarının etkisi büyüktür. Buna karşın Puntland'da federal hükûmetin ABD destekli hava operasyonlarıyla DEAŞ ile mücadelesine yönelik oluşturulan söylemler, terör örgütünün saldırı hızını ve kapasitesini önemli ölçüde sınırlandırdığını iddia etmektedir. Ancak bu operasyonlar sonucunda herhangi bir görsel verinin paylaşılması da dikkat çekici bir konudur.

Orta Afrika

Afrika'da kurulan sözde DEAŞ vilayetlerinin sonuncusu Orta Afrika Vilayeti'dir. Daha çok Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile Mozambik'te görülen DEAŞ militanlarının faaliyetleri 2019 yılından itibaren DEAŞ merkez medyası tarafından Orta Afrika Vilayeti faaliyetleri şeklinde sunulsa da iki ülkedeki grupların DEAŞ ile ilişki düzeyi tam olarak bilinmemektedir.⁸⁶ Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Musa Baluku liderliğindeki Müttefik Demokratik Güçler Örgütü (Allied Democratic Forces, ADF), DEAŞ'a bağlılığını açıkça ilan ederek kendini feshettiğini ilan etmiştir. Baluku liderliğindeki grup, hâlihazırda DEAŞ'ın temel temsilcisi olarak görünmektedir. Bu grup, ülkenin doğusunda gerçekleşen birçok saldırının sorumlusu kabul edilmektedir.⁸⁷

Mozambik'te Kenyalı bir vaiz olan Şeyh Aboud Rogo tarafından 2008 yılında kurulan ve 2012 yılından itibaren halk tarafından el-Şebab olarak adlandırılan Ehli Sünnet vel-Cemaat isimli örgüt, kendini DEAŞ ile ilişkilendirerek eylemlerinde DEAŞ bayraklarını kullanmaktadır.⁸⁸ Bu örgüt, yoksulluk ve işsizliği istismar ederek taraftar bulmaya çalışmaktadır. Ülkedeki doğal gaz ve mücevher keşif faaliyetleri, pek çok insanı yerinden etmiş ve bu durum, halkı devlet otoritesine karşı marjinalleştirerek örgüte meylettirmiştir. Mozambik hükûmeti, 2017 yılından itibaren şiddet içeren aşırı örgütlere karşı çeşitli tedbirler alarak mücadele etmeye çalışmaktadır. Ancak doğal gaz kaynaklarını ele geçirmeye çalışan bu yapıya karşı mücadelede istenen başarıyı bir türlü sağlayamamaktadır.⁸⁹ Ülkede gerçekleşen terör saldırıları sonucunda yaklaşık 570.000 kişi yerinden edilmiş; önemli ulaşım yolları ve su kaynakları işgal edilmiştir.⁹⁰ Güvenlik güçlerinin yetersiz kalması yerel halkı kendi savunma güçlerini oluşturmaya sevk etmiştir.⁹¹ DEAŞ'ın Tunus, Fas, Kenya ve Güney Afrika gibi ülkelerde de faaliyetlerde bulunduğu ifade edilmektedir.⁹²

Bu örgütler dışında özellikle Sahel bölgesinde irili ufaklı pek çok milis grubun faaliyet gösterdiği görülmektedir. Zira Lyammouri'nin de vurguladığı üzere bazı topluluklar, hükûmet güçleriyle iş birliği yapmakla suçlandıkları için terörist gruplar tarafından hedef alınırken bazıları terörist gruplarla iş birliği yaptıkları veya onlara destek verdikleri gerekçesiyle güvenlik güçleri tarafından hedef alınmaktadır.⁹³ Devletlerin güvenliği sağlama konusunda yetersiz kalması sonucunda bazı toplulukların kendi etnik temelli milislerini oluşturmaları, bölgede eş benzeri görülmemiş bir şiddet döngüsüne yol açmaktadır.

DEAŞ'ın Afrika'daki Yayılım Dinamikleri

DEAŞ bağlantılı gruplar incelendiğinde, birçoğunun ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkla birlikte toplumsal kırılganlıklara sahip, devlet otoritesinin zayıf ve doğal kaynaklar açısından zengin bölgelerde olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu bölgelerde mevcut güvenlik boşlukları, radikal örgütlerin hızla zemin kazanmasına olanak sağlamıştır. Bu çerçevede, dikkat çeken ilk örneklerden biri Libya'dır. 2011 yılında Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra ülkede oluşan otorite boşluğu yalnızca Libya'yı istikrarsızlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Sahel bölgesindeki güvenlik dinamiklerini de derinden etkilemiştir. Kaddafi rejiminin çöküşüyle birlikte Libya'da görev yapan çok sayıda tecrübeli asker ve silahlı unsur Sahel'e yönelmiş; bu gruplar, bölgede faaliyet gösteren çeşitli terör örgütlerine insan kaynağı, askerî tecrübe ve silah desteği sağlamıştır. Özellikle Mali, Nijer ve Burkina Faso gibi ülkelerdeki radikal grupların güçlenmesinde, bu göç dalgası önemli bir etken olmuştur.

Bu gelişmeler, Sahel bölgesinde radikal grupların yalnızca yerel toplumsal koşullardan değil, aynı zamanda bölgesel krizlerin ve sınıraşan güvenlik sorunlarının da bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Devlet otoritesinin zayıflaması DEAŞ gibi örgütlere uygun ortamı hazırlamıştır. Ayrıca Libya, doğal kaynaklar bakımından da oldukça zengindir.⁹⁴ Dolayısıyla bu bölgenin kontrolünün ele geçirilmesi stratejik bir öneme sahip olmuştur.

Benzer şekilde DEAŞ'ın Mozambik'te Cabo Delgado'daki fraksiyonu da ülkenin zengin doğal kaynaklara sahip bölgesinde faaliyet göstermektedir. Cabo Delgado, dünyadaki en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz rezervlerine sahip bölgelerden biridir.⁹⁵ Bununla birlikte bölge; kerestecilik faaliyetleri ile altın, grafit, titanyum, mermer, bakır, yakut ve demir cevheri gibi yatakların da olduğu zengin kaynaklara sahiptir.⁹⁶ Cabo Delgado'da doğal kaynakların DEAŞ'ı cezbeden bir etkisi olmakla birlikte bölgedeki kötü yönetim de toplum nezdinde genel bir hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Bu sebepler örgütlerin lehine uygun zemini hazırlamıştır. Bölgenin ekonomik açıdan "istihdam eksikliği, vergilerin nitelikli şekilde değerlendirilememesi, birçok yerel sanayinin aynı anda çökmesi ve bölgede gaz rezervlerinin keşfedilmesi sonrası gaz arama çalışmaları için binlerce insanın yerlerinden edilmesi" bölgedeki insanların geçim kaynaklarını kaybetmesine neden olmuş ve marjinalleşmenin önünü açmıştır. Doğal kaynak açısından zengin, siyasi ve sosyal kırılganlığın bulunduğu söz konusu bölgede, DEAŞ'ın çeşitli etnik grupların içinden militan toplamasının nispeten kolay olduğu ve etnik grupları çeşitli manevi ve maddi vaatlerle kandırdığı görülmektedir.⁹⁷

Batı Afrika ve Çad Gölü havzasında da DEAŞ bağlantılı şiddet içeren örgütler bulunmaktadır. Bölge, doğal kaynaklar bakımından zengin olması⁹⁸ ve sosyal kırılganlıklar barındırması ile dikkat çekmektedir. Çad Gölü havzasında şiddet içeren aşırı örgütlere katılımın farklı nedenleri olduğu görülmektedir. Bu nedenler arasında ideolojik, ekonomik ve güvenlik temelli endişeler bulunmaktadır. Bazı üyelerin örgütler tarafından zorla alıkonulma yoluyla örgüte katıldığı kaydedilmiştir.⁹⁹ International Crisis Group tarafından Mayıs 2019'da yayımlanan bir raporda, ISWAP'ın kontrol ettiği bölgelerde proto-state¹⁰⁰ inşa etmeye çalıştığı belirtilmiştir. Ekonomik sıkıntılar ve güvenlik endişelerine sahip ve devletten yeterli hizmeti alamadığını düşünen Çad Gölü havzası halkı, ISWAP kontrolündeki bölgelerde yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir. Rapora göre ISWAP'ın yargılama usulü ve cezalarının sert olmasına rağmen halkın

bundan memnun olduğu; bölgede suç oranlarının azaldığı ifade edilmiştir. ISWAP'ın suçlulara ceza vermekle kalmayıp toplumdaki anlaşılmazlıkları çözmede de bir rol üstlendiği belirtilmiştir. Bölge halkının ifadelerine göre ISWAP'ın, Boko Haram'ın aksine kendine tabi olmayan halka da hoşgörü gösterdiği kaydedilmiştir. Sosyal yardımlar noktasında da bir rol üstlenen ISWAP; temel eğitim ve sağlık hizmetlerini sağlamakta, hastaların tedavisi için başka bölgelere naklini üstlenmekte ve ilaç teminini gerek yağma gerekse çevre ülkelerden satın alma yoluyla karşılamaktadır. ISWAP, bu hizmetleri sağlamak için halktan vergi toplamakta ve söz konusu vergilendirme sistemi, halk nezdinde de kabul görmektedir. Özetle ISWAP'ın sosyal, ekonomik ve güvenlik noktasında kırılganlığın olduğu Çad Gölü havzasında faaliyet gösterebilmek için yerel halka çeşitli hizmetler sunarak bir nevi kendine uygun ortamı sağladığı söylenebilir.¹⁰¹

DEAŞ bağlantılı silahlı örgütler, toplumdaki kırılganlıkları ve marjinal tarafları kendi çıkarı doğrultusunda kullanmaktadır. Ayrıca çoğunlukla kaynak zengini bölgelerde faaliyet göstermeleri de dikkat çekicidir. Nitekim DEAŞ'ın Irak ve Suriye'de de ele geçirdiği yerlerin doğal kaynaklar açısından zengin olması; petrol rafinerileri, petrol işleme tesisleri, sınır kapıları, imalathane ve fabrikalar, barajlar ya da bunlar gibi örgüt için kaynak elde edebilecekleri stratejik yerleri ele geçirmeleri ile benzerlik göstermektedir.¹⁰²

Bu çerçevede "Mali-Burkina Faso-Nijer" hattı özel bir öneme sahiptir. Sahel'in bu üç kritik ülkesi, son yıllarda hem DEAŞ bağlantılı grupların hem de el-Kaide'ye bağlı yapıların en yoğun faaliyet gösterdiği bölgelerden biri olmuştur. Global Terörizm Endeksi (GTI) verilerine göre Mali, Burkina Faso ve Nijer, son üç yıldır dünyada en fazla terör saldırısına sahne olan ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. ISSP (DEAŞ Sahel Vilayeti) başta olmak üzere çeşitli silahlı gruplar; bu bölgelerdeki devlet otoritesi boşluklarından, toplumsal kırılganlıklardan ve sınır geçişkenliklerinden yararlanarak etkilerini artırmışlardır. Örgütler, özellikle zayıf güvenlik yapıları ve yerel topluluklar arasındaki etnik/siyasi gerilimleri istismar ederek yeni alanlar kazanmakta ve bu bölgelerde kendi idari yapılarını kurmaya çalışmaktadırlar.

Sonuç olarak DEAŞ'ın Afrika'daki yayılım süreci ve örgütlenme yapısı, kıtanın mevcut yapısal zayıflıklarından ve sosyoekonomik kırılganlıklarından büyük ölçüde faydalanmaktadır. Örgüt, kıtada yerleşik olan siyasi istikrarsızlık, devlet otoritesindeki zaafılar, etnik ve dinî çatışmalar gibi faktörleri kullanarak faaliyet alanını genişletmiştir. DEAŞ'ın, doğal kaynaklar açısından zengin ve devlet otoritesinin zayıf olduğu bölgelerde etkinlik kazanması, örgütün stratejik hedefler doğrultusunda bölgesel hassasiyetleri ve kırılganlıkları manipüle ettiğini göstermektedir.

DEAŞ, bölgesel teşkilatlanmasını sözde "vilayetler" sistemiyle yürütmektedir. Kıta genelinde ise hem merkezî bir yapı sergilemekte hem de yerel dinamiklere uyum sağlayan bir strateji izlemektedir. Bu bağlamda örgüt, Afrika'da doğrudan çatışma yerine yerel halkla ilişki kurmaya, hizmet sağlamaya ve güvenlik eksikliklerini gidermeye odaklanmıştır. Ayrıca yerel gruplarla iş birliği yaparak etkisini artırmayı tercih etmesi, kıtadaki farklı radikal örgütlerle bağlarını güçlendirmiştir.

DEAŞ'ın Afrika'daki stratejisi, Orta Doğu deneyiminden farklılaşmakta ve kıtada uzun vadeli bir varlık kurma çabası sergilemektedir. Ancak örgütün genişlemesi, Afrika'daki güvenlik ortamını daha da kırılgan hâle getirmekte, barış ve istikrar için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Kıtanın siyasi ve ekonomik sorunlarına çözüm bulunmadığı sürece, DEAŞ ve benzeri yapıların faaliyetlerini sürdürmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Örgütün Afrika'daki Faaliyet Stratejisi

DEAŞ'ın Afrika'daki yapılanması ve faaliyetleri, Orta Doğu tecrübesinden ciddi şekilde farklılaşmaktadır. DEAŞ'ın Afrika'daki yapılanması farklı yapılardan meydana gelmektedir. Kıtadaki söz konusu gruplar, genelde bölgesel olarak yoğunlaşmakta ve yine bölgesel hedefleriyle dikkat çekmektedir.¹⁰³ Bu bağlamda örgüt, Irak ve Suriye'de elde ettiği tecrübeler ışığında Afrika'daki tutumunda değişiklik göstermiştir. Irak ve Suriye'deki ses getiren eylem stratejisi yerine Afrika'da popülaritesini artırıcı faaliyetlere yönelmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda örgüt daha arka planda kalarak yerel halkı kazanmaya yönelik faaliyetlere odaklanmaktadır. Ayrıca 2019 yılı verilerine göre dikkatleri üzerine çekmemek için Afrika'daki fraksiyonlarının halifelik ilan etmekten kaçındıkları dikkat çekmektedir.¹⁰⁴ Bu strateji değişikliği, örgütün kıta genelinde daha esnek bir biçimde yayılmasını kolaylaştıran önemli bir faktör olmuştur.

Öte yandan DEAŞ, Afrika toplumlarında hâlâ güçlü biçimde varlığını sürdüren sömürgecilik karşıtı duygulardan da ustalıkla faydalanmaktadır. Örgüt, Batılı güçlerin kıtadaki varlığını ve müdahalelerini "yeni sömürgecilik" söylemiyle çerçeveleyerek yerel halkın tarihsel travmalarını radikal ajandasına entegre etmektedir. Böylece kendi ideolojisini sadece dinî temelli bir söylem üzerinden değil, aynı zamanda anti-sömürgeci bir direniş söylemi üzerinden de meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu da özellikle genç nüfus arasında destek bulmasını kolaylaştırmaktadır.

Irak ve Suriye'de halifelik ilanında bulunan DEAŞ, Afrika'da halifelik söylemini bir kenara bırakarak yerel ölçekte bir söylem geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda dikkat çeken diğer bir tutum değişikliği ise örgütün 2014 yılında Afrika'da faaliyette bulunduğu ilk dönemlerde Irak ve Suriye'deki tutumunun aksine şiddet kullanan yerel örgütler ile iş birliği yapmasıdır. Irak ve Suriye'deki eylemlerinde diğer silahlı muhalif gruplarla da zaman zaman karşı karşıya kalan DEAŞ, kendine alan açmak ve meşruiyetini pekiştirmek için diğer dinî grupları ve kendine destek vermeyen her kesimi tekfir etmiştir. Afrika'da dışlayıcı yöntemin kendine yarar sağlamayacağını öngördüğünden, mümkün olduğu kadar diğer gruplarla iş birliği yaparak ilerlemeyi tercih etmektedir.

Örgüt, genişleyen etki alanlarının kontrolünü sağlayabilmek için başlangıçta adı ADP (Uzak Vilayetler İdaresi) olan daha sonra GDP'ye (Vilayetler Genel İdaresi) evrilen bir sisteme sahiptir. Örgütün bu iki oluşum dışında bir de ideolojik çizgiyi tanımlayan, itikat (aqida) ve metodoloji (manhaj) konularından sorumlu Delege Komitesi (al-lajna al-mufawadda) bulunmaktadır. ADP, uyumu sağlamayı ve sınırlar ötesi iletişim için bir merkez noktası olarak işlev görmeyi amaçlayan ve zamanla örgütün en önemli kurumu hâline gelen idari bir organdır. ADP'nin tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte bu yapının isminin geçtiği eski belgenin Eylül 2015 tarihli olduğu belirtilmiştir. DEAŞ'ın gelişimiyle ADP'nin yapısı da değişmeye başlamıştır.

BÖLÜM 3

AFRİKA'DA DEAŞ'IN VARLIK ZEMİNİ:

FİNANSAL YAPILAR, DOĞAL KAYNAKLAR VE ÇEVRESEL TETİKLEYİCİLER

DEAŞ'ın uzun süre geniş bir sahada etkinlik gösteriyor olması, yalnızca örgütün ideolojik söylemi veya askerî kapasitesiyle değil; gelir elde etme noktasında oluşturduğu esnek ve güçlü finansal sistemi ile insan kaynağı teminindeki etkin stratejileriyle de açıklanabilir. Literatürde, petrol kaynakları üzerindeki hâkimiyeti ön plana çıkarılsa da örgütün düzenli gelir elde ettiği en önemli kalem, kontrol altında tuttuğu yerlerde uyguladığı ağır haraç ve vergi sistemidir. Saha hâkimiyetinin yüksek olduğu dönemlerde petrol ve doğal gaz gibi yenilenemez kaynakları çıkarıp işleyerek ticaretini yapan DEAŞ, bu kaynakları kaybettiği dönemlerde enerji altyapılarına saldırılar düzenleyerek küresel enerji güvenliğini hedef almıştır.

Öte yandan örgütün sadece finansal sürdürülebilirliğine değil, toplumsal meşruiyetine ve radikalleşme stratejilerine de etki eden bir diğer önemli unsur, iklim değişikliği kaynaklı çevresel kırılganlıklardır. Özellikle kuraklıklar ve su kaynaklarına erişimdeki zorluklar, tarıma dayalı ekonomilerde geçim kaynaklarını tehdit ederek bireyleri radikal örgütlere yönlendiren bir baskı unsuru olmuştur.

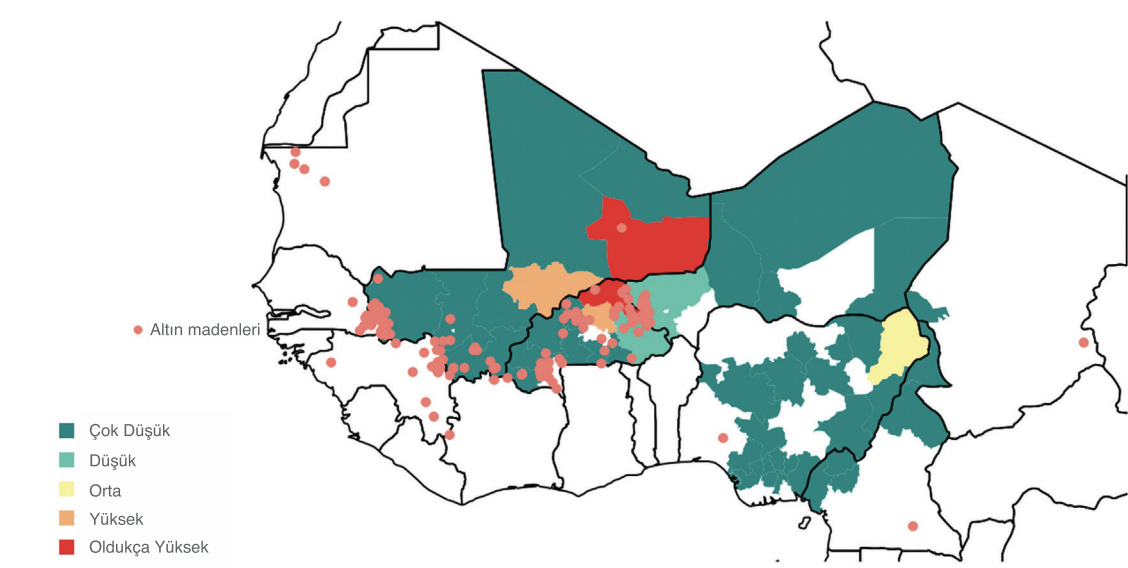
Bu bölümde; DEAŞ'ın doğal kaynaklardan sağladığı finansal kapasite, enerji altyapısına yönelik stratejik saldırıları, su kaynaklarının araçsallaştırılması ve çevresel sorunların insan kaynağı teminindeki rolü birlikte ele alınarak örgütün sahadaki sürekliliğini sağlayan yapısal mekanizmalar kapsamlı biçimde analiz edilecektir.

Süreklilik Faktörleri

DEAŞ, Afrika'nın tüm stratejik noktalarında etkili bir aktör olmaya çalışmakta ve çatışmaların yaşandığı bölge ülkelerini, dinî radikalleşmenin yayılma tehlikesi ile baş başa bırakmaktadır.¹⁰⁵ DEAŞ'ın Afrika gibi geniş bir kıtanın pek çok sahasında aynı anda varlık göstermesi ve bu sahaların pek çoğunda etkili bir aktör olarak ön plana çıkabilmesi, örgütün ne tür mekanizmalarla varlığını -çoğu zaman da- artırarak sürdürebildiğine yönelik soru işaretlerini beraberinde getirmiştir.¹⁰⁶ Örgütsel faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan (i) finansal ve (ii) insan kaynağı temini olmak üzere iki önemli faktörün ön plana çıktığı görülmektedir.¹⁰⁷

Irak ve Suriye'de güç kaybeden örgüt, benzer mekanizmalar ile 2017 yılı sonrasında Afrika'nın pek çok stratejik noktasında etkinliğini giderek artırmaktadır. Özellikle faaliyet yürüttüğü alanlardaki su gibi yenilenebilir ve petrol gibi yenilenemez doğal kaynakların, örgütün varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan finansman ve insan kaynağı temini noktasında belirleyici bir rol oynadığı iddia edilebilir. Kıtadaki ülkelerin sahip olduğu elmas, kobalt, uranyum, petrol ve doğal gaz gibi yer altı kaynakları ile kalıcı kuraklıklar gibi coğrafi ve iklim temelli çevresel sorunlar, örgütün faaliyet alanları ve stratejileri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu anlamda DEAŞ'ın Afrika'daki faaliyetleri ve sürdürülebilir mekanizmaları, çevresel faktörlerin rolü ve doğal kaynakların varlığından bağımsız anlaşılamaz.

Harita 1: Terör Ölümleri ve Altın Madenleri

Kaynak: Dragonfly Terörizm Takibi, ABD Jeolojik Araştırma.

Finansman Sistemi ve Doğal Kaynaklar

DEAŞ'ı diğer şiddet içeren radikal örgütlerden ayırtıran üç temel özellik bulunmaktadır:

1. propaganda faaliyetleri ve insan kaynağı temini için sivil/asker ayrımı gözetmeksizin aşırı şiddet kullanımı,
2. yarı devlet formunda temel ihtiyaç/hizmetleri temin ederek saha hâkimiyeti ve toplumsal destek elde etmesi ve
3. modern ulus devlet sistemine alternatif olarak tüm Müslümanları hâkimiyeti altında toplayabileceği bir sözde İslam devleti inşa etmek istemesi.¹⁰⁸

DEAŞ'ın dikkat çeken bir diğer özelliği de kendi kendine yeterliliğini sağlayabilecek bir finansman sistemine sahip olmasıdır. Örgütün yönettiği finansal sistem, DEAŞ'ı dünyada şimdiye kadar görülen en zengin radikal örgüt yapmaktadır.¹⁰⁹ Hiç şüphesiz yarı devlet formunda faaliyet gösteren bir örgütün temel ihtiyaç ve hizmetlerin temini gibi belli başlı devlet yükümlülüklerini üstlenmesi büyük bir finansal yük ortaya çıkarmaktadır. DEAŞ'ın bu yükümlülükleri yerine getirirken nasıl bir finansman mekanizması kurduğu ve hangi kaynaklardan finansman ihtiyacını sağladığı sorusu pek çok araştırma için önemli bir konu olmuştur.¹¹⁰ Bu kapsamda DEAŞ; petrol kaynakları, gasp, haraç, enerji tesislerine hâkimiyet, fidye, tarımsal ve su kaynaklarını ele geçirme, tarihî eser, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi pek çok yasa dışı faaliyetten gelir elde etmektedir.¹¹¹

Petrol kaynaklarına hâkimiyet ve yasa dışı ticaret üzerine literatürde bu ölçüde bir vurgunun yapılması, büyük oranda örgütü bir suç şebekesi şeklinde uluslararası kamuoyuna lanse ederek inşa etmek istediği yarı devlet kimliğinin zarar görmesine ve toplumsal meşruiyetini kaybetmesine yöneliktir.¹¹² Örgütün sırasıyla üç temel finansman kaynağı; (i) vergiler ve haraçlar, (ii) petrol geliri, (iii) yağma, zorla el koyma ve para cezalarıdır. Miktarı konusunda bir netlik olmamakla birlikte antika eserlerin satışından, fidye için insan kaçırmaktan ve yabancı bağışlardan elde ettiği gelirlerin örgüte önemli bir gelir kaynağı oluşturduğunu iddia etmek zordur.¹¹³ Örgüt bu kaynaklardan elde etmiş olduğu geliri ise genel olarak dört farklı amaç için kullanmaktadır: (i) bölgesel genişleme, (ii) sözde İslam devleti inşasını finanse etmek, (iii) stratejik noktalardaki etkisini artırmak ve (iv) saldırı planlarını finanse etmek. Gelirinin çoğunu ise bu amaçlardan özellikle saha hâkimiyetine ve sözde hilafet kurma amacına yönelik olan ilk ikisine ulaşmak için ayırmaktadır.¹¹⁴

Tablo 2: DEAŞ'ın Kontrol Ettiği Başlıca Petrol ve Doğal Gaz Alanları (2014-2017)

Ülke	Saha/Tesis Adı	Ürün	Kullanım/Amaç
Suriye	Deyrizor Petrol Sahası	Ham Petrol	Kaçak satış, yerel işlemeye sevk
Suriye	El-Ömer Petrol Sahası	Ham Petrol	Yüksek verimli sahadan gelir sağlama
Suriye	Tanak Petrol Sahası	Ham Petrol	Yerel satış ve işlemeye sevk
Suriye	Şaddadi Doğal Gaz Sahası	Doğal Gaz	Elektrik üretimi ve yerel satış
Suriye	Tabka Rafinerisi	Petrol Ürünleri	Rafine edilmiş ürün üretimi ve iç pazara sunum
Irak	Ajil Petrol Sahası	Ham Petrol	Kaçak satış ve yerel tüketim
Irak	Alas Petrol Sahası	Ham Petrol	Yerel ve bölgesel tüccarlar aracılığıyla gelir sağlama
Irak	Himrin Petrol Sahaları	Ham Petrol	Yerel dağıtım ve sınır ötesi kaçak satış
Irak	Beyci Rafinerisi	Rafine Ürünler	Kısa süreliğine kontrol, ürün dağıtımı
Irak	Kayyara Petrol Sahası	Ağır Ham Petrol	Yerel pazarda satış, düşük maliyetli kaynak kullanımı

Tablo 3: DEAŞ'ın Enerji Altyapısı Saldırıları (2014-2022)

Yıl	Bölge/Ülke	Olay
2014	Irak, Beyci Rafinerisi	Irak'ın en büyük rafinerisi işgal edildi, sabotajlarla ciddi tahribat yaşandı.
2015	Mısır, Sina Yarımadası	İsrail ve Ürdün'e gaz taşıyan boru hatları bombalandı.
2016	Irak, Kerkük Petrol Alanları	Bai Hassan Sahası ve çevresine saldırılar yapıldı, üretim durdu.
2016	Libya, Sidra ve Ras Lanuf	Sidra ve Ras Lanuf petrol limanlarına büyük çaplı saldırılar yapıldı.
2017	Suriye, Deyrizor ve Şaddadi	Boru hatlarına sabotaj ve altyapı tahribatı yapıldı.
2018	Suriye, El-Ömer Petrol Sahası	Boru hattı patlamaları ve küçük ölçekli saldırılar gerçekleşti.
2019	Mısır, Sina Yarımadası	Doğal gaz boru hatlarına yeni bombalı saldırılar oldu.
2022	Afganistan	Elektrik altyapısına yönelik saldırılar yapıldı.

DEAŞ farklı finansal mekanizmalar kullanarak varlığını koruyup çeşitli coğrafyalarda etkin bir aktör olmaya çalışmaktadır. Böylesine esnek bir stratejinin izlenmesi, farklı dönem ve şartlara uyumu en üst seviyeye çıkarmak ve nihayetinde kendi kendine yeten bir örgüt hüviyetine kavuşma amacına yöneliktir. Bu çerçevede DEAŞ'ın finansal açıdan gelişimini iki safhaya ayırmak mümkündür. 2014-2016 yıllarını kapsayan ilk dönem, örgütün oluşumunu tamamlayıp askerî kapasitesi açısından zirveye ulaştığı yıllardır. Bu dönemde örgüt ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz kaynaklarının sömürüsü başta olmak üzere haraçlar, vergiler, bağışlar ve yağmacılık yoluyla kaynak temin etmeye çalışmıştır. Elde ettiği geliri de Irak ve Suriye'deki merkezî üssünden kendine bağlı diğer bölgesel gruplara; yurt dışındaki şirketler, bankalar ve hawala¹¹⁵ ağı aracılığıyla aktarmıştır.

2015 yılında askerî anlamda en üst seviyede etkinlik gösteren örgüt, özellikle Türkiye'nin sahada doğrudan yürüttüğü kapsamlı kara ve istihbarat operasyonları ile ciddi bir darbe almıştır. Bu sürece, eş zamanlı olarak ABD öncülüğündeki koalisyonun hava müdahaleleri eşlik etmiştir. 2017 yılı itibarıyla Irak ve Suriye'deki görünürlüğü giderek azalmış ve faaliyetlerini Afrika'ya kaydırmaya başlamıştır. Benzer şekilde 2017 yılı sonrası finansal mekanizmasını da değiştiren örgüt, saha hâkimiyetini kaybetmesi nedeniyle petrol ve doğal gaz kaynaklarından elde ettiği gelir yerine yardımlar, haraçlar, vergiler ve yağmacılık gibi diğer finansman kaynaklarına ağırlık vermiştir.

Irak ve Suriye'deki merkezî üs yerine bölgesel ofislerin finansman mekanizmasını kontrol edip yönettiği bu dönemde, yurt dışı şirket ve bankalar yerine "hawala" başta olmak üzere bölgesel şirketler para transferleri için ön plana çıkmıştır. 2017 sonrası dönem, örgüt açısından "bölgesel havuz sistemi"nin

uygulanmaya geçilmesi ile neticelenmiştir. Havuz sistemine geçiş yalnızca hava operasyonları sonrası örgütün saha hâkimiyetini kaybetmesiyle ilgili değil, aynı zamanda petrol ve doğal gaz fiyatlarının dünya piyasalarında değer kaybetmesi ve örgütün bu kaynakları işleyip ticaretini yapması için yeteri kadar gelişmiş insan kaynağı ve tesisi bulamamasıyla da ilişkilidir. Örgüt, 2017 yılı sonrasında bölgesel ofisler arasındaki finansman ve lojistik transferiyle özellikle Afrika'daki mevcudiyetini korumayı başarmış olsa da örgütün nihai amacı, haraç ve vergilere dayanarak kendi kendine yetebilen bölgesel ofislerden oluşan bir ağ ile tüm Müslümanları hâkimiyeti altında toplayabileceği bir sözde İslam devleti ya da hilafet inşa etmektir.¹¹⁶

Çevresel Sorunlar, Doğal Kaynakların Araştırılması ve İnsan Kaynağı Temini

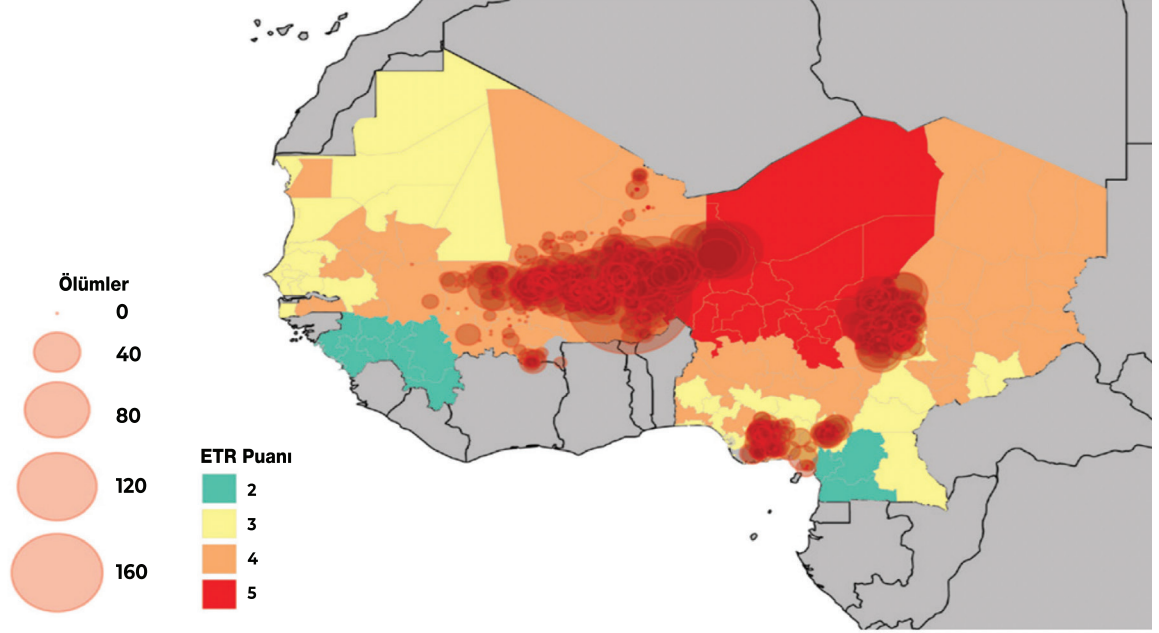
Örgütün Afrika'daki faaliyetleri açısından bir diğer önemli faktör de iklim değişikliği kaynaklı yaşanan kuraklıklar ve buna mukabil mevcut su kaynaklarının yetersizliğidir. İklim değişikliği, tüm dünyada insan hayatını ve yaşam şeklini çok boyutlu şekilde etkilemektedir. Sahel bölgesi gibi iklim değişikliği ve kuraklıklar başta olmak üzere çevresel sorunlara hazırlık noktasında kırılgan yapıya sahip olan Afrika, bu durumun öne çıkan örneklerini sunmaktadır. Kuzeydeki Sahra Çölü ile güneydeki tropikal iklim kuşağı arasında yarı kurak bir bölge olan Sahel, tecrübe ettiği uzun süreli kuraklıklara ek olarak kıtadaki şiddet içeren radikal grupların ve saldırıların en sık görüldüğü bölgelerden biridir.

Bölgedeki radikal grupların da dâhil olduğu, etnik ve dinî olarak farklılık gösteren yerleşik ve göçebe toplumsal gruplar (ör. Fulaniler, Tuaregler) arasında yaşanan ulusal/bölgesel etkileri olan lokal çatışmalar, pek çok Batılı ülkenin dikkatini bölgeye çekmiştir. Aşırı fikirlerin Batı Afrika'da giderek daha etkili hâle gelmesiyle bölge, uluslararası barışa yönelik bir tehdit merkezi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durum özellikle Fransa, Kanada ve Avrupa Birliği ülkeleri öncülüğünde birçok askerî önlemin (ör. Serval ve Barkhane operasyonları, Tabuka Görev Gücü) alınmasına yol açmıştır. Ancak özellikle Barkhane Operasyonu ve BM MINUSMA misyonunun 2022-2023 yıllarında sona ermesi, Sahel'de radikal grupların yeniden güç kazanmasına ve bölgesel güvenlik dengelerinin sarsılmasına neden olmuştur.¹¹⁷ Çevresel sorunlarla aşırı şiddet eylemlerinin bu bölgede giderek yoğunlaşması, bu iki değişken arasında nedensel bir ilişkinin olup olmadığına dair soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir.

Bölge ülkelerinin kapasite açısından sınırlılıkları ve ekonomilerinin büyük oranda tarıma dayanması dikkate alındığında; iklim değişikliğinin ve çeşitli çevresel sorunların, insanların hükûmetler ve şiddet içeren gruplarla olan ilişkilerini etkilemesi beklenebilir. Bölge toplumlarının sık sık yaşadıkları çevresel sorunlara karşı tarihsel süreç içerisinde uyum sağladıkları ve çoğu zaman göç mekanizmasıyla bu sorunlarla baş ettikleri bilinen bir gerçektir. Ancak şiddetin ve çevresel sorunların bu bölgede yoğunlaşmış olması, iklim değişikliği kaynaklı uzun süreli kuraklıkların ve ani sellerin bölge barışına yönelik bir "tehdit çarpanı" olarak ele alınmasına sebep olmuştur. Burada vurgulanan temel nedensel mekanizma; iklime duyarlı ve tarım odaklı yaşam tarzlarının, iklim değişikliğinin sebep olduğu uzun süreli kuraklıklar gibi çevresel sorunlarla birleşmesi sonucu artan toplumsal şikâyetlere zemin hazırlaması ve bu sorunlara etkili çözümler sunamayan hükûmetlere karşı, şiddet içeren radikal grupların alternatif yönetim modeli sunarak güç kazanmasıdır.¹¹⁸

Harita 2: Sahel Bölgesi Ekolojik Tehdit Raporu ve Terör Kaynaklı Ölümler (2021)

ETR puanının yüksek olduğu oranda ekolojik tehditler yüksek olur.

Kaynak: Dragonfly Terörizm Takibi, 2021.

Afrika'daki DEAŞ ve el-Kaide gibi şiddet içeren radikal örgütlerin etkin olduğu bölgeleri değerlendiren çalışmalar, benzer bir radikalleşme sürecine işaret etmektedir. Her şeyden önce kuraklık başta olmak üzere iklim değişikliği kaynaklı çevresel sorunlar, mevcut politik ve ekonomik şikâyetleri daha da derinleştirmektedir. Özellikle kuraklıklar, kıtanın temel geçim kaynağı olan tarımsal üretimi akamete uğratarak insanların temel geçim kaynaklarını ellerinden almaktadır. Bu durumdan en olumsuz şekilde etkilenen toplumsal grubu ise işsiz gençler oluşturmaktadır. Su kaynaklarını ve gıda güvenliğini olumsuz etkileyen sıcaklık artışları ve kuraklıklar, tarımsal üretim için gerekli olan su kaynakları ve ekilebilir araziler gibi doğal kaynaklar üzerinde silahlı çatışmaları da içeren gruplar arası rekabeti artırmaktadır. Radikal örgütler ise bu uygun koşulları kendi lehine insan kaynağı oluşturmak ve ihtiyaç sahiplerine sunacağı temel sosyal hizmetlerle toplumsal meşruiyet zeminini genişletmek için kullanmaktadır. Örgütler daha çok doğal kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurarak ve doğal kaynaklara ulaşımı örgütsel çıkarlarını gözeterek ödül veya ceza mekanizması olarak devletler tarafından dışlanmış gruplara karşı kullanmaktadır.¹¹⁹

Çevresel sorunlarla baş etmede toplumsal grupların tek çözüm yolunun şiddet içeren radikal gruplara katılmak olmadığını belirtmek gerekir. DEAŞ ve el-Kaide gibi örgütler tarımsal üretime bağlı olmayan pek çok yasa dışı faaliyetle gelir elde etmesine ve bu sayede potansiyel katılımcılar için bir cazibe merkezi olmasına rağmen insanlar, göç de dâhil olmak üzere farklı baş etme mekanizmalarına başvurmuşlardır. Kırsal kesimlerden kent merkezlerine artan göç, iklim değişikliği kaynaklı çevresel

sorunlar neticesinde ortaya çıkan bir diğer önemli sonuçtur. Fakat bu durum, kapasitesi zaten sınırlı olan ve çevresel sorunlarla daha da baskı altında kalan kırılgan devletler için ekstra bir stres faktörü olmaktadır. Bu faktör devlet kurumlarını, kent çevrelerinde en temel ihtiyaç ve hizmetleri sağlamada zorlanma noktasına getirmektedir. Yaşam koşullarının şehirlerdeki düşüşüne bağlı olarak hükümetlerin meşruiyetleri sorgulanmaya başlanmakta ve radikal gruplarca bu durum bir propaganda aracına dönüştürülerek insan kaynağı temini için sömürülmektedir.

Son olarak radikal grupların artan faaliyetlerine karşı hükümetler tarafından şiddet içeren aşırı baskıcı bir politikanın izlenmesi de kurumlara olan güveni zayıflatarak yabancılaşmayı daha da artırmakta ve radikal gruplar için propaganda yapabilecekleri daha geniş bir alan sunmaktadır.¹²⁰ Kuraklıklar başta olmak üzere iklim değişikliği kaynaklı çevresel sorunlar, insanların temel geçim kaynaklarını baltalayarak radikal gruplara katılımını artırmakta ve kıtadaki devletlerin zaten zayıf olan kapasitelerini daha da zayıflatarak meşruiyetlerini sorgulamaya açmaktadır. Mevcut sosyal, ekonomik ve politik şikâyetleri daha da artıran çevresel sorunlar, radikal grupların oluşumu ve varlığını devam ettirmesi için gerekli zeminin oluşumunu kolaylaştırarak silahlı çatışmalar ve radikal eylemler açısından bir çarpan etkisi yaratmaktadır.

Sonuç olarak DEAŞ'ın Afrika'daki varlığını ve şiddet eylemlerinin sürekliliğini sağlayan faktörler; kıtanın sosyal, ekonomik, politik ve çevresel kırılganlıklarıyla derin bir ilişkiye sahiptir. Örgüt, doğal kaynakların stratejik kullanımını, finansal bağımsızlık ve saha hâkimiyeti sağlamak için ustaca yönetmektedir. Petrol, doğal gaz ve su gibi kaynakları hem gelir elde etmek hem de çatışma aracı olarak kullanmaktadır. Kuraklıklar ve iklim değişikliği gibi çevresel sorunlar, kıtanın tarımsal temelli ekonomilerine zarar vererek bireylerin geçim kaynaklarını ellerinden almakta; bu da DEAŞ gibi örgütlerin insan kaynağı temini ve radikalleşme süreçlerinde avantaj elde etmelerini sağlamaktadır.

Örgütün esnek finansal mekanizmaları, çatışmaların yoğunlaştığı bölgelerde toplumsal hizmet sunumuyla birleştirilerek toplumsal meşruiyet arayışında kritik bir rol oynamaktadır. Çevresel ve sosyal kırılganlıkların neden olduğu toplumsal şikâyetler, zayıf devlet kapasitesiyle birleşerek DEAŞ'ın kıtadaki faaliyetlerini daha sürdürülebilir kılmakta ve örgüte radikal eylemlerini genişletmek için bir çarpan etkisi yaratmaktadır. Bu durum yalnızca bölgesel güvenlik değil, küresel barış ve istikrar için de ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

BÖLÜM 4

AFRİKA'DA DEAŞ VE RADİKALLEŞMEYLE MÜCADELEDE ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIM İHTİYACI

Afrika'da şiddet içeren radikalleşmenin yükselişi, son yıllarda yalnızca güvenlik çevrelerinin değil; kalkınma, yönetim ve toplumsal barış alanlarında çalışan aktörlerin de dikkatini çeken çok boyutlu bir olgudur. Radikal örgütlerin geniş bir coğrafyada zemin bulabilmesi; örgütsel becerilere ya da dış destekle açıklanamayacak kadar karmaşık sosyal, ekonomik ve siyasi koşullara dayanmaktadır. Bu raporun önceki bölümlerinde detaylı şekilde ele alındığı üzere Afrika'daki radikal şiddet ortamını anlamak için kıtanın sömürgecilik sonrası mirasıyla beraber zayıf kurumsallaşma, toplumsal dışlanma ve ekonomik eşitsizlikler gibi yapısal sorunları birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

DEAŞ'ın Afrika'daki faaliyetleri de kıtanın sosyoekonomik kırılmalıkları ve bölgesel dinamikleriyle sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Kıtada kısıtlı devlet kapasitesi, yetersiz yönetim, etnik ve dinî ayrışmaların körüklediği çatışmalar, yoksulluk ve işsizlik gibi yapısal sorunlar; şiddet içeren radikal örgütlerin gelişmesine uygun bir zemin hazırlamaktadır. DEAŞ, bu kırılmalıkları stratejik bir şekilde kullanarak hem yerel hem de bölgesel düzeyde etkisini artırmıştır. Özellikle Sahel, Somali ve Çad Gölü havzası gibi bölgelerde örgütün saldırıları, doğal kaynakların kontrolü ve sivillerin zorla radikalleştirilmesi üzerinden şekillenmiştir.

DEAŞ'ın faaliyetleri yalnızca askerî operasyonlarla değil, aynı zamanda bölgesel ekonomik kalkınma ve sosyal dayanışmayı artıran politikalarla ele alınması gereken çok yönlü bir güvenlik sorunudur. Örgüt, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanarak propaganda ve insan kaynağı temininde başarılı olmuş; farklı bölgelerde yerel koşullara uyum sağlayabilen esnek stratejiler geliştirmiştir. Bu durum, Afrika'yı küresel terörle mücadele açısından stratejik bir cephe hâline getirmiştir. DEAŞ'a karşı etkili bir mücadele için yerel halkın ihtiyaçlarına duyarlı, bölgesel iş birliklerini güçlendiren ve uzun vadeli kalkınma projelerini merkeze alan bir yaklaşım benimsenmesi elzemdir. Aksi takdirde, örgütün kıtadaki etkisi devam etmekle birlikte yeni nesil radikal gruplar için de bir model teşkil edecektir.

Güncel saha dinamikleri dikkate alındığında, özellikle Sahel ve Çad Gölü havzası gibi bölgelerde DEAŞ bağlantılı fraksiyonların etkinliğinin görece zayıfladığı gözlemlenmektedir. Buna karşılık el-Kaide bağlantılı gruplar, özellikle JNIM çatısı altında, bölgesel düzeyde daha güçlü ve organize bir yapı sergilemektedir. Sahel'deki güvenlik mimarisinin çözülmesi, askerî darbeler sonrası uluslararası destek mekanizmalarının zayıflaması ve toplumsal aidiyet krizleri, el-Kaide yanlısı grupların halk tabanı kazanmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda, DEAŞ'ın kıta genelindeki etkisinin gelecekte artarak devam edeceğine yönelik beklentiler, güncel gelişmeler ışığında Sahel ve Çad Gölü havzası özelinde sınırlı geçerliliğe sahiptir. Bölgedeki radikalleşme eğilimlerinin gelecekte çok merkezli, parçalı ve yerel koşullara uyum sağlayan bir yapıya evrileceği öngörülmektedir.

DEAŞ'ın Afrika'da kısa sürede yayılmasında ve ciddi bir güvenlik sorununa dönüşmesinde birçok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kıta ülkelerinin önemli bir bölümünde sömürge döneminin ardından başlayan süreçle birlikte devlet ve toplum/gruplar arasında yeniden düzenlenen bağların kırılan yapısı radikal örgütlere uygun hareket zemini sağlamaktadır. Özellikle radikal örgütlerin

yoğun olarak yerleştiği Sahel bölgesindeki Mali, Burkina Faso, Çad, Orta Afrika gibi ülkelerdeki istikrarsızlık ve otorite temini noktasındaki zorluklar bu örgütler için önemli bir fırsat sağlamaktadır. Güvenlik birimlerinin yetersizliği ve deneyimsizliği sınırların kontrolünde zaafa yol açmaktadır. Sınırların yeterli düzeyde kontrol altında tutulamaması, radikal oluşumların ve çetelerin rahat hareket edebilmelerine ve mobilize olmalarına fırsat sunmaktadır.

Afrika'da toplumsal kimlikler ağırlıklı olarak kabile, aşiret, etnik ve bölgesel aidiyetler etrafında şekillenmektedir. Bu sosyokültürel yapı, bireylerin ideolojik temelli oluşumlara yönelimini kolaylaştıran bir zemin teşkil etmektedir. Ancak bu durum doğrudan bireylerin veya grupların radikalleşme süreçlerine katılımını zorunlu kılmamaktadır. Radikal örgütler, çoğu zaman mevcut aşiretler/kabileler arası rekabetleri, sosyal hoşnutsuzlukları ve yapısal kırılmalıkları istismar ederek kendi hareket alanlarını genişletmektedir.

Bu bağlamda DEAŞ ve benzeri şiddet yanlısı yapılar; dinî referanslar üzerinden meşruiyet arayışına girişmekte ve maddi teşvikler ile sosyal statü vaatleri aracılığıyla taraftar devşirme stratejileri geliştirmektedir. Nitekim saha gözlemleri, belirli bölgelerde etkinlik kazanmak isteyen etnik grupların, radikal örgütlerle pragmatik iş birliklerine yöneldiğini göstermektedir. Böylece etnik grupların örgütlere sağladığı doğrudan veya dolaylı destek, radikal hareketlerin sahadaki askerî ve siyasi kapasitesini artıran bir unsur hâline gelmiştir. Bu durum radikalleşme süreçlerinin yalnızca bireysel motivasyonlarla değil, aynı zamanda toplumsal ve yapısal dinamiklerle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Afrika, dünyada en fazla genç nüfusa sahip olan kıtadır. Toplam nüfusu 1 milyarı aşan Afrika'da bu nüfusun yarısı 20 yaş altındadır.¹²¹ Kıtada ortalama yaş 19 iken Hindistan'da bu oran 28, Çin ve ABD'de ise yaklaşık 38'dir. 2050 yılına gelindiğinde Afrika'nın nüfusunun iki katına çıkacağı ve bu nüfusun en az üçte birinin 15-24 yaş arası gençlerden oluşacağı tahmin edilmektedir.¹²² Genç nüfusun varlığı Afrika için önemli fırsatlar anlamına gelirken gerekli iş imkânlarının sağlanamadığı durumlarda ilave sorunları beraberinde getirmektedir. Örneğin radikal oluşumlar, bulundukları ülkenin yapısal sorunlarını ve sosyoekonomik eşitsizlikleri sık sık gündeme getirerek bunu mevcut yönetimlere bağlamakta ve bunun üzerinden bir memnuniyetsizlik yaratarak militan elde etmeye çalışmaktadır. Genellikle toplumdan soyutlanan, kendini yaşadığı topluma ait hissetmeyen, yalnızlık çeken, marjinalize edilmiş ya da kimlik arayışında olan gençler hedef alınmaktadır. Herhangi bir işi olmayan, geçimini sağlamakta zorlanan gençlerin kendilerine çeşitli vaatlerde bulunan örgütlere yönelmesi daha kolay olmaktadır. DEAŞ; insan ve silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, adam kaçırma, gasp vb. faaliyetlerle işsiz gençlere çeşitli maddi imkânlar vadederek devşirebilmektedir.

Örgütlere katılımda; bireylerin ailesiyle/yakın çevresiyle yaşadığı sorunlar ve takdir edilme arayışı gibi faktörler de rol oynamaktadır. Dahası bireylere aidiyet hissi sağlayan, değer gördüğünü hissettiren ve bu anlamda alternatif sunan bir anlatıya sahip olan aşırı oluşumlar, bireylere sözde "kutsal" bir dava uğruna savaşıma imkânı sunmakta ve böylelikle hayatlarına anlam katmaktadır. Dolayısıyla toplumun bazı kesimlerinde radikal örgütlere katılımın bireylere statü ve prestij kazandırdığı gibi

bir anlayış bulunmaktadır. Bu algının şekillenmesinde mezkûr örgütlerin sosyal medya üzerinden yaptıkları propaganda faaliyetlerinin ve örgütsel yayınların da önemli etkisi bulunmaktadır. Öte yandan heyecan ve macera arayışı da bu cazibeye kapılan bazı bireyler için radikal örgütlere yönelimde rol oynayabilmektedir.

Örgüt, Afrika'da beş farklı bölgesel yönetim birimi kurarak birbiriyle bağlantılı ancak hiyerarşik bir yönetim modelinin olmadığı bir ağ ile etkinlik arayışında bulunmaktadır. Sahel, Afrika Boynuzu, Çad Gölü havzası, Orta Afrika ve Kuzey Afrika'da bulunan sözde vilayetler genel itibarıyla şöyledir:

- farklı etnik ve dinî modele sahip sosyal gruplar arasında çatışmaların yaşandığı,
- pek çok şiddet içeren radikal örgütün faaliyette bulunduğu,
- komşu ülkelerle olan sınırların geçirgen olduğu,
- petrol ve doğal gaz başta olmak üzere yer altı kaynakları açısından zengin.

Bu bağlamda Mali, Burkina Faso, Nijer, Nijerya, Çad, Mısır'ın Sina Yarımadası, Somali, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Mozambik; DEAŞ özelinde şiddet içeren radikal örgütlerin en etkin olduğu kıta ülkeleridir.

DEAŞ'a bağlı unsurların Afrika'daki faaliyetlerinin özellikle Batı Afrika ve Sahel bölgesinde artış göstermekte olduğu görülmektedir. 2023 tarihli "Küresel Terörizm Endeksi"ne göre Sahel bölgesi, dünyada terörün yeni yerleşkesi olma yolunda hızla ilerlemektedir. Dünyada terör kaynaklı ölümlerin %43'ü Sahel'de gerçekleşirken bölgede teröre bağlı ölümlerin, 15 yılda %2.000 arttığı görülmektedir. Terörden en çok etkilenen 10 ülkeden 4'ü Sahel bölgesinde yer alırken Burkina Faso 2. sıraya yerleşmiştir.¹²³ Sahel bölgesindeki terör saldırılarının artışı, DEAŞ ve ona bağlı örgütlerin odaklarını Suriye'den Afrika'ya, özellikle Sahel'e kaydırmaları önemli rol oynamıştır.

Özellikle iklim değişikliği kaynaklı uzun süreli kuraklıklar, insanların tarımsal geçim kaynaklarını balta-layarak tarımsal üretimden elde edilen gelire bağlı çoğu kıta devletini ekonomik olarak zora sokmuş; devam eden çatışmalardaki güç dengesini örgütlerin lehine çevirmiştir. Gelir kaynağı bozulan bireyler, çoğu zaman ya illegal faaliyetlerle gelir elde eden örgütlere ekonomik gerekçelerle katılmış ya da kırsal alandan şehirlere göç ederek kısıtlı olan sosyal hizmetler üzerindeki baskıyı daha da artırarak toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır. Tarımsal üretimi ve dolayısıyla geliri büyük oranda azalan devletler, şiddet içeren radikal örgütler için oluşan bu uygun zemini kontrol altına almakta zorlanmaktadır. Dolaylı olmakla birlikte çevresel sorunların etkileri; mevcut politik, ekonomik ve sosyal sorunlarla birleşerek radikal gruplar için bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır.

Bu bağlamda, bölge devletlerinin şiddet içeren radikal örgütlere karşı çeşitli askerî önlemler aldığı da unutulmamalıdır. Özellikle Çad Gölü havzasındaki Nijerya, Çad, Kamerun, Nijer ve Benin gibi ülkelerin 2015 yılında oluşturduğu Çok Uluslu Ortak Görev Gücü (MNJTF), Boko Haram ve ISWAP gibi örgütlere karşı ortak operasyonlar yürütmüştür. Ancak bu iş birliği yapısı zamanla zayıflamış olup özellikle Nijer'in MNJTF'den çekilmesiyle bölgesel koordinasyon daha da kırılgan hâle gelmiştir. Bu durum, devletlerin

terörle mücadele kapasitesini azaltmış ve radikal grupların hareket alanını genişletmiştir. Dolayısıyla devletlerin terörle mücadele çabalarının süreklilik, koordinasyon ve kapasite sorunları nedeniyle nasıl sınırlı kaldığını da vurgulamak önem arz etmektedir.

DEAŞ'ın Afrika'daki faaliyetleri noktasında çevresel sorunların en etkili olduğu alan, uzun süren kuraklıklar ve insani felaketlerle sık sık gündeme gelen Sahel bölgesidir. Özellikle Çad Gölü havzası, Afrika Boynuzu ve Orta Afrika bölgesinde, çevre-çatışma ilişkisine dair örnekler sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu bölgelerde çevre-çatışma mekanizmalarının hemen hepsi gözlemlenebilmektedir. Özellikle Çad Gölü havzası ve Nijer deltası, literatürde sıklıkla başvuru alan bir vaka çalışması örneği sunmaktadır. Bahsi geçen bölgeler; devletlerin zayıf kapasiteleri nedeniyle sınırların geçirgen olması ve tarihsel bir geçmişe sahip kaçakçılık ağları üzerinde konumlanmış olmaları sebebiyle pek çok şiddet içeren radikal gruba ev sahipliği yapmakta ve gerekli insan, silah ve finansman teminini de aktif çatışmaların yaşandığı komşu bölge ülkelerinden kolaylıkla temin edebilmektedir. Bölgedeki doğal kaynaklar, çeşitli gruplar lehine sömürülmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanan iklim değişikliği kaynaklı uzun süreli kuraklıklar ve ani seller gibi çevresel sorunlar, mevcut sorunları derinleştirmektedir. Aynı zamanda ISWAP,¹²⁴ Boko Haram¹²⁵ ve el-Şebab¹²⁶ gibi şiddet içeren radikal örgütler için uygun propaganda zemini ve insan kaynağı havuzu oluşturmaktadır. Benzer şekilde çevresel felaketlerin mevcut sosyal, politik ve ekonomik sorunlarla birlikte yaşam koşullarını ağırlaştırması neticesinde Sahel bölgesinden Orta Afrika'ya göç eden pek çok kişi, özellikle büyük göller bölgesinde ISCAP gibi şiddet içeren radikal grupların propagandasına maruz kalarak radikalleşme eğilimi gösterebilmektedir.¹²⁷

Şekil 2: Terör Örgütlerini Destekleyen Pozitif Geri Bildirim Döngüleri

Kaynak: Global Terörizm Endeksi, 2020.

Şiddet içeren radikal örgütlerin doğal kaynakların zengin olduğu bölgelerde faaliyet göstermesi nedeniyle bazı ülkelerdeki siyasi ve ekonomik krizlerin daha da derinleştiği görülmektedir. Bu durumda uluslararası kuruluşların ve dış aktörlerin maden sahalarının isyancı grupların kontrolünden alınması ve ülkenin doğal kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanabilmesi açısından mevcut hükûmetle birlikte çalışması önemlidir. Diğer yandan dünyada silahlı örgütler ve radikal oluşumlarla mücadelenin sadece askerî yöntemlerle mümkün olmadığı, yaşanan tecrübelerden anlaşılmıştır. Geçtiğimiz yıllarda “darbe salgınına” tanıklık eden ve çoğunluğu askerî rejimlerle yönetilen Sahel ülkelerinde:

- Avrupalı askerlerden oluşan ve Fransa liderliğindeki Takuba Görev Gücü,
- BM MINUSMA misyonu ve
- Avrupa Birliği eğitim misyonları siyasi iktidarların isteği üzerine bölgeyi terk etmiştir.

Bunların yanı sıra G5 Sahel Ortak Gücü, Nijerya önderliğinde kurulan Çok Uluslu Ortak Görev Gücü (MNJTF) ve ECOWAS gibi bölgesel girişimlerin Sahel’de güvenliği ve barışı sağlamakta yetersiz kaldığı ve terör eylemlerinin önüne geçemediği ifade edilmektedir. Bazı uzmanlar, Fransa liderliğindeki misyonların, özellikle Barkhane Operasyonu’nun bölgedeki istikrarsızlığı daha da artırdığını ve “faydadan çok zarar getirdiğini” ifade etmektedir.¹²⁸ Sonuç olarak bölgede Fransız karşıtlığı giderek yükselişe geçmiştir. Mevcut rejimler, söylemlerinde Batı karşıtlığını sıklıkla kullanmakta ve hatta bazı ülkelerde askerî darbeler bu şekilde meşrulaştırılmaktadır.

Şiddet içeren radikalliğin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasının sebepleri ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Bu tür örgütler “ülkedeki siyasi ortamı, silahlı çatışmalar ve istikrarsızlık durumunu, ekonomik ve insani krizler ile işsizlik ve yoksulluk gibi problemleri” yeni üye çekmek amacıyla kullanabilmektedir. Afrika ülkelerinde genelde terör sorununa, özelde ise DEAŞ terörüyle mücadele noktasında bu grupların ortaya çıkmasına yol açan faktörlere işaret edilmesi gereklidir. Bu bağlamda; siyasi ve ekonomik istikrar ortamının ve güvenliğin sağlanması, yeni iş alanları oluşturarak işsizlik oranının düşürülmesi ve daha iyi hayat şartları ve refah arayışında olan gençlere istihdam alanları açılması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte mevcut sosyal bölünmelerin azaltılması yönünde hükûmetlerin kararlı politikalar yürütmesi elzemdir. Öte yandan bireylerin yaşadığı bazı travmalar, kişisel sorunlar veya toplumdan dışlanma hissi, bu kişileri örgütlerin manipülasyonuna daha açık hâle getirmektedir. Bu kişilerin sosyal ve ekonomik hayata katılımının artırılması yoluyla da radikalizmle mücadele edilebilir. Aşırı radikal oluşumların ideolojisinin zayıflatılması için Afrika toplumlarında önemli etkiye sahip yerel din adamları ve kanaat önderlerine önemli rol düşmektedir. Bu gruplarla iş birliği yapılarak radikal ideolojilerin etkisi azaltılabilir ve bireyin kendi çevresi ve toplumla olan bağı güçlendirilebilir.

Afrika’da şiddet içeren radikalleşmeye karşı koyma meselesi yerel ve küresel bir iş birliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Yeterli kabiliyete, tecrübeye ve kapasiteye sahip ülkelerin, terörle mücadelede yetersiz kalan ülkelere askerî ve lojistik destek sağlaması, elde edilen tecrübeler çerçevesinde bilgi paylaşımında bulunması, ekonomik ve siyasal iş birliğinde bulunması; bu ülkelerin terörizm ve onu besleyen çeşitli faktörlerle mücadelesinde hayati derecede öneme sahiptir. Ancak diğer yandan besin kaynağı olan durumlara işaret edilmeden radikal oluşumların meydana getirdiği tehditlerin

ortadan kaldırılmasının kalıcı bir çözüme ulaştıramadığı, bu örgütlerin yerini başka şiddet içeren aşırı oluşumların alabileceği, DEAŞ ve benzeri örgütlerin kuruluş süreçlerinde müşahade edilmiştir. Sadece dış müdahalelere ve askerî yöntemlere dayalı tedbirlerin, terör örgütlerinin istismar edebilecekleri gerekçeleri oluşturduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla şiddet içeren aşırı örgütlerin kapasitesini sınırlandırmak ve sona erdirmek birçok yönden sürdürülecek bir mücadeleyle mümkün olabilir. Askerî tedbirlerin yanı sıra bu örgütlere taraftar bulma ve yayılma fırsatı sağlayan siyasi, ideolojik, ekonomik ve sosyal sebeplere işaret eden politikaların uygulanmasıyla başarı elde edilmesi mümkün olabilir.

Radikal Şiddetin Yapısal Temelleri

Afrika'da şiddet içeren radikalleşmenin yaygın hâle gelmesinde pek çok yapısal-sistemik faktörün yanında iç ve dış dinamiklerin hızlandırıcı etkisi, bu raporun ortaya koyduğu bölümlerde detaylı biçimde ele alınmıştır.

- Afrikalı toplumların sömürgecilikten kaynaklanan travmaları,
- sömürgeciliğin Afrika siyasetindeki maddi ve psikopolitik mirası,
- Afrikalı devletlerin de-kolonizasyon sürecinde eski sömürge ülkeleriyle kurdukları ilişkilerin niteliği
- yeni sömürgeciliğin siyasi dışlayıcılığı,
- dış nüfuzun kışkırttığı iç çatışmalar ve yükselen şiddet olayları

radikalleşmenin yapısal boyutunu on yıllar boyunca inşa etmiştir. Afrikalı toplumlar, yer yer yönetsel problemlerin, etnik temelli ayrımcı eğilimlerin, pretoryan mücadelenin ve tüm bunlara bağlı arazi yoksulluğunun etkisi altında, başta genç kitleler olmak üzere radikal ideolojilere yönelmekte; kitlesel hoşnutsuzluk ve değişim talepleri özellikle gençlerin gözünde en katı ve şiddet içerikli yöntemleri cazip hâle getirmektedir.

Raporda bahsi geçtiği üzere Bourekba'nın öne sürdüğü itici-çekici faktörler, şiddet içeren radikalizmi yaygın hâle getirmektedir.¹²⁹ Küresel koşulların yarattığı ve sınırlı yönetimlerin derinleştirdiği eşitsizlikler insani güvenliği tehdit eden bir zemin oluşturmaktadır. Söz konusu zemin üzerindeki ideolojik maksatlı negatif etkileşimler, dezavantajlı sosyal grupları şiddet içerikli çatışmalar üzerinden özne olma arayışına sürüklemektedir. Radikalleşmeyi önlemeye dair literatür, genellikle radikalleşme sürecinin farklı düzeylerine göre şekillendirilmiştir. Bu doğrultuda genellikle üç farklı düzeyin varlığından söz edilebilir:¹³⁰

- uluslararası düzenin içindeki öz konumundan etkilenen yapıyla rejimlerin, hükûmetlerin ve liderlerin rollerini içeren makro düzey,
- benzer sosyoekonomik koşullara sahip sosyal grupların etkileşimlerini, ideolojik eğilimlerini ve dönüşümlerini, şiddetin toplumsal-siyasal anlamı ve rolünü içeren grup düzeyi,
- temel gereksinimleri karşılayamamanın ve güvensizliğin yarattığı aidiyet sorunlarını, statü beklentilerini, şiddetin bilişsel ve gelişimsel süreçlerini ele alan birey düzeyi.

Makro düzeyde hükûmetlerin iç ve dış politikadaki ayrımcı ve dışlayıcı politikaları,¹³¹ kimliksel rekabetin egemen olduğu siyasette pretoryan mücadeleyi diri tutmaları, çoğunluk-azınlık dinamiklerini çıkarlar adına araç hâline getirmeleri, kamu kaynaklarının orantısız dağılımı ve orantısız şiddet kullanımlarıyla radikalleşmeye geniş bir alan açmaktadır.

Afrika'da, bilhassa da radikalleşme ve terörün yaygınlaştığı Sahel kuşağında yönetim koalisyonunun dışında kalan farklı etnik ve dinî gruplar, elit kadroların kendilerini siyasetten, kamu kaynak ve hizmetlerinden dışlaması sonucu oluşan hoşnutsuzluk nedeniyle siyasi mücadeleyi varoluşsal biçimde algılamaktadır.¹³² Varoluşsal bir hâl alan mücadele, meşru politik zemine dair araçlardan yoksun olduğu kimi durumlarda siyasi muhalefetin şiddet araçlarıyla yürütüldüğü bir görünüm kazanabilmektedir. Sahraaltı Afrika'daki "kuzeyliler-güneyliler" şeklindeki siyasal-toplumsal ayrışmanın kaynağı, makro düzeydeki politikalardan kaynaklanmaktadır. Radikalleşmenin "kuzeyli" olarak tanımlanan dışlanmış ve yoksul kesimlerde kökleştiği gözlemlenmektedir.¹³³ Mevzu bahis siyasal sistemlerin kimi durumlarda aşırı güç kullanımının ve hak ihlallerinin, sivil toplumun eksikliğinin anılan sosyoekonomik koşullar içinde kuzeylileri marjinalleştirdiği ve radikal fikirlerin hedefi hâline getirdiği pek çok çalışmada ifade edilmektedir. Şiddet içerikli radikalleşmenin Sahel'de belirginleşen politik coğrafyası da bu durumla örtüşmektedir.

Grup düzeyinde siyasi olarak dışlanmış, sosyoekonomik olarak zayıf ve mahrumiyetlerinden dolayı hoşnutsuz olan kesimlerin kendi aralarındaki etkileşimlerin, radikalizmi geniş çevrelere yaydığına tanık olunmaktadır. Şiddet içerikli radikal ideolojilerin yayılması grup düzeyindeki etkileşimlerle gerçekleşmektedir. 1970'lerden itibaren dinî eğitim için yurt dışına giden öğrencilerin, kendi ülkelerindeki eşitsizliğe duydukları öfkeyle sözde dinî yorumların farklı okuma biçimlerine yönelmeleri, sosyal grupların radikalleşmeleri için lokomotif bir anlam kazanmıştır. Bu yaklaşıma göre kötü yönetim, dışlama pratikleri ve eşitsizlik/adaletsizlik söz konusudur. Zira "dinin ortaya koyduğu hükümlerden ve öngördüğü pratiklerden farklı idare biçimleri yürürlüktedir." Bu düşüncenin yaygınlaşması, dünyada silahlı grupları harekete geçiren eğilimlerin Afrika toplumlarında karşılık bulmasıyla sonuçlanmıştır.¹³⁴

Siyasi ve sosyoekonomik çerçevede kendini gösteren makro düzeydeki faktörler; dışlanan ve toplumun geneli içinde statü sahibi olamayan/statüsünü kaybeden sosyal grupların kendi içinde dayanışmasına, dış dünyaya karşı da izolasyonuna sebebiyet vermektedir. Toplumun siyasi baskılar nedeniyle aidiyet krizine girdiği ve yabancılaştığı durumda, radikal fikirlerin yerleşik hâle gelmesi öngörülebilir bir durumdur. 11 Eylül sonrasında dünyada oluşan atmosferin Müslüman kimliğine yönelik bir tehdide dönüşmesi pek çok ülkede bu türden radikalleşmelerin gerçekleşmesine, radikal fikirlerin kendilerine taraftar kazanmasına zemin sağlamıştır.¹³⁵ Aynı dönemde Müslümanların taciz ve tahrik edildiği saldırıların, İslam'ın değerleri ve sembollerinin aşağılandığı yapıtların ve Batı'da kimi hükûmetlerin Müslümanlara yönelik kısıtlayıcı ve tahakkümcü politikaları, radikal tekfiri ideolojilere küresel çapta söylem ve argüman temin edebilecekleri bir müktesebat sunmuştur. Ayrıca sosyal gruplar arasındaki negatif sosyalleşmeyi genişleten kitlesel iletişim araçlarının mezkûr ideolojilerin ve radikalleşmenin yaygınlaşmasındaki rolü de oldukça fazladır.

11 Eylül sonrası yükselen tek olgu, terör söylemi değildir. Kitlesele iletişim ve yeni medya araçları da teknolojinin yakaladığı ivmenin etkisi altında hızla gelişmiş, birbirinden fiziksel olarak uzakta olan sosyal grupların kendi aralarında sosyalleşmesini temin etmiştir. Aynı sosyal medya araçları bir tarafta Müslüman karşıtlığını yaygınlaştırırken diğer tarafta bazı Müslüman grupların Batı karşıtlığı üzerinden radikal fikirlere eğilim göstermesine yol açmıştır.¹³⁶ Dolayısıyla sosyal grup radikalleşmesinde küresel ve bölgesel hadiselerin yeni medya araçlarıyla uzak coğrafyalara ulaştırılması, toplumsal kutuplaşmaya ve radikal fikirlerin yayılmasına hizmet etmiş, nihai olarak silahlı örgütlerin ve şiddet eylemlerinin ortaya çıkışı söz konusu olmuştur. Sosyal grup etkileşimleri üzerinden yaşanan dönüşüm, radikalleşmenin ilişkisel olduğunu da kanıtlar niteliktedir.¹³⁷

Birey düzeyinde ise “makro ve grup düzeyindeki” iç içe geçmiş çerçevelerin ortasındaki kişisel tecrübe ve hikâyeler şiddet içeren radikalleşmeye yönelik eğilimleri beslemektedir. Siyasetten ve kamuya ait ekonomik imkânlardan dışlanan kesimlere mensup bireylerin siyasal-toplumsal statü yoksunluğuna bağlı olarak temel ihtiyaçlarına erişememeleri, ailevi ve kişisel güvenliğini temin edememeleri ve bunun neticesinde her türlü saldırı ve istismara hedef olmaları bugün sosyal psikolojinin konusu olan travmalara neden olmaktadır. Genel olarak insani güvenlik gereksinimlerinin karşılanmaması, toplumlar içinde bu tür durumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Söz konusu travmalar, bireylerin toplum içindeki konumlarını sorgulamaya itmektedir. Siyasal-toplumsal düzendeki çarpıklıkların sürekliliği, söz konusu bireylerin ideolojilerden etkilenecek radikalizm ve şiddetle buluşmasına sebep olmaktadır.¹³⁸

Şiddet içeren radikalizme dâhil olmuş bireylerin de-radikalizasyonu, bu travmaların dikkate alınmasını ve pek çok müdahaleyi içermektedir. Bireylerin de-radikalizasyonu, söz konusu üst katmanların yanında kişisel tecrübeler ve hikâyelere de odaklandığı için tek tip çalışmalar yoktur. Bu alanda kamu programlarından ziyade gönüllü çalışmaların daha etkili olduğu, radikalleşmenin pençesindeki kişilerin terapisi ve topluma kazandırılması açısından birey ve grup atölyelerinin desteği literatürde yer almaktadır. Kullanılan pek çok yöntem arasında:

- eski üyelerin katkısıyla karşı anlatılar geliştirmek,
- sosyal grup hiyerarşilerini seyrilterek birey özerkliğini güçlendirmek,
- aile danışmanlığı programları,
- bireyselleştirilmiş psikolojik destek programları ve
- mikrososyal geniş kapsamlı de-radikalizasyon grup terapileri mevcuttur.¹³⁹

Elbette bu ve benzeri çalışmaların başarıya ulaşmasının temel koşulu, travmaya yol açan siyasi uygulamalara ve sosyal baskılara son verilmesidir. Radikalleşme çalışmaları, çoğunlukla makro ve grup düzeylerini öne çıkarsa da birey düzeyinin ele alınması resmin tamamlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Silahlı gruplar kitle etkileşimleriyle ortaya çıksa da taktik, tecrübe ve sosyal ağlara erişim açısından bireysel tecrübelerin sürece katkısı oldukça önem taşımaktadır.¹⁴⁰

Şiddet içeren radikalleşmeye karşı koyma ve rehabilitasyon amacı doğrultusunda çoğunlukla bireylerin ve grupların de-radikalizasyonuna ve topluma kazandırılmasına dair programlar uygulanmaktadır. Ancak de-radikalizasyondan önce radikalleşmeye yol açan makro problemlerin ortadan kaldırılmasına

yönelik adımlar, sürecin daha sağlıklı ilerlemesi açısından önemlidir. Radikalleşmeyle mücadele için ön şartlar şöyledir:¹⁴¹

- kapasite ve otorite bakımından kısıtlı olmakla birlikte halkın bir kısmına veya tamamına yönelik olarak baskıcı bir tutum izleyen devlet aygıtlarının yapısının dönüştürülmesi,
- hukukun üstünlüğünün temin edilmesi,
- siyasetin çoğulcu düzlemde kurumsallaşması ve
- ayrımcılıkların, hak ihlallerinin ortadan kaldırılması.

Afrikanlı devletlerin içinde bulunduğu durum, siyasi kurumsallaşma yolunda zorlukları beraberinde getirirken otoriterliği yükseltici etmenleri de ortaya çıkarmaktadır. Afrika devletleri için ortak meşruiyete dayalı siyasal sistemleri güçlendirmeye yönelik reformların sürdürülmesi önem taşımaktadır. Kırılgan devlet olgusu içinde yabancı aktörler; silahlı örgütlerin oluşumu ve desteklenmesi sürecinde sosyal gruplar üzerinde etkilidir. Devletin kırılganlığı iç aktörlerle sınırlı olmamakla beraber radikal ideolojilerin kaynağı sayılan dış aktörlere karşı da yeterli bir dirençten söz edilememektedir. Devletin bağımsız, meşru ve dış etkilere karşı da korunaklı olmasının önemi bu bağlamda öne çıkmaktadır. Öncelikle yetenek ve kapasite artırımıyla devlet otoritesi; siyasi katılımı da devlet ve toplum arasındaki bağlar güçlendirilmelidir. Nitekim devletin, tüm kesimleri kendi etrafında birleştirmesi, marjinalleşmeyi engelleyeceği gibi radikal ideolojilere alan açma ihtimali olan toplumsal aidiyetsizlik sorununu da giderecektir. Siyasi zeminin etnik rekabetten uzaklaşması ve bireylerin kendilerini toplumun geneline ait hissedeceği kapsamlı bir inşa sürecinin başarılması, siyasi dışlamalardan kaynaklanan travmaların tekrar etmemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bireysel hak ve özgürlükler ile insani güvenliğin temin edilmesi, makro düzeyde radikalleşmeye verilecek en etkili cevaplardan biri olarak görülmektedir. Bu olguların, Afrika toplumlarında gerçekleşmesiyle radikal fikirlerin geriletileceği bir düzlem inşa edilmiş olacaktır.

Sosyoekonomik eşitsizliklerin, toplumda etnik rekabet ve siyasi dışlamaya bağlı olarak sürekliliği, radikalleşmenin yaygınlaşması açısından ciddi bir sorun olarak kabul edilmektedir.¹⁴² DEAF ve Boko Haram gibi örgütlerin Sahraaltı Afrika'da varlık bulduğu tüm bölgeler, ekonomik faaliyetler ve zenginlik üretiminden dışlanmış sosyal grupların fazla olmasıyla dikkat çekmektedir. Kamu kaynaklarının kullanımındaki düzensizlik, nepotizm, patrimoniyal düzenler ve rüşvet gibi olaylar yalnızca yönetsel bir durum değil; siyasi-sosyal alandaki karşıtlığın bir neticesi olarak da ortaya çıkmaktadır. Toplumun iktidar sahibi ve zengin kesimleri ile dışlanmış ve yoksul kesimleri arasındaki makas açılmış, siyasi karşıtlığa bir de sosyoekonomik eşitsizlikler eklenmiştir. Sahraaltı Afrika'daki "kuzeyliler-güneyliler ayrımı"¹⁴³ bu fenomenin somut ifadesi olarak kabul edilmektedir. Kronikleşen ekonomik statü ayrımı, yoksulları marjinalleştirirken devlet ve toplum karşıtı her türlü fikrin yayılmasına yol açmaktadır. Radikalleşmeyi toplumsal alanda güçlendiren bir diğer faktör ise kültürel farklılıkların ve kimliklerin ön plana çıkarılmasıdır. Bilhassa 11 Eylül sonrasında Müslümanlara ve İslami sembollere yönelik hakaret, taciz ve şiddet eylemleri radikalizmin yayılmasında etkili olmuştur. Müslüman sosyal grupların dışlanması, marjinalleştirilmesi ve nefret nesnesine dönüşmesi sebebiyle her türlü radikal söylemi toplumun gözünde meşrulaştıran "anlatı/doktrin sahibi" aktörler (şiddet içeren radikalleşmeyi teşvik eden kanaat önderleri, liderler vb.) ideolojik tabanlarını genişletmek için sağlam bir zemin edinmektedir.

İslam'a ve Müslümanlara yönelik kötü muamele ve saldırılardan açık biçimde beslenen ideolojik söylem ve iddialar, Batı karşıtlığı üzerinden kurulmaktadır. Nefret ve şiddet sarmalının, 11 Eylül sonrası yayılmaya başlayan ve tüm dünyada küresel çapta yarıklar ve travmalar oluşturan etkisinin bir an önce sona ermesi, özellikle azınlık konumundaki Müslüman sosyal gruplara ve İslam'ın temel değerlerine yönelik saldırıların durdurulması, radikalleşmeyle mücadele noktasında öne çıkmaktadır.

Benzer durumdaki sosyal grupların etkileşimiyle kendine alan açan radikal fikirler, kişisel tecrübelerin etkisiyle bireylerin eğilimlerine yön vermektedir. Bireylerin de-radikalizasyonu ile ilgili programlarda en çok odaklanılan kesimlerin başında, şiddet içerikli radikalleşme sonucu silahlı eylemlere katılmış, yakalanarak hüküm giymiş mahkûmlar gelmektedir.¹⁴⁴ Mahkûmların radikal ideolojilerden uzaklaşması ve topluma kazandırılması adına bahsi geçen programların odaklandığı bileşenler şöyle sıralanabilir:¹⁴⁵

- İdeoloji başlığı altında genel olarak katılımcıların düşünce ve değerlerine odaklanılmaktadır. Dinî ve siyasal yaklaşımların tekil olmadığı, farklı fikirlere sahip olan insanların bir arada olduğu ve radikal olmayan düşüncelerin meşruiyeti vurgulanmaktadır. Alternatif metinlerin ve alternatif okuma biçimlerinin şiddet içerikli radikalizmi yapı-bozuma uğratması söz konusudur.
- Mahkûmların veya radikal eylemlere bulaşmış kişilerin topluma kazandırılmasında geçimlerini temin etmek üzere maddi destek almaları, istihdam edilmeleri ve bu yolla radikal ve silahlı grupların ağlarına muhtaç olmadan bağımsız biçimde yaşayabilmeleri temin edilir.
- Radikalleşmeye karşı kanaat önderleri, liderler, vaizler gibi yardımcıların yönlendirmeleriyle radikal düşünce ve şiddetten uzaklaşılması sağlanır.
- Mesleki rehabilitasyon ile radikal bireylerin becerilerinin geliştirilmesi ve eğitim düzeylerinin artırılması sayesinde topluma entegrasyonları mümkün hâle gelir.
- Bireylerin psikolojik rehabilitasyonu için yürütülen danışmanlık programlarıyla travmaların en aza indirilmesi hedeflenir.
- Söz konusu rehabilitasyon süreçlerinde şiddete karışan bireylerin ve mahkûmların aileleri ve yakın çevreleri de yer almalıdır.
- Son olarak şiddet faillerine yönelik ceza ve yaptırımlar, bu kişilerin topluma yeniden kazandırılması açısından ölçülü olmalı; caydırıcılık ve toplumsal bütünleşme arasındaki denge korunmalıdır.

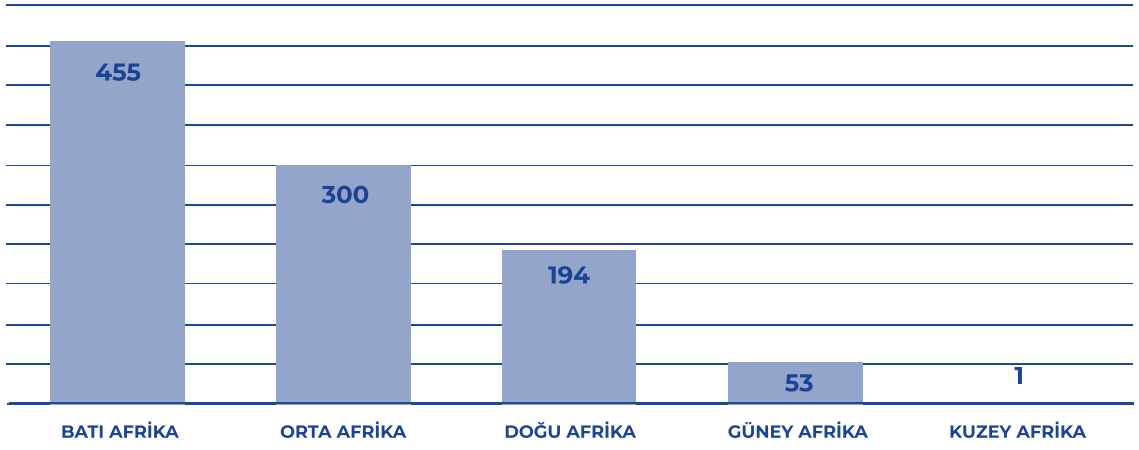
Afrikalı devletlerin; otoritesini güçlendirdikten ve ulusal bütünleşmeyi mümkün kılan adımlar attıktan sonra terör gruplarına finansal kaynak teşkil eden yasa dışı faaliyetleri de kontrol altına alması bir zarurettir. Bu yapıların örgütlenmesini ve eylemlerini finanse etmekte olan her türlü kaçakçılık, haraç ve para toplama, işletme kurma, insan kaçırma gibi faaliyetlerin ortadan kalkmaması özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı sosyal grupların radikalleşmesini sürekli hâle getirecektir. Radikalleşme ve terör örgütlenmelerinin politik ekonomiye dayanan bu yönü, bu metinde ele alınan her bir politikayla eş zamanlı olarak yürütülmeli; kaçakçılık hatları ve sınırların güvenliği sağlanmalıdır.¹⁴⁶ Radikalleşmenin salt ideoloji ve kimlik meselesi değil, aynı zamanda finansal kaynak ve materyallerin dağılımı ve dolaşımı meselesi olduğu da unutulmamalıdır.

DEAŞ'ın Afrika'daki Eylemleri

Son yıllarda Afrika; radikal silahlı örgütlerin giderek daha karmaşık, yaygın ve ölümcül hâle gelen faaliyetleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Son veriler, bu eğilimin ciddiyetini açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin, 2022 yılında 19.412 kişi, bu grupların saldırıları sonucunda hayatını kaybetmiştir. 2023 yılında bu sayı %20 artarak 23.322'ye ulaşmıştır. Bu sayının %83'lük oranı ise sırasıyla %43'lük ve %22'lik bir artış ile Sahel ve Somali olmak üzere yalnızca iki bölgede gerçekleşmiştir. Buna karşın Kuzey Afrika ve Mozambik bölgelerinde gerçekleşen terör saldırıları sonucu hayatını kaybeden insan sayısı ise geçen yıla oranla sırasıyla %98'lik ve %71'lik bir düşüşle kendini göstermiş ve toplam sayıda %5'lik bir düşüşe sebep olmuştur. Tüm bu veriler, başta DEAŞ kaynaklı olmak üzere saldırıların %99'unun Sahel, Somali ve Çad Gölü havzası olmak üzere Afrika'nın üç bölgesinde toplandığına işaret etmektedir.¹⁴⁷

Bu başlıkta, DEAŞ'ın Afrika'daki operasyonel sahaları, eylem biçimleri, bölgesel taktik farkları ve örgütlerin sahadaki dönüşüm süreçleri detaylı biçimde analiz edilmiştir. İnceleme beş ana coğrafi bölgeyi kapsamaktadır: (i) Sahel, (ii) Afrika Boynuzu/Somali, (iii) Çad Gölü havzası, (iv) Orta Afrika/Mozambik ve (v) Kuzey Afrika. Her saha sadece DEAŞ'ın değil, aynı zamanda JNIM, el-Şebab gibi örgütlerin de faaliyet gösterdiği, çatışmanın doğasının farklı boyutlar kazandığı karmaşık alanlardır. Bu çerçevede örgütlerin taktikleri, hedef aldıkları kitleler, saldırıların zamansal yoğunluğu ve coğrafi dağılımı karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Böylece hem mevcut güvenlik tehditlerinin yapısı hem de olası eğilimler hakkında kapsamlı bir değerlendirme sunulmuştur.

Grafik 2: Terör Saldırılarının Bölgesel Dağılımı

Kaynak: AUCTC Veri Tabanı, 2024.

DEAŞ'ın Afrika'daki stratejisini, taktik ve hedeflerini analiz edebilmek için örgütün kıtadaki farklı fraksiyonları ayrı ayrı incelenmelidir. Zira bulundukları bölgeye göre hedefleri, stratejileri, taktikleri ve saldırı tarzları değişim gösterebilmektedir. DEAŞ'ın Afrika'daki yapılanmalarının bir kısmının,

kıtada var olan isyancı grupların farklı zamanlarda DEAŞ'a bağlılıklarını ilan etmesiyle ortaya çıktığı göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin Batı Afrika'da faaliyet gösteren Boko Haram, 2009 yılında kurulmuş ve DEAŞ'a bağlılığını 2015 yılında ilan etmiştir.¹⁴⁸ Somali'de 2017 yılında el-Şebab'tan ayrılan bir grup savaşçı, DEAŞ'a bağlılıklarını ilan etmiştir.¹⁴⁹ Mozambik'te bulunan ve yerelde Ansar al-Sunnah olarak bilinen grup ise 2015 yılında kurulmuş, 2018 yılında DEAŞ'a bağlılıklarını ilan etmiş¹⁵⁰ ve 2022 yılında da DEAŞ tarafından örgütün bir vilayeti olarak tanınmıştır.¹⁵¹ Dolayısıyla farklı bölgelerde faaliyet gösteren DEAŞ fraksiyonlarının hedefleri, saldırı taktikleri ve kullandıkları yöntemler birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu farklı saldırı teknikleri, kullandıkları taktikler ve hedef aldıkları kitleler; örgütlerin bölgedeki çıkarlarına, sahip oldukları kapasiteye, dönem dönem yaşadıkları büyüme ve küçülmeye göre ya da örgütün kendi içindeki lider değişimi nedeniyle farklılık gösterebilmektedir.

Örneğin Boko Haram'ın 2009 yılındaki isyanında siyasetçileri, polis güçlerini ve dinî makamları hedef alan ve daha az sofistike planlanmış saldırıları; el yapımı bombaların kullanıldığı ve belirli bir hedefin bulunduğu suikastlara, pusulara, intihar bombalamalarına ve adam kaçırmaya evrilmiştir.¹⁵² Boko Haram'ın diğer saldırı taktikleri arasında; işkence, tecavüz, evliliğe zorlama, çocukları örgüte militan olarak alma ve devletin altyapı sistemlerine karşı saldırılar bulunmaktadır.¹⁵³ 2015 yılında Nijerya ordusu ve ortakları tarafından Boko Haram'a yönelik düzenlenen operasyonlar sonucunda örgüt, ciddi bir toprak kaybı yaşamıştır.¹⁵⁴ Boko Haram bu kayıplarla başa çıkabilmek ve örgütün çöküşünü engellemek adına taktik değişikliğine gitmiş ve saldırılarında sınır ötesi operasyonları artırmıştır. Örgüt, saldırılarında genellikle cami, pazar gibi kalabalık yerleri seçmekte ve daha fazla sivil kaybına yol açarak ses getirmeyi hedeflemektedir. Bunun dışında saldırıların bir diğer dikkat çeken özelliği de intihar saldırılarında kadınların kullanılmasıdır.¹⁵⁵ 2016 yılında Quartz'da yayımlanan bir habere göre Boko Haram'ın intihar bombacısı olarak çocukları kullandığı ve bunların %75'inin kız çocukları olduğu kaydedilmiştir.¹⁵⁶

Bölgede faaliyet gösteren bir diğer örgüt ISWAP'ın, daha gelişmiş teknolojik araçlar kullanarak saldırılarını gerçekleştirdiği kaydedilmiştir. IISS (International Institute for Strategic Studies) tarafından paylaşılan araştırmada, ISWAP'ın el yapımı patlayıcıları taşımak için teslimat dronlarını kullandığı ortaya konulmuştur. Boko Haram'da görülen zorunlu taktik değiştirmenin ISWAP'ta da yaşandığı görülmektedir.¹⁵⁷

Gerek Nijerya güvenlik güçlerinin operasyonları gerekse de Boko Haram ile girdiği çatışmalar ISWAP'ın faaliyet alanını önemli ölçüde daraltmış ve örgütün yeni stratejiler bulmasını zorunlu hâle getirmiştir. ISWAP'ın dron kullanımı; başlangıçta propaganda, gözetleme ve iletişim aracı olarak sınırlıyken artık daha kapsamlı bir boyuta evrilmiştir.¹⁵⁸ Örgütün kullandığı teknolojik araçlar içerisinde "uydu, android telefonlar, dronlar, Telegram ve WhatsApp gibi sosyal medya platformları, yüksek hızlı yazıcılar, dizüstü bilgisayarlar, yüksek çözünürlüklü dijital kameralar, Wi-Fi, mikrofon, telsiz ve arşivleme yazılımlarının" yer aldığı belirtilmiştir.¹⁵⁹ Örgütün medya ekibi ile ISWAP, başarılı bir yapı olarak gösterilmeye çalışılmaktadır.¹⁶⁰ ISWAP'ın bölgede taban kazanmak için takip ettiği bir diğer strateji ise bölge halklarıyla bir bağ kurulmak suretiyle etki alanını güçlendirmektir.¹⁶¹

İki grup arasındaki en belirgin farklar hedefler noktasında ortaya çıkmaktadır. Boko Haram; daha çok şiddet içermesi, sivillere yönelik intihar saldırıları ve mezhepçilik ile ön plana çıkmaktadır. ISWAP ise Boko Haram'a göre nispeten Müslüman sivillere yönelik şiddeti sınırlı tutmaktadır. Ayrıca ISWAP; militanlarının hareketlerini kontrol etmekte, kontrol ve takipleri için bilgisayarları kullanmaktadır.¹⁶² Sonuç olarak her iki örgütün saldırı şekilleri, hedef aldıkları kişiler ve taktikleri farklılık göstermektedir.

Somali'nin kuzeyinde daha çok dağlık bölgelerde aktif olan DEAŞ; Mogadişu, Puntland ve Aşağı Şabel bölgelerinde küçük çaplı el yapımı patlayıcılar (EYP) ile saldırılar gerçekleştirmektedir. Haraç taleplerini karşılamayan iş insanlarına yönelik şiddet ve hükûmet/güvenlik yetkililerine yönelik suikastlar düzenlemektedir.¹⁶³ Grup, el-Şebab'dan ayrıldıktan sonra ilk saldırısını 2016 yılında gerçekleştirmiş ve Mogadişu'da AMISOM konvoyunu hedef almıştır. DEAŞ-Somali saldırıyı EYP ile gerçekleştirdiğini duyurmuştur.¹⁶⁴ Örgütün diğer saldırı taktikleri ve hedefleri arasında; Somali hükûmet güçleri ve yetkililerine, hükûmet bağlantılı sivillere, Puntland güvenlik güçlerine, Afrika Birliği Misyonunun Somali'deki barış gücü askerlerine ve el-Şebab'a karşı saldırılar ile haraç alabilmek amacıyla iş insanlarına yönelik saldırılar bulunmaktadır.¹⁶⁵

DEAŞ-Mozambik, gerçekleştirdiği saldırılarda sivilleri, yerel hükûmet güvenlik güçlerini ve yabancı işçileri hedef almaktadır. Saldırıları genelde pusu kurarak ya da hafif silahlar, makineli tüfekler, EYP'ler, havan topları ya da RPG'ler kullanarak gerçekleştirmektedir. Örgütün saldırılarında 2017-2021 arasında 1.300'den fazla insan hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁶ Haziran 2024'te yayımlanan bir analizde, örgütün kilit liderlerini ve üslerini kaybettikten sonra yeni taktikler benimsemeye başladıkları belirtilmiştir. Buna göre DEAŞ-Mozambik'in, EYP kullanımını artırdığı ve saldırılarında çocuk asker kullandığı kaydedilmiştir. Mozambik İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, örgütün yeni taktikler benimseyerek yoğun ormanlardaki daha küçük kamplara dağılarak patlayıcı cihazları kullandığı ve son saldırılarda çocuk askerlerden faydalandığı kaydedilmiştir. Bunun da örgüt içinde bir lider değişiminin yaşandığına işaret ettiği ifade edilmiştir.¹⁶⁷

Sonuç olarak DEAŞ'ın Afrika'daki operasyonel sahaları, eylem analizleri ve stratejileri üzerine yapılan incelemeler, örgütün farklı bölgelerdeki etkinliklerini ve bu etkinliklerin bölgesel dinamiklerle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Afrika'da DEAŞ bağlantılı saldırılar özellikle Sahel, Çad Gölü havzası ve Somali gibi bölgelerde yoğunlaşmıştır. Sahel bölgesi, DEAŞ Sahel Vilayeti ve el-Kaide bağlantılı JNIM gibi örgütlerin etkisiyle Afrika, terör eylemlerinin merkezi konumuna yükselmiştir. Bu bölgede özellikle Burkina Faso, Mali ve Nijerya sınırlarının kesiştiği doğal kaynak bakımından zengin Liptako-Gourma bölgesi dikkat çekmektedir. Buradaki saldırılar daha çok devlet kontrolünün zayıf olduğu alanlarda gerçekleşmiştir.¹⁶⁸

Afrika'da Radikalleşmeye Karşı Koymaya Yönelik Çalışmalar

Radikalleşme ve teröre dair her düzeyde/alanda gerçekleşen çalışmalar, bugün büyük bir literatürün ve politika setinin ortaya çıkışına yol açmıştır. Küresel çapta pek çok kurum; radikalleşmenin kökenlerini, gerekçelerini, araçlarını, biçimlerini ve genel olarak süreçlerini analiz etmek ve somut bir karşılık verebilmek amacıyla esaslar ve yöntemler geliştirmektedir. Afrika'da şiddet içerikli radikalleşmeye

yönelik adımlar, bu genel çerçevenin dışında değildir. Aynı birikimden Afrikalı toplumlar da istifade etmektedir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve NATO gibi güvenlik merkezli uluslararası kurumların yanı sıra Afrika Birliği ve AB'nin de Afrika'daki radikalleşmeyle ilgili düşünsel ve pratik çabaları söz konusudur. Elbette bu konuda akademik metin üretimi kadar somut politikaların belirlenmesi de önemlidir. Radikalleşmenin kaynaklarına ve süreçlerine odaklanan söz konusu çabaların benzer ve farklı içerikleri mevcut olabilmektedir. Radikalleşme sürecinden çok terörizm süreçlerine odaklansa da AGİT'in odaklandığı stratejik konular büyük oranda ortak bir çerçeveyi ifade etmektedir.¹⁶⁹

- teröre karşı uluslararası hukuk normlarının ve standartlarının geliştirilmesi, terör suçlarına dair uluslararası hukuki iş birliği,
- radikalleşme ve aşırı akımların kökenlerinin anlaşılması, çok boyutlu yaklaşımlarla karşı koyulması,
- terörizmin finansmanının önlenmesi,
- internetin terörist amaçlarla kullanılmasının engellenmesi,
- terörizm karşıtı konularda diyalog ve iş birliğinin (özellikle devlet ve özel sektör/sivil toplum arasında kamu-özel ortaklığının) artırılması,
- kitlesel imha silahlarının sınırlandırılması hakkında BMGK'nin 1540 sayılı (2004) kararının uygulanmasına dair ulusal düzeydeki çabaların güçlendirilmesi,
- terörle mücadele tedbirleri bağlamında dahi temel insan hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi.

Bu konuların farklı kurumlar ve eğilimler doğrultusunda dönüşüm geçirebildiği kabul edilse de genel hatlarıyla çalışma yapılan alanlar söz konusu biçimdedir. Özellikle 11 Eylül sonrasında terörle mücadeleyle ilişkin pek çok kararın alındığı BM'de "şiddet içerikli radikalleşme" kavramı doğrudan doğruya BM Güvenlik Konseyinin gündemine 24 Eylül 2014 tarihinde 2178 numaralı kararla dâhil olmuştur.¹⁷⁰ Söz konusu kararda:

- ayrımcı, aşırılık yanlısı ve şiddet içeren söylemlerle mücadele edilmesi,
- bu söylemlerin yerel halklarda karşılık bulmaması için hoşnutsuzlukların giderilmesi,
- radikal silahlı örgütlerin propagandalarına karşı stratejilerin geliştirilmesi,
- gençlerin, kadınların, ailelerin, dinî grupların, kültürel kümelerin ve kanaat önderlerinin radikalleşmeye karşı harekete geçirilmesi öngörülmektedir.

BM sistemi içindeki farklı organların varlığı, elbette BM'nin çok boyutlu gayretlerini mümkün kılmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve cinsiyet eşitliği organı olan UN Women kurumları, diğerleri gibi şiddet içeren radikalleşmeye karşı çalışmalar yürütmektedir. UN Women, yoksulluk ve çatışmanın pençesinde yaşam mücadelesi veren kadınların temel hak ve hürriyetlerine kavuşmasıyla ilgilenmektedir.¹⁷¹

“İnsani güvenlik” kavramını 1994 yılında ortaya atan UNDP ise radikalleşmeyle mücadelenin, kalkınma seviyesinin yükseltilmesiyle mümkün olacağına dair bir paradigmaya sahiptir. Böylece radikalleşmenin ve radikal örgütlerin temel hedef kitlesi olan, sosyoekonomik olarak zayıf ve siyasi olarak dışlanmış kesimlerin hoşnutsuzluk kaynağı olan güvensizlik ve temel ihtiyaçlarına erişememe meselelerinin çözümüne daha fazla alan açmaktadır. Afrika’da radikalleşme, kuzey ülkelerinin Afrika’ya yaklaşımında kalkınma ve iş birliği alanıyla çözüm aranan bir anlam kazanmaktadır. UNDP, Afrika’daki 21 ülkede şiddet içeren radikalleşmeye karşı bölgesel ve ulusal düzeyde programlar yürürlüğe koymuştur. ECOWAS ve IGAD gibi bölgesel kalkınma otorite ve komisyonları yoluyla veya doğrudan bahsi geçen 21 ülkede kalkınma yaklaşımı temelinde radikalleşme karşıtı projelere teknik ve finansal destek sunmaktadır.¹⁷²

Afrika Birliğinin, başta BM olmak üzere çeşitli uluslararası kurumlar ve devletlerle yürüttüğü çalışmalara ek olarak müstakil gayretleri de dikkate değerdir.¹⁷³ Birliğin kurulmasına destek olduğu Kofi Annan Uluslararası Barış Koruma Eğitim Merkezi (Kofi Annan International Peacekeeping Training Center, KAIPTC)¹⁷⁴ ve doğrudan organı olan Afrika Terörizm Araştırma ve Etüt Merkezi (African Centre for the Study and Research on Terrorism, ACSRT)¹⁷⁵ radikalleşmeyle mücadelede düşünce üretimi ve eğitimin gerçekleştiği temel yapılar olarak görülmektedir. KAIPTC, sivil ve askerî alanlardaki lisansüstü programlarıyla ACSRT ise doğrudan şiddet içeren radikalleşmeyle ilgili akademik çalışmalarıyla mücadele sürecine katkı yapmaktadır. Bu kurumlar aracılığıyla şiddet içeren radikalleşmeyi önleme veya karşı koyma kursları, toplumsal saha araştırmaları, psikolojik destek ve rehabilitasyonlar gerçekleştirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ VE ÖNERİLER

Siyasi/ekonomik hoşnutsuzluklar ve ideolojik angajmanın radikal silahlı gruplara katılımların merkezi olduğu düşünülse de Afrika'da bu katılımların, etnik aidiyetlere daha fazla dayalı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Etnik rekabet ve gerilimler yalnızca bu ülkelerdeki sivil siyasetin işleyişine değil, örgütlerin oluşumuna da fazlasıyla etki etmektedir. Buna bağlı olarak siyasi veya sosyoekonomik ayrışmaların yanı sıra etnik ayrışmalar ve hasımlıklar da şiddet içeren radikalleşmeyi etkilemektedir. Afrika'da şiddet içeren radikalizmle mücadele adına UNDP'nin sunduğu öneriler, pek çok örnekte olduğu gibi bütüncül programlara ihtiyaç duyulduğunu belgelemektedir.¹⁷⁶

- Hedef ülkelerde hukukun üstünlüğü ve insan haklarının her şekilde korunması; radikalleşmeyle mücadele sürecinde de bu olguların ihlal edilmesinin önlenmesi.
- Yolsuzlukla mücadele edilmesi.
- Katılımcı siyasi karar alma süreçlerinin geliştirilmesi, sosyal-siyasi dışlamaların önüne geçilmesi ve ulusal/yerel düzeylerde sivil alanın güçlendirilmesi; sivil toplumun desteklenmesi.
- Risk grupları için etkili sosyoekonomik alternatiflerin oluşturulması.
- Özellikle güvenlik ve temel hizmetler konusunda hükûmetlerin ve yerel otoritelerin kapasitesinin güçlendirilmesi.
- Eski radikallerin, iltisaklı grupların ve mahkûmların topluma entegrasyonunun, istihdam konuları da dâhil olmak üzere bir süreç olarak yönetilmesi, kanaat önderleri gibi muteber ve ılımlı aktörlerin radikalleşmeye karşı desteklenmesi.
- Toplumsal uyumun inşasında gençlerin ve kadınların rolünün desteklenmesi.
- Şiddet içeren radikalleşmeyi yaygınlaştıran silahlı grupların argümanlarına karşı inanç grupları ve dinî liderlerle birlikte hareket edilmesi.
- İnsan hakları ve hoşgörünün teşvik edilmesinde medya ile uyumlu ve etkin şekilde çalışılması.
- Eğitimin her aşamasında; insan hakları ve evrensel kültüre yönelik saygı gibi hususların öne çıkarılması.

Afrika'daki sosyal, siyasi ve ekonomik problemlere odaklanan çözüm önerilerine ek olarak Afrika Birliğinin kıtadaki radikalleşme biçimlerine ve radikalleşmeyle mücadele süreçlerine ilişkin tekliflerinden de söz edilebilir.¹⁷⁷

- Afrika'daki radikal gruplara katılımların yol açtığı etnik gerilimlerin dikkate alınması ve çatışma içindeki sosyal gruplar arasındaki anlaşmazlıklar için arabuluculuk faaliyeti yürütülmesi.
- Güvenlik paydaşlarının; sivil toplum kuruluşları, özel sektör mensupları ve cemaat liderleri başta olmak üzere pek çok kesimin katılımıyla genişletilmesi.
- Radikalleşmenin yaygınlaşmasını önlemek için etkin kalkınma ve eğitim programlarının yürütülmesi.

- Radikal silahlı grupların eylemleri ve sosyal gruplar arasındaki şiddetin önlenmesi maksadıyla güvenlik güçlerinin, kadınların, gençlerin, kendini savunmak zorunda kalan sivil grupların ve dinî liderlerin koordinasyonunun ve karşılıklı bilgi/istihbarat paylaşımının sağlanması.
- Kendi toplumunu şiddetten korumaya çalışan sivil grupların operasyonel adımlarla desteklenmesi.

Özetle Afrikalı devletlerin "kendi kendine yetecek kapasiteye ve her alanda daha bağımsız bir yapıya sahip olmaları, katılımcı ve demokratik bir siyasal düzen kurmaları, otorite ve toplumsal aidiyete dair sorunları çözmeleri; siyasi dışlama, ayrımcılık ve hak ihlalleri olarak görülen uygulamaları gözden geçirmeleri, etnik rekabeti geride bırakarak ortak bilinç paydasında yer almaları, marjinalleşen ve radikalleşen sosyal grupları/bireyleri rehabilite etmeleri" radikalleşmeyle mücadelede bütüncül bir yaklaşımın parçaları olarak görülmelidir. Güçlü toplumlar¹⁷⁸ ve toplumla bütünleşmiş devletlerin varlığı söz konusu olduğunda, dış müdahalelerin etki ve yönlendirmeleri elbette sınırlandırılabilir.

Bu değerlendirmeler ışığında Afrika'da şiddet içeren radikalleşmeyle mücadelenin başarılı olabilmesi için yalnızca terörist yapıların bastırılması yeterli değildir. Bu yapılara yaşam alanı sunan siyasal dışlama pratikleri, ekonomik yoksunluklar, etnik bölünmeler ve yönetim zaaflarının da eş zamanlı olarak ele alınması gerekmektedir. Ulusal hükûmetlerin, uluslararası örgütlerin ve yerel toplulukların birlikte hareket ettiği, güvenlik politikaları ile kalkınma hedeflerinin birbirini tamamladığı bir stratejik vizyon oluşturulmadığı sürece radikal ideolojilerin dönüşerek yeniden üretileceği bir zemin hep var olacaktır.

Bu bağlamda Afrika'da radikal şiddetin önlenmesi ve geriletilmesi için önerilen politikalar, yalnızca güvenlik sektörü reformlarını değil; aynı zamanda sosyal adaleti, kapsayıcı yönetimi, ekonomik kalkınmayı ve toplumsal barışı da kapsamalıdır. Söz konusu çok boyutlu yaklaşım benimsendiğinde, kıta ülkeleri yalnızca DEAŞ benzeri şiddet yapılarını değil, aynı zamanda onların ideolojik ve yapısal olarak beslediği zeminleri de ortadan kaldırma yolunda anlamlı ilerleme kaydedebilir.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

KAYNAKÇA VE NOTLAR

- ¹ 1996 ve 1998 yıllarında Usame bin Ladin tarafından yayımlanan ve tüm Müslümanları, Hristiyan ve Yahudilere karşı cihada çağıran fetvalar; Usame bin Ladin'in Afganistan/Pakistan sınırına yerleştiği ve el-Kaide'nin Afrika'daki ilk operasyonlarını gerçekleştirdiği döneme tekabül etmektedir.
- ² Durac, Vincent. "Crisis and New Agenda of the Arab States", Mediterranean Yearbook, 2015, 37-38. Erişim Adresi: <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/01/The-Role-of-Non-State-Actors-in-Arab-Countries-after-the-Arab-Uprisings.pdf> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ³ Bin Ladin tarafından oluşum aşamasında olan el-Kaide'nin operasyonel hamleleri için ilk olarak Afrika'yı seçmesi sadece ABD unsurlarının bölgede güvenlik anlamında kırılganlığıyla ilgili değil; aynı zamanda Afrika ülkelerinin kısıtlı devlet kapasiteleri nedeniyle el-Kaide'nin deşifre olmadan operasyonları yürütebilme imkânıyla ve ülkelere geri dönen Afgan Araplardan operasyonel anlamda en iyi şekilde faydalanma amacıyla ilişkilidir.
- ⁴ The Soufan Center. "IntelBrief: Jihadist Groups Threaten to Destabilize the Sahel and Coastal West Africa", IntelBrief, N.Y.: The Soufan Group, Nisan 4, 2023, Erişim Adresi: <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2023-april-4/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025]; The Soufan Center. "IntelBrief: The Sahel Continues to Struggle with a Surge of Jihadist Terrorism", IntelBrief, N.Y.: The Soufan Group, Mart 8, 2023, Erişim Adresi: <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2023-march-8/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025]; Gardner, Frank. "Is Africa Overtaking the Middle East as the New Jihadist Battleground?", BBC, Aralık 3, 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-africa-55147863> [Erişim Tarihi: 30.06.2025]; Zelin, Aaron Y. "The Islamic State on the March in Africa", Policy Analysis, PolicyWatch, The Washington Institute for Near East Policy, Mart 1, 2024; Center for Preventive Action. "Violent Extremism in the Sahel", Violent Extremism in the Sahel, Global Conflict Tracker, Council on Foreign Relations (blog) (ACLED), Şubat 14, 2024, Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/violent-extremism-sahel> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁵ Risen, James ve Weise, Benjamin. "Before Bombings, Omens and Fears", Ocak 9, 1999, Erişim Adresi: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/africa/010999africa-bomb.html> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁶ Astill, James. "Strike one", The Guardian, Kasım 26, 2017, Erişim Adresi: https://www.theguardian.com/world/2001/oct/02/afghanistan.terrorism3?CMP=share_btn_url [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁷ Barletta, Michael. "Chemical Weapons in the Sudan: Allegations and Evidence", Non-Proliferation Review, VI(1)/Fall, 1998, Erişim Adresi: <https://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/npr/barlet61.pdf> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁸ Alvi, Hayat. "Terrorism in Africa", Insight Turkey, 21(1), 2019.
- ⁹ Alvi, Hayat. "Terrorism in Africa"; Alvi, Hayat. "The Diffusion of Intra-Islamic Violence and Terrorism: The Impact of the Proliferation of Salafi/Wahhabi Ideologies", Middle East Review of International Affairs 18(2) 2014.
- ¹⁰ Pretoryanizm, ordunun siyasal yaşama yoğun biçimde müdahale ettiği ve askerî aktörlerin siyasetin ana belirleyicisi hâline geldiği durumu ifade eder. Bu kavram özellikle siyasi kurumların zayıf olduğu ülkelerde askerî darbeler/vesayet süreçlerini tanımlamak için kullanılır. Bk. Finer, Samuel E. The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics. 2. Baskı, Boulder, CO: Westview Press, 1988.

- ¹¹ Kennedy, Dane. "Decolonization: A Very Short Introduction", Oxford University Press, New York, 2016: 69-70.
- ¹² Yiğit, Murat. "Batı Afrika'da Pretoryanizmin Sosyopolitik Kökenleri", ed. İsmail Ermağan, Asena Boztaş, Yunus Turhan, Dünya Siyasetinde Afrika-8 içinde, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022: 111-128.
- ¹³ Costantini, Dino. "Mission civilisatrice, La Découverte", Paris, 2008: 14-27.
- ¹⁴ Kalın, İbrahim. "İslam ve Batı", İSAM Yayınları, Ankara, 2007: 128. Ayrıca bk. Kalın, İbrahim. "Barbar, Modern, Medeni (Medeniyet Üzerine Notlar)", İnsan Yayınları, 2022.
- ¹⁵ Bk. Shillington, Kevin. "History of Africa" 4. Baskı, Londra, Red Globe Press, 2019.
- ¹⁶ Bk. Easterly, William. "The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good", Londra, Birleşik Krallık: Oxford University Press, 2007; Kipling, Rudyard. "The White Man's Burden: A Poem.", New York: Doubleday and McClure Co., 1899.
- ¹⁷ Pierre-Olivier de Broux ve Bérengère Piret, "Le Congo était fondé dans l'intérêt de la civilisation et de la Belgique" - La Notion de Civilisation Dans la Charte Coloniale, Revue Interdisciplinaire D'études Juridiques, Paris, vol. 83, 2019/2: 51-80.
- ¹⁸ Bu tarz bir anlatı için bk. Georg Wilhelm Friedrich, Hegel. "The Philosophy of History", Dover Philosophical Classics, New York, 2004.
- ¹⁹ Givens, Terri E. "The Roots of Racism: The Politics of White Supremacy in the US and Europe", Bristol University Press, 2022: 47-61.
- ²⁰ Mamdani, Mahmoud. "Postkolonyal Afrika'da Siyasal Şiddeti Anlamlandırmak", Hece Dergisi Afrika Özel Sayısı, 2017: 344-365.
- ²¹ Ethnic Power Relations (EPR). Dataset Family 2021, ETH Zürich, Erişim Adresi: <https://growup.ethz.ch/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ²² Bektaş, Mehmet Halil Mustafa. "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Anti-Balaka: Siyasal Güç Mücadelesinden Mezhepsel Şiddete Dönüşen Eylemlerinin Analizi", ed. Hasan Acar, Serkan Yenil, Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri içinde, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020: 315-337.
- ²³ Huntington, Samuel P. "Political Order in Changing Societies", Yale University Press, 1968: 193-194.
- ²⁴ A.g.e.
- ²⁵ A.g.e.
- ²⁶ Roessler, Philip. "Ethnic Politics and State Power in Africa: The Logic of the Coup-Civil War Trap", Cambridge University Press, 2017: 207-266.
- ²⁷ Mentan, Tatah. "Dilemmas of Weak States Africa and Transnational Terrorism in the Twenty-First Century", Routledge, New York, 2004: 123-137.
- ²⁸ UNDP. "Sur les Chemins de L'extrémisme en Afrique: Les Voies de Recrutement et de Désengagement", Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Radikalleşme Raporu, Cenevre, 2023: 42.
- ²⁹ Crowley, Robert ve Wilkinson, Henry. "Boko Haram: A New Threat in West Africa", ed. Laurent Bossard, In Conflict over Resources and Terrorism: Two Facets of Insecurity, Sahel and West Africa Club, OECD Publishing, 2013: 99-112.

- ³⁰ Silloun, Max. "Oil, Politics and Violence: Nigeria's Military Coup Culture (1966-1976)", Algora Publishing, New York, 2009: 97.
- ³¹ Marc-Antoine Pérouse de Montclos. "La Violence Ethnique à L'épreuve des Faits : Le cas du Nigeria", *Revue Tiers-Monde*, Paris, no. 176, 2003/4: 857-881.
- ³² Bosi, Lorenzo. "Donatella Della Porta, and Stefan Malthaner, Organizational and Institutional Approaches: Social Movement Studies Perspectives on Political Violence", In Erica Chenoweth vd. (eds.), *The Oxford Handbook of Terrorism*, Oxford Handbooks, 2019.
- ³³ Alimi, Eitan Y., Demetriou, Chares ve Bosi, Lorenzo. "The Dynamics of Radicalization: A Relational and Comparative Perspective", Oxford University Press, 2015.
- ³⁴ Alegöz, Halil İbrahim. "Key Approaches in Radicalization Research: A Literature Review", *Journal of Ibn Haldun Studies*, Ibn Haldun University, vol. 9(1), 2024: 59-75.
- ³⁵ Piazza, James A. "Powerty, Minority Economic Discrimination and Domestic Terrorism", *Journal of Peace Research*, 48(3), 2011: 350; O'Duffy, Brendan. "Radical Atmosphere: Explaining Jihadist Radicalization in the UK", *Political Science and Politics*, 41(1), 2008: 40.
- ³⁶ Goodwin, James. "A Theory of Categorical Terrorism", *Social Forces*, 84(4), 2006: 20-35.
- ³⁷ Humphreys, Macartan ve Weinstein, Jeremy. "Who Fights? The Determinants of Participation in Civil War", *American Journal of Political Sciences*, 52(2), 2008: 440; Bowen, John. "Why the French Don't Like Headscarves: Islam, the State and Public Space", Princeton University Press, 2008.
- ³⁸ Pape, Robert. "The Strategic Logic of Suicide Terrorism, *American Political Science Review*", 97(3), 2003: 344; Hoffman, Bruce. "The Myth of Grassroots Terrorism: Why Osama bin Laden Still Matters, *Foreign Affairs*", 87(3), 2008: 213-235. Ayrıca bk. Burgat, François. "L'islamisme à l'heure d'al-Qaïda", Paris La Découverte, 2010.
- ³⁹ Atran, Scott. "Genesis of Suicide Terrorism Science", no. 299, 2003: 1534-1539; Goldring, Maurice. "Renoncer à la Terreur", Du Rocher, Paris. 2005.
- ⁴⁰ Benslama, Fethi. "Un Furieux Désir de Sacrifice", *Le Surmusulman*, Paris, Seuil, 2016: 85; Guenifi, Asma. "Le Profil Psychologique de L'engagement Dans le Salafisme", *Cahiers de la Sécurité et de la Justice*, no. 30, 2014: 27.
- ⁴¹ Borum, Randy. "Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories", *Journal of Strategic Security* 4(4), 2012: 7-36.
- ⁴² Bosi, L., Demetriou, C., ve Malthaner, S. "Dynamics of Political Violence: A Process-Oriented Perspective on Radicalization and the Escalation of Political Conflict", Routledge Press, 2014. Ayrıca bk. Alegöz, Halil İbrahim. "A Processual Approach to Political Violence Phenomenon in Somalia: An Assessment of the Political Opportunities and Threats", *FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 22, 2023: 1-22, Erişim Adresi: <https://doi.org/10.16947/fsmia.1408406> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁴³ Bk. "The African Diaspora and Its Influence on Africa's Self-Identity Crisis and Global Image", *African and Global Issues Quarterly* 5(1), 2025: 38-58.
- ⁴⁴ Benson, David. "Why the Internet is not Increasing Terrorism", *Security Studies*, 23(2), 2014: 293-328; Weimann, Gabriel. "Terror on The Internet: The New Arena, the New Challenges", Washington, United States Institute of Peace, 2006. Ayrıca bk. Seib, Philip ve Janbeck, Dana. "Global Terrorism and New Media: The Post al-Qaeda Generation", New York, Routledge, 2010; Ducol, Benjamin. "Devenir Djihadiste à l'heure du web, Québec", Université Laval, [Doktora Tezi], 2014: 248.

- ⁴⁵ Bourekba, Moussa. "Climate Change and Violent Extremism in North Africa", Cascades - Barcelona Centre for International Affairs (CIDOB), 2021: 14.
- ⁴⁶ A.g.e.
- ⁴⁷ Örnek bir çalışma için bk. Della Porta, Donatella. "Clandestine Political Violence", Cambridge University Press, 2013. Ayrıca bk. Della Porta, Donatella. "Political Violence and the State", Cambridge University Press, 1995.
- ⁴⁸ Bourekba, 2021, ss. 10-12.
- ⁴⁹ Yiğit, Murat. "Afrika'da Askeri Darbeler ve Dış Müdahale", Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023: 567.
- ⁵⁰ Schmidt, Elizabeth. "Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror of New Approaches to African History", Cambridge University Press, 2013.
- ⁵¹ Pabanel, Jean Pierre. "Les coups d'Etat militaires en Afrique Noire", Harmattan, Paris, 2000: 57-60.
- ⁵² Boston University Global Development Policy Center. Chinese Loans to Africa Database, Erişim Adresi: <https://www.bu.edu/gdp/chinese-loans-to-africa-database/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁵³ Diarra, Lassina. "Radicalisation et Perception de la Menace Terroriste Dans L'extrême Nord de la Côte d'Ivoire: Le Cas De Bounkani, Timbuktu Institute" African Center for Peace Studies, Dakar, 2017: 26.
- ⁵⁴ Ammour, Laurence Aida "La pénétration Wahhabite en Afrique, Rapport de Recherche", Cf2R, Centre Français de Recherche Sur le Renseignement, Paris, 2018: 21-23.
- ⁵⁵ Ngassam, Rodrigue Nana. "Historique et Contexte de L'émergence de la Secte Islamiste Boko Haram Au Cameroun", Cahier Thucydide no. 24, Rapport De Recherche, Centre Thucydide-Analyse et Recherche en Relations Internationales, Paris, ss. 6-30.
- ⁵⁶ Malthaner, Stefan ve Waldmann, Peter. "The Radical Milieu: Conceptualizing the Supportive Social Environment of Terrorist Groups", Studies in Conflict & Terrorism 37(12), 2014: 979-98. Erişim Adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2014.962441> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁵⁷ Cilliers, Jakkie. "L'Afrique et le Terrorisme, Afrique Contemporaine", no. 209, Brüksel, 2004/1: 92.
- ⁵⁸ Ngassam, 2020, ss. 9-11.
- ⁵⁹ ECOWAS/CEDEAO. "Financement du Terrorisme en Afrique de l'Ouest, Rapport Gafi", Le Groupe Intergouvernemental d'Action Contre le Blanchiment d'Argent en Afrique de l'Ouest (GIABA), Paris-Dakar, 2013: 19-33.
- ⁶⁰ Heniyye, Hasan Ebû ve Rummân, Muhammed Ebû. "Tanzîmu'd-devleti'l-İslâmiye", Friedrich Ebert Stiftung, Amman, 2015: 34.
- ⁶¹ Heniyye ve Rummân, 2015.
- ⁶² Heniyye ve Rummân, 2015, ss. 34-35; "The Many Names of ISIS (Also Known as IS, ISIL, SIC and Da'ish)", The Economist, Eylül 28, 2014, Erişim Adresi: <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/09/economist-explains-19> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁶³ Heniyye ve Rummân, 2015, ss. 200-201; Er-Rakb, Salih Hüseyin. "Ed-Devletu'l-İslâmiyye DEAŞ", Gazze Filistin, t.y, 3.
- ⁶⁴ Bk. Heniyye ve Rummân, 2015.
- ⁶⁵ Er-Rakb, Ed-Devletu'l-İslâmiyye DEAŞ, 8-9.

⁶⁶ A.g.e.

⁶⁷ Goudarzi, M. H. "Daesh Seeking Second State in Africa", Taghrib News, Temmuz 6, 2021, Erişim Adresi: <http://www.taghribnews.com/en/report/510526/daesh-seeking-second-state-in-africa> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁶⁸ U.S. Department of State. "Country Reports on Terrorism 2020", Aralık 16, 2021, Erişim Adresi: <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2020/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁶⁹ United Nations. "Battle Against Da'esh, a 'Long-Term Game' Voronkov tells Security Council", Şubat 9, 2022, Erişim Adresi: <https://news.un.org/en/story/2022/02/1111602> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷⁰ U.S. Department of State. "Country Reports on Terrorism 2020".

⁷¹ Zelin, Aaron Y. "Devletun İslamiyetun Mutekamiletun A'lemiyen", The Washington Institute for Near East Policy, Temmuz 18, 2024, Erişim Adresi: <https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/dwlt-aslamyt-mtkamlt-almyaan> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷² Kökçam, Selami. "Terör Örgütü DEAŞ'ın Afrika'daki Varlığı", TRT Haber, Nisan 12, 2021, Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/teror-orgutu-deasin-afrikadaki-varligi-572146.html> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷³ McFate, Jessica Lewis vd. "Isis's Global Messaging Strategy Fact Sheet", Institute for the Study of War, 2014, Erişim Adresi: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/GLOBAL%20ROLLUP%20Update.pdf> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷⁴ Bacon, Tricia ve Warner, Jason. "Twenty Years After 9/11: The Threat in Africa-The New Epicenter of Global Jihadi Terror", CTC Sentinel, West Point, New York: Combating Terrorism Center, 14(7), 2021: 76-90.

⁷⁵ "İŞİD Hangi Ülkelerde, Ne Kadar Aktif?", BBC Türkçe, Haziran 27, 2015, Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150627_DEAŞ_cografyasi [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷⁶ Zelin, Aaron Y. "The Islamic State's Model", The Washington Post, Ocak 28, 2015, Erişim Adresi: <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/01/28/the-islamic-states-model/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷⁷ Barr, Nathaniel. "If at First You Don't Succeed, Try Deception: The Islamic State's Expansion Efforts in Algeria", Kasım 13, 2015, Erişim Adresi: http://www.jamestown.org/programs/tm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=44595&cHash=26ec1c1001c9fbadaee35008b6f2c174 [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷⁸ "Islamic State Leader Urges Attacks in Saudi Arabia: Speech", Reuters, 14 Kasım 2014, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-baghdadi-idUSKCN0IX1Y120141113/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁷⁹ Al-Khazen, Ibrahim. "Daesh/ISIS Claims Responsibility For Egypt Attack", t.y. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/daesh-isis-claims-responsibility-for-egypt-attack/2777348> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

⁸⁰ Bk. Kökçam, 2021.

⁸¹ Yılmaz, Şule. "DAİŞ Örgütü ve Afrika'daki Faaliyetleri", ed. Enver ARPA, Afrika'da Dini Siyasi Hareketler içinde, Nobel, 2022: 214.

- ⁸² "Boko Haram and the Islamic State West Africa Province", CRS Reports, Ocak 24, 2022. Erişim Adresi: <https://sgp.fas.org/crs/row/IF10173.pdf> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁸³ Husted, Tomás F. "Boko Haram and the Islamic State West Africa Province", Congressional Research Service, Şubat 24, 2022, Erişim Adresi: <https://sgp.fas.org/crs/row/IF10173.pdf> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁸⁴ Bk. Center for Preventive Action. "Violent Extremism in the Sahel", Council on Foreign Relations, Ekim 23, 2024, Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/violent-extremism-sahel> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁸⁵ "ISIS-Somalia", National Counterterrorism Center, Erişim Adresi: https://www.dni.gov/nctc/ftos/isis_somalia_fto.html#:~:text=MEMBERS%20Between%20100%20and%20400 [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁸⁶ Caleb Weiss. "State Department Designates Islamic State in DRC, Mozambique", Long War Journal, Mart 11, 2021, Erişim Adresi: <https://www.longwarjournal.org/archives/2021/03/state-department-designates-islamic-state-in-drc-mozambique.php> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁸⁷ Weiss. "State Department Designates Islamic State in DRC, Mozambique".
- ⁸⁸ Dahir, Abdinor Hassan. "The Rise of Daesh in Mozambique: A Threat Assesment", TRT World Research Centre, Ekim 7, 2020, Erişim Adresi: <https://researchcentre.trtworld.com/discussion-papers/the-rise-of-daesh-in-mozambique-a-threat-assessment/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁸⁹ A.g.e.
- ⁹⁰ International Committee of the Red Cross. "Mozambique: ICRC Director of Operations Says Combined Impact of Conflict And Extreme Weather in Cabo Delgado Threaten Public Health", Ekim 11, 2021, Erişim Adresi: <https://www.icrc.org/en/document/mozambique-icrc-director-operations-says-combined-impact-conflict-and-extreme-weather-cabo> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁹¹ Cebola, Tavares ve Kleinfeld, Philip. "Mozambique's Cabo Delgado: Militants Advance as Aid Access Shrinks", The New Humanitarian, Aralık 21, 2020, Erişim Adresi: <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/12/21/Mozambique-Cabo-Delgado-displacement-mass-killings> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁹² Yılmaz, 2022, s. 213.
- ⁹³ Lyammouri, Rida. "For Mali and the Sahel, New Tensions and Old - and Worsening - Security Problem", MEI Policy Center, Kasım 2021: 2, Erişim Adresi: <https://www.mei.edu/publications/mali-and-sahel-new-tensions-and-old-and-worsening-security-problem> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁹⁴ "Libya: Sirte Şehrinin Önemi Ne? Neden Tüm Taraflar İçin Kırmızı Çizgi?", Euro News, Haziran 22, 2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2020/06/22/libya-sirte-sehrinin-onemi-ne-neden-tum-taraflar-icin-kirmizi-cizgi> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁹⁵ "Cabo Delgado, Mozambique: A Resource-Rich War Zone", Global Oil & Gas Exit List, Erişim Adresi: <https://gogel.org/cabo-delgado-mozambique-resource-rich-war-zone> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁹⁶ "Mozambique-Mining and Mineral Resources", Privacy Shield Framework, Erişim Adresi: <https://gogel.org/cabo-delgado-mozambique-resource-rich-war-zone> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁹⁷ Alfido, Evanilde Rofina. "Terrorsim in Mozambique: Analysis of the Factors That Challenged the Mozambican Government on Resolution of the Problem", Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi, 3(2), 39-41, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3220964> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

- ⁹⁸ "Resources of Chad", Britannica, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/place/Chad/Resources> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ⁹⁹ Samuel, Malik. "Turning Away from Terrorism: Lessons from the Lake Chad Basin", ISS Today, Erişim Adresi: <https://issafrica.org/iss-today/turning-away-from-terrorism-lessons-from-the-lake-chad-basin> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁰⁰ Proto-devlet; idari olarak örgütlenmiş, bir dereceye kadar özerklik verilmiş ve tipik olarak (her zaman olmasa da) yerel bir etnik grup etrafında inşa edilmiş belirli bir siyasi birim türüdür. Bu tür birimler tarih boyunca özellikle daha büyük, bileşik devletlerde yaygındır. Pers İmparatorluğu'nun satraplıklarından Sovyetler Birliği'nin cumhuriyetlerine kadar siyasi yapı taşları olmuşlardır. Griffiths, Ryan D. "Age of Secession: The International and Domestic Determinants of State Birth", Cambridge University Press, 2017: 219.
- ¹⁰¹ International Crisis Group. "Facing the Challenge of the Islamic State in West Africa Province", Mayıs 16, 2019: 16-18.
- ¹⁰² Yılmaz, 2022, s. 206.
- ¹⁰³ Siegle, Joseph. "ISIS in Africa: Implications from Syria and Iraq", Africa Center for Strategic Studies, National Defense University, Erişim Adresi: <https://cisss.umd.edu/research-impact/publications/isis-africa-implications-syria-and-iraq> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁰⁴ Alamuddin, Baria. "DAESH on the Offensice Across Africa", Arab News, Şubat 10, 2019, Erişim Adresi: <https://www.arabnews.com/node/1449871> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁰⁵ Estelle, Perez. "Secure Communities: Stopping the Salafi-Jihadi Surge in Africa", Erişim Adresi: <https://www.aei.org/research-products/report/secure-communities-stopping-the-salafi-jihadi-surge-in-africa/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁰⁶ Martin, Michaela ve Solomon, Hussein. "Islamic State: Understanding the Nature of the Beast and Its Funding", Contemporary Review of the Middle East 4(1), 2017: 18-49.
- ¹⁰⁷ Caleb Weiss vd. "Fatal Transaction: The Funding Behind the Islamic State's Central Africa Province" Nexus Report, Global-Local Jihadist Nexus Project, Washington, D.C.: Program on Extremism at George Washington University, 2023; Zabyelina, Yuliya. "The 'Capone Discovery': Extortion as a Method of Terrorism Financing", Studies in Conflict & Terrorism, 45(5-6), 2022: 501-6; Blannin, Patrick. "Islamic State's Financing: Sources, Methods and Utilisation", Counter Terrorist Trends and Analyses, 9(5), 2017: 13-22; Stergiou, Dimitrios. "ISIS Political Economy: Financing a Terror State", Journal of Money Laundering Control, 19(2), 2016: 189-207; Martin ve Solomon, "Islamic State: Understanding the Nature of the Beast and Its Funding".
- ¹⁰⁸ Stergiou. "ISIS Political Economy: Financing a Terror State", 190.
- ¹⁰⁹ Martin ve Solomon. "Islamic State: Understanding the Nature of the Beast and Its Funding"; Stergiou. "ISIS Political Economy: Financing a Terror State"; Zabyelina. "The 'Capone Discovery': Extortion as a Method of Terrorism Financing".
- ¹¹⁰ Martin ve Solomon. "Islamic State: Understanding the Nature of the Beast and Its Funding"; Blannin. "Islamic State's Financing: Sources, Methods and Utilisation"; Stergiou. "ISIS Political Economy: Financing a Terror State"; Zabyelina. "The 'Capone Discovery': Extortion as a Method of Terrorism Financing"; Weiss vd. "Fatal Transaction: The Funding Behind the Islamic State's Central Africa Province."

- ¹¹¹ Martin ve Solomon. "Islamic State: Understanding the Nature of the Beast and Its Funding", 35-40; Blannin. "Islamic State's Financing: Sources, Methods and Utilisation", 15-20; Stergiou. "ISIS Political Economy: Financing a Terror State", 191-197.
- ¹¹² Le Billon, Philippe. "Oil and the Islamic State: Revisiting 'Resource Wars' Arguments in Light of ISIS Operations and State-Making Attempts", *Studies in Conflict & Terrorism* 46(8), 2021: 1.417-1.439.
- ¹¹³ Stefan Heißner vd. "Caliphate in Decline: An Estimate of Islamic State's Financial Fortunes", *The International Centre for the Study of Radicalization and Political Violence (ICSR)*, 2017: 5.
- ¹¹⁴ Stergiou. "ISIS Political Economy: Financing a Terror State" s. 197-199.
- ¹¹⁵ Hawala, bankacılık sistemine alternatif olarak işleyen, güvene dayalı ve kayıt dışı bir para transfer mekanizmasıdır. Afrika'da, finansal altyapının yetersiz olduğu bölgelerde, diaspora ödemeleri ve kırsal nüfusun finansal erişimi için kritik bir işleve sahiptir. Ancak sistemin devlet denetimi dışında çalışması, onu terörizmin finansmanı ve kara para aklama faaliyetleri açısından savunmasız hâle getirmektedir.
- ¹¹⁶ Weiss vd. "Fatal Transaction: The Funding Behind the Islamic State's Central Africa Province", s. 13-21.
- ¹¹⁷ Catrina Doxsee, Jared Thompson ve Marielle Harris. "The End of Operation Barkhane and the Future of Counterterrorism in Mali", *Critical Questions* (Washington, D.C.: The Center for Strategic and International Studies (CSIS), Mart 2, 2022, Erişim Adresi: <https://www.csis.org/analysis/end-operation-barkhane-and-future-counterterrorism-mali> [Erişim Tarihi: 30.06.2025]; Petrini, Benjamin. "Security in the Sahel and the End of Operation Barkhane", *Online Analysis The International Institute for Strategic Studies (IISS)*, Eylül 5, 2022, Erişim Adresi: <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2022/09/security-in-the-sahel-and-the-end-of-operation-barkhane/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹¹⁸ Tesfaye, Beza. "Climate Change and Conflict in the Sahel", *Discussion Paper, Managing Global Disorder* (New York: Council on Foreign Relations, Center for Preventive Action, Kasım 2022; Giannin, Alessandra. "Climate Change in the Sahel: Crisis or Opportunity", In *Unravelling the Sahel: State, Politics and Armed Violence*, ed. Camillo Casola, ISPI Dossier, Italian Institute for International Political Studies (ISPI), 2021: 37-39.
- ¹¹⁹ Bk. Bourekba, 2021, s. 18.
- ¹²⁰ A.g.e.
- ¹²¹ Africa Development Bank. "Human Development", Erişim Adresi: <https://www.afdb.org/en/knowledge/publications/tracking-africa%E2%80%99s-progress-in-figures/human-development> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹²² Walsh, Declan. "The World is Becoming More African", *New York Times*, Ekim 28, 2023, Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/interactive/2023/10/28/world/africa/africa-youth-population.html> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹²³ Arslan, Fatma Esma. "Sahel'de Teröre Bağlı Ölümler 15 Yılda Yüzde 2 Bin Arttı", *Anadolu Ajansı*, 22 Mart 2023, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sahelde-terore-bagli-olumler-15-yilda-yuzde-2-bin-artti/2852572> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹²⁴ Varin. "No Opportunity Lost: The ISWAP Insurgency in the Changing Climate of Lake Chad Region", s. 145-153.
- ¹²⁵ Nett, Katharina ve Rüttinger, Lukas. "Insurgency, Terrorism and Organised Crime in a Warming Climate: Analysing the Links Between Climate Change and Non-State Armed Groups", 2016: 10-19; Griffin, Thomas E. "Lake Chad: Changing Hydrography, Violent Extremism, and Climate-Conflict Intersection", *Expeditions with Marine Corps University Press*, 2020: 8-12.

- ¹²⁶ Regan, Joshua M. ve Young, Sean K. "Climate Change in the Horn of Africa: Causations for Violent Extremism", *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 16(2), 2024: 186-191.
- ¹²⁷ "Climate, Peace and Security Fact Sheet: Central African Republic"; "Climate, Peace and Security Fact Sheet: Democratic Republic of Congo", Fact Sheet, Climate-Related Peace and Security Risks Project, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), 2023.
- ¹²⁸ Shurkin, Michael., Grand-Clément, Sarah ve Fusaro, Paola. "What if France Ended Operation Barkhane?", Findings of the RAND Webinar on Operation Barkhane, RAND Corporation, Santa Monica, Calif and Cambridge, Birleşik Krallık, 2021.
- ¹²⁹ Bourekba, Moussa. "Countering Violent Extremism in The Mena Region: Time to Rethink Approaches and Strategies, EuroMesco", Policy Brief No. 63, European Institute of the Mediterranean, IEMED, 17 Mayıs 2016.
- ¹³⁰ Schmid, Alex. P. "Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review", ICCT Research Paper, International Centre for Counter Terrorism, The Hague, Netherlands, Mart 2013.
- ¹³¹ Renström, Emma A. ve Bäck, Hanna. "Exclusion and Radicalization: The Role of Individual Differences in the Relation Between Exclusion and Radicalization", In *Exclusion and Extremism: A Psychological Perspective*, ed. Michaela Pfundmair, Andrew H. Hales ve Kipling D. Williams, Cambridge: Cambridge University Press, 2024: 27-50.
- ¹³² Humphreys, Macartan ve Weinstein, Jeremy. "Who Fights? The Determinants of Participation in Civil War", *American Journal of Political Sciences*, 52(2), 2008: 440.
- ¹³³ Inter-réseaux: Développement Rural, Maps & Facts: Inégalités Croissantes au Sahel et en Afrique de l'Ouest, 23 Ekim 2019, Erişim Adresi: <https://www.inter-reseaux.org/ressource/maps-facts-inegalites-croissantes-au-sahel-et-en-afrique-de-louest/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹³⁴ Crettiez, Xavier., Seze, Romain., Ainine, Bilel ve Lindemann, Thomas. "Saisir Les Mécanismes de la Radicalisation Violente: Pour Une Analyse Processuelle Et Biographique Des Engagements Violents", Rapport de Recherche Pour la Mission de Recherche Droit et Justice, Institut National des Hautes Etudes de la Sécurité et de la Justice, Aralık 2017: 64-66.
- ¹³⁵ Azzam, Maha. "The Radicalization of Muslim Communities in Europe: Local and Global Dimensions", *The Brown Journal of World Affairs* 13(2), 2007: 123-134. Erişim Adresi: <http://www.jstor.org/stable/24590574> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹³⁶ Burgat, François ve Arqué, Pierre André. "Islamophobia, Discrimination and Exclusion as Drivers of Radicalisation Toward Violent Extremism", *Qualitative Analysis*, European Institute of the Mediterranean (IEMED), Erişim Adresi: <https://www.iemed.org/publication/islamophobia-discrimination-and-exclusion-as-drivers-of-radicalisation-towards-violent-extremism/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹³⁷ Alimi, Eitan Y., Demetriou, Chares ve Bosi, Lorenzo. "The Dynamics of Radicalization: A Relational and Comparative Perspective", New York: Oxford University Press, 2015: 24-59.
- ¹³⁸ Abbas, Tahir. "Countering Violent Extremism: The International Deradicalization Agenda", I.B. Tauris, 2021: 68-70.
- ¹³⁹ Koehler, Daniel. "Understanding Deradicalization: Methods, Tools and Programs for Countering Violent Extremism", Routledge, 2017: 290-295.

- ¹⁴⁰ Bk. Porta, Donatella Della. "Individual Commitment in the Underground", In *Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*, Cambridge Studies in Comparative Politics, Cambridge: Cambridge University Press, 1995: 165-186.
- ¹⁴¹ UNDP. "Preventing Violent Extremism Through Promoting Inclusive Development, Tolerance and Respect for Diversity, A Development Response to Addressing Radicalization and Violent Extremism", UN Development Program Report, New York, 2016: 25-39.
- ¹⁴² Abbas, 2021, ss. 153-156.
- ¹⁴³ Fildişi Sahili, Togo, Benin, Gana ve Nijerya gibi ülkelerde güneydeki ticaret ve enerji bakımından zengin topraklara rağmen kuzeyde geçim kaynaklarının oldukça sınırlı olması sosyoekonomik ve kimlik merkezli ayrışmaları beraberinde getirmektedir.
- ¹⁴⁴ Faye, Sylvain Landry. "Visages de la radicalisation religieuse dans les espaces carcéraux africains, Friedrich-Ebert-Stiftung", Paix et Sécurité, Rapport no. 24, Dakar, 2017: 25.
- ¹⁴⁵ Abbas, 2021, ss. 125-126.
- ¹⁴⁶ ECOWAS/CEDEAO. Financement du Terrorisme en Afrique de l'Ouest, Rapport Gafi, Le Groupe Intergouvernemental d'Action Contre le Blanchiment d'Argent en Afrique de l'Ouest (GIABA), Paris-Daka, Ekim 2013: 19-33.
- ¹⁴⁷ Africa Center for Strategic Studies. "Africa's Active Militant Islamist Groups", Washington, D.C., Ocak 29, 2024.
- ¹⁴⁸ Adela, Gershon. "Small Fires Causing Large Fires: The Rise of Boko Haram in Northeastern Nigeria and Its Transnational Posture in the Lake Chad Basin", *The Journal of Intelligence, Conflict and Warfare*, 2021: 46.
- ¹⁴⁹ "ISIS-Somalia", Counter Terrorism Guide, Eylül 2022.
- ¹⁵⁰ Sönmez, Göktuğ ve Arslan, M. Enes. "Terrorism in Mozambique: Ansar al-Sunna and International Actors", ORSAM, Haziran 2021: 9.
- ¹⁵¹ "Actor Profiles: Islamic State Mozambique (ISM)", ACLED, Ekim 30, 2023.
- ¹⁵² Onuoha, Freedom C. "Why Do Youth Join Boko Haram?", United States Institute of Peace, Haziran 2014: 2.
- ¹⁵³ "Nigeria", Global Centre for the Responsibility to Protect, Mayıs 31, 2024.
- ¹⁵⁴ "A Decade After Chibok: Assessing Nigeria's Regional Response to Boko Haram", ACLED, Nisan 16, 2024.
- ¹⁵⁵ Voronkova, Anastasiya. "Boko Haram's Cross-Border Attacks: Tactical Manoeuvring to Mitigate Weakness", IISS, Temmuz 19, 2017.
- ¹⁵⁶ Kazeem, Yomi. "Boko Haram Has Stepped up its Use of Children as Suicide Bombers and Most of Them are Girls", Quartz, Nisan 12, 2016.
- ¹⁵⁷ Figueiredo, Barbara Morais. "The Use of Uncrewed Aerial Systems by Non-State Armed Groups: Exploring Trends in Africa." UNIDIR Building a More Secure World, Temmuz 11, 2024, Erişim Adresi: <https://unidir.org/publication/the-use-of-uncrewed-aerial-systems-by-non-state-armed-groups-exploring-trends-in-africa/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁵⁸ Dahiru, Aliyu. "How Drones Are Changing the Face Of Terrorism In Africa", HumAngle, Şubat 26, 2024, Erişim Adresi: <https://humanglemedia.com/how-drones-are-changing-the-face-of-terrorism-in-africa/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].

- ¹⁵⁹ ISS Africa. "ISWAP's Use of Tech Could Prolong Lake Chad Basin violence | ISS Africa," t.y., Erişim Adresi: <https://issafrica.org/iss-today/iswaps-use-of-tech-could-prolong-lake-chad-basin-violence> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁶⁰ Samuel, Malik. "ISWAP's Use of Tech Could Prolong Lake Chad Basin Violence", IISS, Nisan 13, 2023.
- ¹⁶¹ "Facing the Challenge of the Islamic State in West Africa Province", International Crisis Group, Mayıs 16, 2019.
- ¹⁶² "JAS vs. ISWAP: The War of the Boko Haram Splinters", International Crisis Group, Mart 28, 2024.
- ¹⁶³ "Islamic State in Somalia (ISS)", European Union Agency for Asylum (EUAA), 2022.
- ¹⁶⁴ Roggio, Bill ve Weiss, Caleb. "Islamic State Highlights 'First Camp of the Caliphate in Somalia'", Long War Journal, Nisan 25, 2016.
- ¹⁶⁵ "ISIS-Somalia", Counter Terrorism Guide, Eylül 2022.
- ¹⁶⁶ "ISIS-Mozambique", Counter Terrorism Guide, Kasım 2022.
- ¹⁶⁷ "Islamic State Group Alters Tactics Under New Leadership in Mozambique", ADF, Haziran 11, 2024.
- ¹⁶⁸ Institute for Economics and Peace. "Global Terrorism Index", Vision of Humanity, Erişim Adresi: <https://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁶⁹ OSCE. "The OSCE's Guiding Principles in Countering Terrorism", Erişim Adresi: <https://www.osce.org/countering-terrorism> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁷⁰ United Nations Security Council. Resolution 2178 (2014)/Adopted by the Security Council at its 7272nd Meeting, Eylül 24, 2014.
- ¹⁷¹ Brown, Katherine. "Gender Mainstreaming Principles, Dimensions and Priorities for PVE", Guidance Note, New York, Eylül 2019: 104.
- ¹⁷² UNDP. "Preventing Violent Extremism-About the Programme", Erişim Adresi: <https://www.undp.org/africa/preventing-violent-extremism> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁷³ UNDP. "Journey to Extremism in Africa: Pathways to Recruitment and Disengagement", BM, New York, 2023: 51.
- ¹⁷⁴ KAIPTC. "Strategic Objectives/Priorities", Erişim Adresi: <https://www.kaiptc.org/about-us/objectives/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁷⁵ "African Union", ACSRT, Erişim Adresi: <https://www.caert.org.dz/about-us/> [Erişim Tarihi: 30.06.2025].
- ¹⁷⁶ UNDP. "Preventing Violent Extremism Through Promoting Inclusive Development, Tolerance and Respect for Diversity, A Development Response to Addressing Radicalization and Violent Extremism", New York, 2016: 5.
- ¹⁷⁷ Moomin, Rahima. "Violent Extremism in Burkina Faso: Examining Responses from The State Defence and Civil Self Defence", Kofi Annan International Peacekeeping Training Center, KAIPTC, Policy Brief 13, Mart 2023: 1-5.
- ¹⁷⁸ Devlet ve toplum ilişkisi için bk. Migdal, J. S. "Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World", Princeton University Press, 1988.

NOTLAR

[illegible]

RA -
POR

YEREL VE BÖLGESEL
DİNAMİKLERİYLE
DEAŞ AFRİKA
TEMMUZ 2025